YNİİ 2025

Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi

Gələcəyin iqtisadi strategiyasını formalaşdıran barometr

10 subindeks arasında α-kompozit indeks və
İƏT-TDT-CAREC regional müqayisəsi

İƏT (ECO)

TDT

CAREC

YNİİ 2025

YENİ NƏSİL İQTİSADİYYAT İNDEKSİ

METODOLOGİYA VƏ QLOBAL REYTİNQ HESABATI

Bu günün qərarları, sabahın iqtisadi gücü

Rəqəmsallaşma, innovasiya, insan kapitalı, kreativ sənayelər və yaşıl transformasiya üzrə ölkələrin mövqeyini göstərən ilk qlobal barometr.
Bu indeks hökumətlər, biznes və cəmiyyət üçün bir çağırışdır:

Davamlı, inklüziv və rəqəmsal gələcəyə doğru birlikdə addımlamaq.

15
ÖLKƏ

10
SUBİNDEKS

1
QLOBAL HESABAT

Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi 2025 (YNİİ)

Metodologiya və Qlobal Reytinq Hesabatı

Hüseynova Arzu Doğru qızı. Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi. (YNİİ 2025): Metodologiya və Qlobal Reytinq Hesabatı. Bakı., Birinci buraxılış, 2025

Yeni iqtisadi reallığın xəritəsi

"Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi 2025" (YNİİ), qlobal iqtisadiyyatın sürətlə dəyişən mənzərəsini anlamaq üçün unikal bir bələdçidir. Bu kitab, ənənəvi iqtisadi göstəricilərdən kənara çıxaraq, ölkələrin rəqəmsal gələcəyə hazırlığını, innovasiya potensialını və insan kapitalının gücünü ölçür. 15 ölkəni əhatə edən bu tədqiqat, həm qlobal liderlərin uğur formulunu, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrin strateji çağırışlarını ortaya qoyur.

"Bu indeks sadəcə rəqəmlər toplusu deyil. O, hökumətlər, biznes liderləri və akademik dairələr üçün strateji qərarlar qəbul etməkdə əvəzsiz bir kompasdır."

Kitabda İƏT, TDT və CAREC təşkilatlarına daxil olan 15 ölkələrin müqayisəli təhlili, "input-output" paradoksları və 2030-cu ilə qədər olan strateji yol xəritələri ətraflı şəkildə təqdim edilmişdir.

İqtisadiyyat Nazirliyinin

İqtisadi Elmi Tədqiqat İnstitutu

office@esri.gov.az

https://esri.gov.az/

https://ngei.theesri.com/

© 2025. Bütün hüquqlar qorunur.

CC BY 4.0

https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ ... 8
Qısaltmalar və terminlər ... 9
İndeks haqqında: Yeni nəsil iqtisadiyyatın ölçülməsinə keçidin məğzi ... 10
Giriş ... 17
I Hissə: KONSEPTUAL ÇƏRÇİVƏ ... 19
1.İndeksin mahiyyəti və məqsədi ... 19
1.1 Yeni Nəsil İqtisadiyyat anlayışı və onun əsasları ... 19
1.2. Ənənəvi iqtisadiyyatdan fərqləndirici cəhətlər ... 21
1.3. Yeni Nəsil İqtisadiyyatın əsas komponentləri və təsnifatı ... 22
1.4. Yeni Nəsil iqtisadiyyat İndeksinin məqsədi, tətbiq sahələri və hədəf auditoriyası 26
1.5. Tətbiq sahələri ... 26
II Hissə: METODOLOGİYA ... 28
2.1. İndeksin quruluşu və komponentləri ... 28
2.1.1. Subindekslərin siyahısı və funksional bloklar ... 28
2.1.2. YNİİ-nin input və output blokları ... 31
2.2. Göstəricilərin seçilməsi və məlumat toplanması ... 31
2.3. Əhatə dairəsi və məlumat mənbələri ... 32
2.3.1. Əhatə Dairəsi ... 32
2.3.2 Məlumat mənbələri ... 33
2.4. Hesablama metodologiyası ... 33
2.5. İndeksin komponentləri və çəki strukturu ... 34
2.6. Seçilmiş çəki strukturunun əsaslandırılması ... 34
2.7. Korrelyasiya analizinin rolu ... 35
2.8. Metodologiyanın yekun qiymətləndirilməsi ... 36
2.9. YNİİ-nin bütün bölmələri üzrə ümumi mənzərə ... 36
2.9.1. Demoqrafik struktur ... 36
2.9.2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq ... 37
2.9.3. İnnovasiya potensialı ... 37
2.9.4. Kreativ (yaradıcı) iqtisadiyyat ... 37
2.9.5. Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı ... 37
2.9.6. İnfrastruktur ... 38
2.9.7. İqtisadi performans (makroiqtisadi sabitlik) ... 38

2.9.8. Təhsil 38
2.9.9. Səhiyyə 38
2.9.10. Sosial inklüzivlik və bərabərlik 39
2.9.11. Yekun ümumiləşdirmə 39
III Hissə: QLOBAL NƏTİCƏLƏR VƏ REYTİNQLƏR 40
3.1. Ümumi reytinq və əsas nəticələr 40
3.1.1 Ümumi reytinq (15 ölkə) 40
3.2. Korrelyasiya matrisi və struktur əlaqələr 44
3.2.1. Struktur əlaqələr və "drayver" komponentlər 45
3.2.2. Əsas nəticələr: 45
3.2.3. Subindekslərin öz aralarındakı struktur əlaqələr 46
3.3. Input-Output Təhlili 47
3.4. Səmərəlilik göstəriciləri 49
3.5. Performans kateqoriyaları 49
3.6. Regional müqayisələr 49
3.6.1. Regional bloklar üzrə ümumi mənzərə 50
3.6.2. İƏT Ölkələri 51
3.6.3. CAREC ölkələri 53
3.6.4. TDT Ölkələri 54
3.6.7. Regional siyasət üçün nəticələr və tövsiyələr 55
3.7. Subindekslər üzrə təhlil 56
3.7.1. Bacarıq və texnoloji hazırlıq 56
3.7.2. İnfrastruktur 57
3.7.3. İqtisadi performans 58
3.7.4. Təhsil 59
3.7.5. Səhiyyə 60
3.7.6. Sosial inklüzivlik 61
3.7.7. Demoqrafik struktur 62
3.7.8. İnnovasiya 63
3.7.9. Kreativ iqtisadiyyat 64
3.7.10. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı 65
IV Hissə. ÖLKƏ PROFİLLƏRİ 66
4.1. Ölkələrin ümumi profili 66

4.2. Lider qrup və yüksək performanslı ölkələr ... 67
4.3. Orta performanslı və “təqib edən” ölkələr ... 68
4.4. Aşağı performanslı ölkələr və struktur məhdudiyyətlər ... 70
4.5. Ölkəlin təhlilləri ... 72
V Hissə. Azərbaycan üzrə sistemləşdirilmiş təhlil və siyasət yol xəritəsi ... 103
5.1. İcra xülasəsi ... 103
5.2 Mövqe və input-output diaqnostikası ... 103
5.3. Komponent profili və struktur boşluqlar ... 103
5.4. Strateji prioritetlər və siyasət paketi ... 105
5.5. Monitorinq üçün ölçülə bilən göstəricilər (KPI-lar) ... 107
5.6. Azərbaycan və keçid iqtisadiyyatları üzrə strateji transformasiya hesabatı ... 107
5.7. Azərbaycanın Yeni Nəsil İqtisadiyyata keçid strategiyası: "Bacarıqdan dəyərə" 108
VI Hissə. Nəticə və strateji tövsiyələr ... 110
6.1. Gələcək trendlər və ssenario analizi (2025-2030) ... 110
6.2 Risk Analizi və Çağırışlar ... 111
6.3. Yekun nəticələr və siyasət tövsiyələri ... 111
6.3.1. Yekun nəticələr ... 111
6.3.2. Siyasət tövsiyələri ... 112
6.3.3. Yekun qiymətləndirmə ... 112
6.3.4. Strateji tövsiyələr ... 114
6.4. Metodologiyanın təkmilləşdirilməsi və gələcək istiqamətlər ... 116
6.4.1. Mövcud metodologiyanın güclü və zəif tərəfləri ... 116
6.4.2. Gələcək trendlər ... 117
6.5. Strateji Hesabat və Yol Xəritəsi: Transformasiya Strategi-yası 2030 ... 117
6.6. Regional strateji matris (genişləndirilmiş) ... 118
ƏDƏBİYYAT VƏ MƏNBƏLƏR SİYAHISI ... 120
Əlavələr ... 123
Əlavə A. Texniki metodologiya ... 123
A.1. Hesablama metodologiyası ... 123
A.1.1. Məlumatların hazırlanması ... 123
A.1.2. Normallaşdırma ... 123
A.1.3. Neqativ yönlü göstəricilərin tərsinə çevrilməsi. ... 124
A.1.4. Çəki təyinetmə ... 124

A.1.5. Aqreqasiya 125
A.2. Korrelyasiya analizinin rolu 126
Əlavə B. Göstəricilərin tam siyahısı 128
Əlavə C. Ölkələr üzrə detallı nəticələr 132
Cədvəl C.1. Ölkələr üzrə subindeks balları və YNİİ 132
Cədvəl C.2. Input-Output balansı 133
Cədvəl C.3. Qruplar üzrə xülasə 134
Əlavə D. YNİİ 2025 - ƏTRAFLƏ STATİSTİK TƏHLİL HESABATI 135
D.1. İcra xülasəsi 135
D.2. Əsas statistik xülasə 135
D.3. Korelyasiya təhlili 135
D.4. REQRESSIYA TƏHLİLİ 137
D.5. PROQNOZLAŞDIRMA: AZƏRBAYCAN 2030 140
D.6. ƏSAS NƏTİCƏLƏR VƏ TÖVSİYƏLƏR 142
D.7. METODOLOJİ QEYDLƏR 143

ÖN SÖZ

Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksinin (YNİİ) *Avrasiya və Mərkəzi Asiyanın 15 strateji əhəmiyyətli iqtisadiyyatında innovasiya hazırlığını və yeni nəsil transformasiya potensialını ölçən qabaqcıl kompozit indeksdir.*

İndeks 60-dan çox etibarlı göstərici əsasında 10 əsas subindeks üzrə qiymətləndirmə aparır. Bu qiymətləndirmə ölkələrin rəqəmsal hazırlıq səviyyəsini, innovasiya ekosistemlərinin gücünü, platforma iqtisadiyyatının dərinliyini və yeni nəsil inkişaf modelinə keçid imkanlarını müqayisəli şəkildə ortaya qoyur.

YNİİ hesabatı siyasət formalaşdırılması üçün təkcə "kim neçənci yerdədir?" sualına cavab vermir. O eyni zamanda "niyə belədir?" və "nə etmək lazımdır?" suallarını cavablandırmaq üçün analitik çərçivə, göstərici xəritəsi və məqsədyönlü tövsiyələr təqdim edir.

YNİİ 2025 sadəcə rəqəmlər toplusu deyil - bu, çağırışdır:

- *hökumətlər üçün rəqəmsal transformasiyanı sürətləndirmək;*
- *biznes üçün innovasiya ekosistemlərini gücləndirmək;*
- *cəmiyyət üçün isə inklüziv və davamlı iqtisadiyyata doğru irəliləmək.*

Bu hesabat ölkələrin güclü və inkişaf tələb edən sahələrini görünən edir və gələcək strategiyalar üçün ölçülə bilən hədəflər və mərhələli siyasət addımları təqdim edir.

YNİİ 2025 aşağıdakı auditoriyalar üçün praktik yönümlü qərar dəstəyi yaradır:

- *hökumətlər: islahat prioritetləri, ölçülə bilən hədəflər, mərhələli yol xəritələri;*
- *biznes və sənaye liderləri: innovasiya və rəqəmsal transformasiya boşluqları, imkan xəritələri;*
- *investorlar və tərəfdaşlar: dinamik ekosistemlərin aşkarlanması, risk–imkan müqayisəsi;*
- *tədqiqatçılar: göstərici bazası, müqayisəli təhlil çərçivəsi, regional dashboardlar.*

Bu hesabat ekspertlərin, tədqiqatçıların və məlumat təminatçılarının birgə əməyinin nəticəsidir. Xüsusilə, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, OECD və digər beynəlxalq təşkilatların açıq məlumat bazalarına görə minnətdarlığımızı bildiririk.

Hesabatın hazırlanmasında iştirak edən bütün İqtisadi Elmi Tədqiqat İnstitutunun əməkdaşlarına, ekspertlərə, rəyçilərə və məsləhətçilərə dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

i.e.d, prof. Arzu Hüseynova

Qısaltmalar və terminlər

Qısaltmalar:

YNİİ - Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi
ETTKİ - Elmi-Tədqiqat və Təcrübə-Konstruktor İşləri
ÜDM - Ümumi Daxili Məhsul
ÜDM (PPP)- Alıcılıq Qabiliyyəti Pariteti üzrə Ümumi Daxili Məhsul.
GER: Brutto qeydiyyat nisbəti (*Gross Enrolment Ratio*).
STEM: Elm, Texnologiya, Mühəndislik və Riyaziyyat sahələri üzrə təhsil.
İƏT - İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (ECO)
TDT - Türk Dövlətləri Təşkilatı
CAREC - Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Proqramı
OECD - İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
BMT - Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
WEF - Dünya İqtisadi Forumu
STEM - Science, Technology, Engineering, Mathematics

Əsas Terminlər:

Input Bloku: Ölkənin potensial və resurslarını əks etdirən göstəricilər toplusu
Output Bloku: Potensialın reallaşma dərəcəsini göstərən nəticə göstəriciləri
Səmərəlilik Nisbəti: Output/Input nisbəti, resurslardan istifadə səmərəliliyini göstərir
Z-score: Statistik normallaşdırma metodu
Kompozit İndeks: Müxtəlif göstəricilərin çəkili birləşməsi əsasında yaranan ümumi göstərici

Subindekslər

BTH: Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq (İnternet istifadəsi, mobil abunəlik və rəqəmsal bacarıq)
INF: İnfrastruktur.
İP: İqtisadi Performans (ÜDM artımı, inflyasiya və işsizlik göstəriciləri).
TEH: Təhsil (Savadlılıq, ali təhsilə cəlb olunma və PISA nəticələri).
SEH: Səhiyyə (HALE - sağlam ömür uzunluğu, səhiyyə xərcləri və UHC indeksi).
SOI: Sosial İnkluzivlik (Gender bərabərliyi, gəlir bərabərsizliyi və yoxsulluq həddi).
DS: Demoqrafik Struktur (İşçi yaşlı əhalinin payı və yaş asılılıq əmsalı).
INN: İnnovasiya (ETTKİ xərcləri, patent müraciətləri və yüksək texnoloji ixrac).
KR: Kreativ İqtisadiyyat (Kreativ mal və xidmət ixracı, kreativ sektor məşğulluğu).
PL: Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı (Platforma işçiləri və rəqəmsal xidmət istifadəsi).

İndeks haqqında: Yeni nəsil iqtisadiyyatın ölçülməsinə keçidin məğzi

Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi (YNİİ) XXI əsrdə iqtisadi rəqabətqabiliyyətliliyi müəyyən edən əsas transformasiya meyilləri - rəqəmsal transformasiya, innovasiya yönümlü inkişaf, insan kapitalının artan rolu və sosial inklüzivlik kontekstində ölkələrin hazırlıq (potensial) və adaptasiya səviyyəsini ölçən kompozit indeksdir. Müasir dövrdə iqtisadi inkişafın məzmunu dəyişmiş, “artım” anlayışı təkcə istehsalın və ya gəlirin yüksəlməsi ilə deyil, həmin artımın bilik, texnologiya və məhsuldarlıq əsasında necə formalaşması, cəmiyyətə hansı keyfiyyətdə paylanması və nə dərəcədə dayanıqlı olması ilə ölçülməyə başlamışdır. Bu səbəbdən YNİİ ənənəvi makroiqtisadi göstəriciləri, xüsusilə ÜDM-mərkəzli yanaşmaları tamamlayaraq inkişafın keyfiyyət, dayanıqlılıq və inklüzivlik ölçülərini çoxölçülü indikator sistemi vasitəsilə qiymətləndirir.

YNİİ-nin analitik yanaşması ölkələrin yalnız “nə qədər” böyüdüyünü deyil, “necə” inkişaf etdiyini və sosial-iqtisadi transformasiyanın hansı dərinlikdə reallaşdığını görünən edir. İndeks bunu üç əsas müstəvidə təmin edir:

1. resurs və struktur hazırlığının ölçülməsi;
2. həmin hazırlığın nəticələrə çevrilməsinin qiymətləndirilməsi;
3. nəticələrin siyasət prioritetlərinə çevrilməsi üçün diaqnostik şərh mexanizminin təqdim edilməsi.

Beləliklə, YNİİ bir tərəfdən ölkələrin yeni iqtisadi mərhələyə keçid üçün hansı səviyyədə hazır olduğunu göstərir, digər tərəfdən isə hazırlığın real nəticələrə çevrilməsində hansı məhdudiyyətlərin mövcud olduğunu müəyyənləşdirir.

YNİİ-nin əsas məqsədi ölkələri təkcə reytinq cədvəlində sıralamaq deyil. İndeks eyni zamanda ölkələrin güclü və zəif tərəflərini, potensial-nəticə boşluqlarını və strateji prioritet sahələri sistemli şəkildə müəyyənləşdirərək siyasət formalaşdırılması üçün tətbiq oluna bilən qərar dəstəyi çərçivəsi təqdim edir. Nəticələr səbəb-nəticə iddiası daşımadan müqayisəli diaqnostika yaradır və daha dərin sektor təhlilləri üçün istiqamətverici xəritə rolunu oynayır. Bu yanaşma qərarvermə prosesini “ümumi artım”dan “transformasiyanın keyfiyyəti”nə yönəldir və resursların daha düzgün prioritetləşdirilməsinə imkan verir.

İndeksin yaranma səbəbləri: Niyə yeni ölçmə lazımdır?

Qlobal iqtisadiyyatın inkişaf trayektoriyası son onillikdə köklü şəkildə dəyişmişdir. Rəqəmsal transformasiya istehsal, xidmət və idarəetmənin bütün səviyyələrinə nüfuz edir, platforma modelləri yeni bazar arxitekturaları yaradır. İnnovasiya yalnız laboratoriya mərhələsi deyil, o sürətli kommersiyalaşma və ekosistem idarəçiliyi ilə ölçülür. Yaşıl keçid isə resurslardan istifadə, enerji səmərəliliyi və ekoloji dayanıqlılıq kimi meyarları iqtisadi rəqabətin mərkəzinə gətirir. Eyni zamanda, demoqrafik dəyişikliklər, urbanizasiya, miqrasiya, əmək bazarının strukturu və sosial bərabərlik kimi faktorlar iqtisadi performansın uzunmüddətli dayanıqlılığı üçün həlledici rol oynayır.

Bu yeni konfiqurasiyada ənənəvi indikatorlar - ÜDM, ixrac həcmi, inves-

tisiya axınları və əhali sayı ölkənin gələcək potensialını və transformasiya qabiliyyətini tam əks etdirmir. Məsələn, yüksək ÜDM artımı rəqəmsal bacarıqlar, innovasiya infrastrukturu və inklüziv sosial sistemlə dəstəklənmirsə, uzunmüddətli dayanıqlılıq zəifləyə bilər. Eyni qayda ilə, resurs bolluğu və ya infrastruktur mövcudluğu innovasiya nəticələrinə çevrilmirsə, real rəqabət üstünlüyü məhdud qalır. YNİİ məhz bu "ölçmə boşluğunu" doldurmaq məqsədi ilə formalaşdırılmışdır: indeks iqtisadiyyatın həm potensialını, həm də faktiki nəticələrini eyni çərçivədə qiymətləndirərək ölkələrin həqiqi iqtisadi gücünü, çevrilmə səmərəliliyini və ekosistem təsirini ölçür.

YNİİ-nin yaradılmasının praktiki motivasiyası da buradan qaynaqlanır: ölkələr üçün təkcə inkişaf səviyyəsini göstərən indikatorlar deyil, eyni zamanda islahatların haradan başlamalı olduğunu göstərən "diaqnostik alət" tələb olunur. YNİİ bu ehtiyacı qarşılamaq üçün resurs-hazırlıq komponentlərini nəticələrlə əlaqələndirir və siyasət dizaynında prioritetləşdirməni daha məlumatlı şəkildə qurmağa imkan yaradır.

Metodoloji yenilik: İkili arxitektura (Input-Output) və "çevrilmə səmərəliliyi"

YNİİ metodologiyası beynəlxalq standartlara uyğun qurulmuşdur və aşağıdakı mərhələlərə əsaslanır:

- ❖ göstəricilərin seçimi və mənbələrin yoxlanması;
- ❖ normallaşdırma və müqayisəlilik (ölkələrarası ölçüləbilənlik);
- ❖ çəkiləndirmə (sütunlar üzrə paylar, o cümlədən: rəqəmsal bacarıq və infrastruktur - 12%, innovasiya ekosistemləri - 15%, platforma iqtisadiyyatı - 9% və s.);
- ❖ həssaslıq və robustluq yoxlamaları (nəticələrin dayanıqlığının test edilməsi).

İndeks Input-Output yanaşması ilə ölkələrin:

- giriş potensialını (institusional mühit, insan kapitalı, infrastruktur və rəqəmsal hazırlıq, bazar və biznes mühiti, maliyyə və innovasiya resursları),

- çıxış nəticələrini (innovasiya nəticələri, məhsuldarlıq və texnoloji transformasiya, rəqəmsal ticarət və platforma təsirləri, rəqəmsal xidmətlər və sosial rifah göstəriciləri) vahid çərçivədə birləşdirərək reytinqi formalaşdırır.

YNİİ-nin əsas metodoloji yeniliyi onun ikili strukturundadır. İndeks iki funksional blok üzərində qurulur:

- **Input bloku** - resurslar, institusional və struktur imkanlar, hazırlıq komponentləri;
- **Output bloku** - faktiki nəticələr, reallaşma göstəriciləri, innovasiya və məhsuldarlıq təsiri.

Bu yanaşma ölkələrin yalnız "nəyə malik olduğunu" deyil, həm də "nə əldə etdiyini" və "nə dərəcədə effektiv çevirdiyini" ölçür. Müasir iqtisadiyyatda resursların mövcudluğu ilə yanaşı, resursların nəticəyə çevrilmə sürəti və keyfiyyəti (innovasiya, məhsuldarlıq, ekosistem təsiri, inklüziv nəticələr) əsas rəqabət göstəricisinə çevrildiyi üçün YNİİ-nin ölçmə məntiqi praktiki qərarverməyə yaxınlaşır.

İkili arxitektura bir sıra analitik üstünlüklər yaradır. Birincisi, ölkələrdə "güclü hazırlıq-zəif nəticə" tipli strukturları aşkar edir və bununla da islahatların hədəfini resurs artımı ilə məhdudlaşdırmadan icra mexanizmlərinə, koordinasiya institutlarına və kommersiyalaşma kanallarına yönəltməyə imkan verir. İkincisi,

"zəif hazırlıq - nisbətən yaxşı nəticə" tipli strukturları aşkar etməklə qısamüddətli üstünlüklərin orta müddətdə dayanıqlılıq risklərini göstərə bilir. Üçüncüsü, hazırlıq və nəticə arasında uyğunluq olan ölkələrdə ekosistem səmərəliliyinin və institusional mexanizmlərin daha funksional işləməsi ehtimalını gücləndirir.

Bu çərçivədə YNİİ-nin mərkəzi anlayışlarından biri "çevrilmə səmərəliliyi"dir: yəni potensialın real nəticəyə çevrilməsi. Bu səmərəlilik müasir iqtisadi sistemlərdə innovasiyanın kommersiyalaşması, texnoloji transfer, rəqəmsal bacarıqların əmək bazarına inteqrasiyası, infrastrukturdan məhsuldarlıq kanalı kimi istifadə və sosial sistemlərin inklüziv nəticələr yaratması ilə bilavasitə bağlıdır.

Əhatə dairəsi: YNİİ 2025-in I buraxılışı (N=15) və seçim məntiqi

YNİİ 2025-in I buraxılışı Avrasiya və Mərkəzi Asiya məkanında seçilmiş 15 ölkəni (N=15) əhatə edir. Seçim çərçivəsi əsasən aşağıdakı regional platformalarla bağlı ölkələri daxil edir:

- İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT);
- Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq (CAREC);
- Türkdilli Dövlətlərin Təşkilatı (TDT) ölkələri.

Bu ölkələr coğrafi, iqtisadi və mədəni baxımdan müxtəlif olsa da, onları birləşdirən əsas cəhət inkişaf edən və ya keçid iqtisadiyyatı xüsusiyyətləridir. Bu reallıq indeksin ilkin buraxılışının strateji üstünlüyünü formalaşdırır: transformasiya gündəliyinin ən aktual olduğu məkanlarda ölkələrin rəqəmsal, innovasiya və insan kapitalı göstəriciləri arasında fərqlər daha aydın görünür və YNİİ bu fərqləri sistemləşdirilmiş diaqnostik çərçivədə təqdim edir. Eyni zamanda, müxtəliflik indeksin metodoloji davamlılığını (robustluğunu) sınaqdan keçirməyə, indikatorların müqayisəliliyini yoxlamağa və gələcək buraxılışlar üçün təkmilləşdirmə ehtiyaclarını daha düzgün müəyyənləşdirməyə imkan verir.

YNİİ-nin subindeks məntiqi yeni nəsil iqtisadiyyatın əsas sütunlarını əhatə edir və inkişafın yalnız iqtisadi deyil, eyni zamanda sosial və institusional ölçülərini də birləşdirir. 2025 buraxılışında indeks 10 subindeks üzrə qurulmuşdur:

- Demoqrafik struktur;
- Bacarıq və texnoloji hazırlıq;
- İnnovasiya;
- Kreativ iqtisadiyyat;
- Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı;
- İnfrastruktur;
- İqtisadi performans;
- Təhsil;
- Səhiyyə;
- Sosial inklüzivlik.

Bu quruluş transformasiyanın "baza imkanları" ilə "nəticə ölçüləri"ni eyni platformada birləşdirir.

Əsas nəticələr

- **Çin qlobal liderdir – 74.4 bal**
- **Azərbaycan – 42.1 bal** ilə regional rəqiblər arasında yüksəliş trayektoriyası nümayiş etdirir
- İlk dəfə TDT, CAREC və ECO kimi regional bloklar üzrə müqayisəli reytinqlər təqdim olunur
- Hesabata ölkələr üzrə SWOT profilləri, subindeks heatmapləri və 2030 strateji yol xəritələri daxil edilmişdir.

YNİİ demoqrafik dividendlərin rəqəmsal imkanlarla qovuşduğu nöqtələri hədəfləyərək, gələcəyin innovasiya ekosistemlərini bu gün qurmaq üçün strateji və analitik istinad mənbəyi rolunu oynayır.

Hesabatın strukturu: oxunuş məntiqi və fəsillərin funksiyası

Bu hesabat mərhələli oxunuş məntiqinə əsaslanır və altı əsas hissədən ibarətdir.

I hissə indeksin konseptual əsaslarını təqdim edir: yeni nəsil iqtisadiyyat anlayışı, indeksin nəzəri çərçivəsi, Input-Output məntiqi və interpretasiya yanaşması burada izah olunur. Bu hissə oxucuya indeksin niyə yaradıldığını və hansı məntiqə əsaslandığını başa düşmək üçün baza verir.

II hissə metodologiyanı ətraflı şərh edir: indikatorların seçimi, mənbə yoxlaması, normallaşdırma prosedurları, neqativ indikatorların çevrilməsi, çəkilən-dirmə və aqreqasiya mərhələləri, həmçinin robustluq yoxlamalarının məntiqi bu hissədə sistemli şəkildə təqdim olunur. Məqsəd metodologiyanın şəffaflığını təmin etmək və nəticələrin necə formalaşdığını aydın göstərməkdir.

III hissə qlobal nəticələri təqdim edir: yekun reytinq, ümumi bal üzrə sıralama, subindeks profilləri, regional müqayisələr və blok təhlilləri burada yer alır. Bu hissə ölkələrin ümumi performansını və əsas fərqləndirici faktorları üzə çıxarır.

IV hissə ölkə profillərini təqdim edir: hər ölkə üzrə güclü və zəif tərəflər, Input-Output boşluğu, potensial-nəticə münasibətləri və xüsusi struktur xüsusiyyətləri ayrıca analitik çərçivədə verilir. Bu hissə praktiki siyasət şərhi üçün ən tətbiqi bölmələrdən biridir.

V hissə Azərbaycan üzrə yekunlaşdırılmış ümumi nəticələri və strateji tövsiyələr təqdim edir: prioritet sahələr, siyasət reaksiyaları, institusional gücləndirmə istiqamətləri və 2030-cu il üzrə perspektivli yol xəritəsi elementləri burada formalaşdırılır.

VI hissə yekunlaşdırılmış ümumi nəticələr və strateji tövsiyələr təqdim edir: prioritet sahələr, siyasət reaksiyaları, institusional gücləndirmə istiqamətləri və 2030-cu il üzrə perspektivli yol xəritəsi elementləri burada formalaşdırılır.

Hesabatın məqsədi: təqdimat, müqayisə, diaqnostika və tövsiyə

Bu hesabatın əsas məqsədi YNİİ-nin konseptual və metodoloji çərçivəsini möhkəm əsaslarla təqdim etmək və 2025-ci il üzrə nəticələri siyasət yönümlü interpretasiya müstəvisinə çıxarmaqdır. Hesabatın məqsədləri aşağıdakılardır:

1. YNİİ metodologiyasını şəffaf və ətraflı şəkildə təqdim etmək;
2. 2025-ci il üzrə qlobal reytinq nəticələrini və yekun indeks ballarını təqdim etmək;
3. regional və ölkə səviyyəsində müqayisəli təhlillər aparmaq (bloklar, qruplar, profillər və subindeks dinamikası üzrə);
4. siyasət hazırlayanlar və tədqiqatçılar üçün praktiki tövsiyələr vermək, prioritet sahələri göstərmək;
5. indeksin gələcək inkişafı üçün metodoloji baza yaratmaq (indikatorların genişləndirilməsi, məlumat keyfiyyətinin artırılması, robustluq mexanizmləri, gələcək buraxılışların monitorinq çərçivəsi).

Bu məqsədlər YNİİ-nin ölçmə məntiqi ilə birbaşa bağlıdır: indeksin fəlsəfəsi odur ki, resurs və institusional imkanların mövcudluğu yetərli deyil. Əsas məsələ bu imkanların real iqtisadi və sosial nəticələrə çevrilmə effektivliyidir. Buna görə hesabatda yekun reytinqlə yanaşı, subindeks profilləri və Input-Output diaqnostikası xüsusi yer tutur.

Hədəf auditoriyası və istifadə məqsədi: qərar dəstəyi çərçivəsi

Hesabat dövlət qurumları, özəl sektor, investorlar, tədqiqatçılar və inkişaf tərəfdaşları üçün strateji diaqnostika və

qərar dəstəyi aləti kimi nəzərdə tutulur. Dövlət qurumları üçün YNİİ milli strategiyalarda prioritetləşdirmə, resurs bölgüsü və islahat gündəliyinin qurulmasına analitik baza yaradır. Özəl sektor və investorlar üçün indeks bazarların struktur hazırlığı, innovasiya ekosisteminin yetkinliyi və rəqəmsal mühitin səmərəliliyi barədə müqayisəli siqnal verir. Tədqiqatçılar üçün YNİİ indikatorlar bazası və blok strukturu empirik analizlər (korelyasiya, klasterləşmə, robustluq yoxlamaları, panel təhlillər) üçün sistemli çərçivə yaradır. İnkişaf tərəfdaşları üçün isə indeks regional əməkdaşlıq, proqram dizaynı və texniki yardım paketlərinin hədəflənməsi baxımından praktik referans rolunu oynayır.

YNİİ nəticələri reytinq cədvəlləri ilə yanaşı, ölkə profilləri, Input-Output təhlili, regional blok müqayisələri (İƏT, TDT, CAREC) və 2030-cu il üzrə perspektivli siyasət istiqamətləri ilə şərh olunur. Bu yanaşma hesabatı "sadəcə nəticə təqdimatı"ndan çıxarıb "tətbiq oluna bilən analitik sənəd"ə çevirir.

Nəticələrin interpretasiyası: 3 səviyyəli oxunuş və siyasət üçün istifadə

YNİİ nəticələrinin şərhi üç əsas səviyyədə aparılır:

1. **Yekun indeks balı və reytinq** - ölkənin ümumi performansını ümumiləşdirir və müqayisəli mövqeyini göstərir;
2. **Subindeks profili** - 10 subindeks üzrə nisbi üstünlükləri və zəiflikləri üzə çıxarır;
3. **Input-Output diaqnostikası** - hazırlıq komponentlərinin nəticələrə çevrilmə dərəcəsini ölçür.

Yekun bal ümumi mənzərə yaratsa da, siyasət prioritetlərinin seçimi üçün əsas interpretasiya subindeks profili və Input-Output münasibətləri üzərindən aparılmalıdır. Çünki subindekslər ölkənin hansı sahələrdə daha güclü resurs bazasına malik olduğunu və hansı sahələrdə geridə qaldığını göstərir. Input-Output diaqnostikası isə həmin sahələrdə "niyə nəticə alınmır?" sualına daha yaxın cavab verir və nəticəyönümlü siyasət dizaynını dəstəkləyir.

Şərh bələdçisi: Input-Output boşluğu və dörd tip diaqnostik struktur

YNİİ-nin əsas analitik ölçülərindən biri Input-Output boşluğudur. Bu boşluq ölkənin resurs və hazırlıq səviyyəsinin faktiki nəticələrə çevrilmə dərəcəsini göstərir və aşağıdakı dörd tip strukturla izah olunur:

1) Input yüksək, Output aşağı - "istifadə olunmamış potensial"

Bu profil ölkənin resurs və institusional imkanlara malik olduğunu, lakin bu imkanların innovasiya, məhsuldarlıq və ekosistem nəticələrinə çevrilməsində məhdudiyyət yaşadığını göstərir. Tipik səbəblər icra mexanizmlərinin zəifliyi, innovasiyanın kommersiyalaşma kanallarının yetərsizliyi, texnoloji transferin zəif olması, koordinasiya çatışmazlıqları və məhsuldarlıq kanallarında tıxacların mövcudluğu ola bilər.

2) Input və Output paralel yüksək – hazırlıq-nəticə uyğunluğu

Bu struktur hazırlıq imkanlarının nəticələrə çevrildiyini göstərir və dayanıqlı ekosistem, funksional institutlar, nəticəyönümlü idarəetmə mexanizmləri ehtimalını artırır.

3) Input aşağı, Output nisbətən yüksək - qısamüddətli nəticə, lakin struktur riski

Müəyyən nəticələr mövcud olsa da, zəif resurs bazası orta müddətdə dayanıqlılıq riskini yüksəldə bilər. Bu halda prioritet hazırlıq komponentlərinin gücləndirilməsi, xüsusilə bacarıq, infrastruktur və institutların inkişafı olur.

4) Input aşağı, Output aşağı - fundamental struktur çağırışlar.

Bu profil əsas sahələrdə investisiya və institusional islahat ehtiyacının yüksək olduğunu, transformasiya gündəliyinin daha baza mərhələsində qaldığını göstərir.

Məlumat əhatəsi, metodologiyanın icmalı və məhdudiyyətlər

YNİİ-nin məlumat bazası beynəlxalq etibarlı statistika və indikator platformalarına əsaslanır. İndikatorlar tematik uyğunluq, müqayisəlilik, ölçüləbilənlik və məlumat keyfiyyəti meyarlarına görə seçilir.

Mənbələrə Dünya Bankı, BMT agentlikləri, OECD, WEF və digər institutların açıq məlumat bazaları daxildir.

Ölkələrarası müqayisəliliyi təmin etmək üçün standartlaşdırma prosedurları tətbiq olunur. Əsas normallaşdırma kimi min-max transformasiyası istifadə edilir və neqativ istiqamətli indikatorlar indeks məntiqinə uyğun çevrilir. İndikatorlar subindekslər üzrə aqreqasiya edilir və çəkiləndirmə ilə yekun indeks balı formalaşdırılır. İnterpretasiya üçün isə Input-Output bloklaşdırması tətbiq olunur.

Kompozit indeks kimi YNİİ məlumatların tamlığına və ölçmə xətalarına həssasdır. Ölkələr üzrə metodoloji fərqlər və məlumat boşluqları nəticələrin interpretasiyasında nəzərə alınmalıdır. Bu səbəbdən YNİİ nəticələri səbəb-nəticə deyil, əsasən müqayisəli diaqnostika məqsədi daşıyır. Yekun reytinqin düzgün oxunuşu subindeks profilləri, Input-Output strukturu və kontekstual amillərlə birlikdə aparılmalıdır.

Əsas mesajlar və analitik nəticələr (xülasə çərçivəsi)

YNİİ 2025 nəticələri göstərir ki, bir sıra ölkələrdə Input göstəriciləri yüksək olsa da, Output nəticələrinin zəif qalması "istifadə olunmamış potensial"ı üzə çıxarır. Bu, siyasət gündəliyində təkcə resurs artırımı deyil, eyni zamanda icra, məhsuldarlıq və kommersiyalaşma mexanizmlərinin gücləndirilməsini prioritetləşdirir. Empirik müşahidələr YNİİ performansında təhsil, bacarıqlar, innovasiya və infrastruktur kimi struktur determinantların həlledici rolunu vurğulayır. Liderlik nümunəsi olaraq Çin 74.42 bal ilə ön sıradadır (Output: 33.45) və lider performans - innovasiya, platforma dinamikası və nəticəyönümlü ekosistem mexanizmlərinin birgə təsiri ilə formalaşır. Regional baxımdan TDT məkanında rəqəmsal bacarıqlar və infrastruktur üzrə irəliləyişlər müşahidə olunur, lakin innovasiya ekosisteminin dərinləşdirilməsi ümumi çağırış olaraq qalır. CAREC məkanında isə üzv ölkələr arasında fərqlərin böyük olması regional koordinasiya və birgə dəyər zənciri yanaşmasının aktuallığını artırır.

Azərbaycan üzrə profil Input-Output yanaşmasının tətbiqi dəyərini daha aydın göstərir: Azərbaycan 42.11 bal ilə 8/15 mövqedədir. Input (34.11) Output-dan (8.00) xeyli yüksəkdir və liderlə Output fərqi 25.45 bənd təşkil edir. Bu diaqnostika innovasiya nəticələrinin artırılması (kommersiyalaşma, patent, texnoloji transfer), məhsuldarlıq və iqtisadi performans üzrə Output mexanizmlərinin gücləndirilməsi, platforma-ekosistem göstəricilərində real təsirin yüksəldilməsi kimi prioritetləri önə çıxarır.

Azərbaycanın iqtisadi transformasiya mənzərəsi

- **Ümumi Göstəricilər**

Ümumi Bal: 42.11 / 100

Qlobal Reytinq: 8-ci yer (15 ölkə arasında)

Regional Status: Median səviyyə (Orta bal: 43.36)

Əsas Bloklar üzrə Bal:

Giriş (Input): 34.11 (Güclü infrastruktur və resurslar)

Çıxış (Output): 8.00 (İqtisadi nəticəyə çevrilmə dərəcəsi)

- **10 Sub indeks üzrə Performans**

Azərbaycanın yeni nəsil iqtisadiyyatdakı mövqeyi aşağıdakı strateji subindekslər üzrə qruplaşdırılıb:

Yüksək Performanslı Sahələr	Strateji İnkişaf Sahələri
📍 **İnfrastruktur:** Rəqəmsal şəbəkə və əlçatanlıq.	⚠️ **İnnovasiya:** Patent fəallığı və ETTKİ.
📍 **Demoqrafik Dividend:** Gənc və dinamik əhali.	⚠️ **Məhsuldarlıq:** Texnoloji transformasiya.
📍 **Təhsil:** Savadlılıq və baza təhsili.	⚠️ **Platforma İqtisadiyyatı:** Paylaşma modelləri.
📍 **Sosial İnklüzivlik:** Rəqəmsal xidmətlərə çıxış.	⚠️ **Kreativ İqtisadiyyat:** Qeyri-neft ixracı.

- **SWOT Analizi (Qısa İcmal)**

Güclü Tərəflər (Strengths): Sürətli rəqəmsallaşma hazırlığı və güclü dövlət dəstəyi.

Zəif Tərəflər (Weaknesses): Elmi tədqiqat işlərinin (R&D) kommersiyalaşdırılmasının aşağı səviyyədə olması.

İmkanlar (Opportunities): TDT və CAREC regionu daxilində "Rəqəmsal Hub" olmaq potensialı.

Təhdidlər (Threats**):** İnsan kapitalının texnoloji dəyişikliklərdən geri qalma riski.

- **"İstifadə Olunmamış Potensial" – nə deməkdir?**

Azərbaycanın Input balının (34.11) Output balından (8.00) təxminən 4 dəfə yüksək olması göstərir ki:

- Ölkədə kifayət qədər infrastruktur və kadr hazırlığı mövcuddur.
- Lakin bu resurslar hələ ki, yüksək texnologiyalı məhsul ixracına və innovativ xidmətlərə tam çevrilməyib.
- Liderə (Çin) nisbətən fərq: Output sahəsində 25.45 ballıq artım potensialı mövcuddur.

- **2030-cu ilə doğru 3 strateji addım**

1) Patent və müəlliflik: Kreativ sənayelərdən əldə edilən gəlirlərin artırılması.
2) ETTKİ investisiyaları: Elm və təcrübə-konstruktor işlərinə ayrılan vəsaitin ÜDM-də payının artırılması.
3) Rəqəmsal bazar: Yerli platforma iqtisadiyyatı subyektlərinin regional bazarlara çıxışının dəstəklənməsi.

Giriş

Qloballaşma, rəqəmsal transformasiya və iqlim dəyişikliklərinin sürətləndiyi müasir dövrdə iqtisadiyyatın mahiyyəti köklü şəkildə dəyişir. Ənənəvi sənaye və resurs yönümlü modellər tədricən öz məhdudiyyətlərini daha açıq şəkildə nümayiş etdirir və ölkələrdən bilik, innovasiya, rəqəmsal texnologiyalar, insan kapitalı və sosial inklüzivlik üzərində qurulan yeni inkişaf paradigmalarına keçidi tələb edir. Bu kontekstdə "yeni nəsil iqtisadiyyat" anlayışı ölkələrin XXI əsrin çağırışlarına – rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqinə, innovativ fəaliyyətin intensivliyinə, dayanıqlı ("yaşıl") inkişaf yanaşmalarına, ağıllı idarəetmə sistemlərinə və sosial-ictimai inklüzivliyə uyğunlaşma səviyyəsini əks etdirən konseptual çərçivə kimi çıxış edir.

Mövcud beynəlxalq indekslər - rəqabətqabiliyyət, insan inkişafı, innovasiya, rəqəmsal iqtisadiyyat, şəbəkəyə hazırlıq, e-hökumət və s. iqtisadi və sosial inkişafın ayrı-ayrı aspektlərini kifayət qədər geniş işıqlandırsa da, yeni nəsil iqtisadiyyatın kompleks, çoxölçülü mahiyyətini bütöv şəkildə əhatə etmir. Bu indekslərin bir qismi daha çox makroiqtisadi və institusional mühitə, digər qismi isə rəqəmsal göstəricilərə və ya sosial-humanitar parametrlərə fokuslanır. Lakin demoqrafik struktur, bacarıq və texnoloji hazırlıq, innovasiya potensialı, kreativ və platforma iqtisadiyyatı, yaşıl və dairəvi iqtisadiyyat elementləri, infrastruktur, insan kapitalı (təhsil və səhiyyə), sosial inklüzivlik və bərabərlik kimi ölçüləri vahid metodoloji çərçivədə birləşdirən kompozit yanaşma hələ kifayət qədər formalaşmamışdır. Bu boşluq xüsusilə keçid iqtisadiyyatları və yeni yaranan bazarlar üçün daha qabarıq görünür.

Təklif edilən YNİİ məhz bu boşluğu doldurmağa yönəlmişdir. YNİİ ölkələrin yeni nəsil iqtisadiyyatın əsas tələblərinə hazırlıq və adaptasiya səviyyəsini ölçməyi hədəfləyən kompozit indikatorlar toplusudur. İndeks təkcə ÜDM-in həcmi və artım tempinə fokuslanan ənənəvi yanaşmadan fərqli olaraq, iqtisadi inkişafın keyfiyyətinə, dayanıqlılığına və resursların daha ədalətli bölgüsünə yönəlmiş yeni paradiqmanı əks etdirir. Burada insan kapitalı, bilik və innovasiya potensialı, rəqəmsal və fiziki infrastrukturun keyfiyyəti, sağlamlıq və təhsil göstəriciləri, sosial inklüzivlik və idarəetmə institutlarının səmərəliliyi iqtisadi rifahın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilir.

YNİİ yeni nəsil iqtisadiyyatın əsas ölçülərini vahid metodoloji çərçivədə izləmək və ölkələrin yeni iqtisadi trendlərə uyğunluğunu kompleks qiymətləndirmək üçün formalaşdırılmışdır. İndeksin başlıca məqsədi müxtəlif ölkələrin iqtisadi inkişafının keyfiyyətini, dalılığını və "yeni nəsil" iqtisadiyyatın tələblərinə uyğunluğunu ümumiləşdirilmiş şəkildə qiymətləndirməkdir. Bu çərçivədə YNİİ ənənəvi göstəriciləri (məsələn, adambaşına ÜDM) tamamlayaraq daha geniş spektrli inkişaf parametrlərini - demoqrafik strukturu, bacarıq və texnoloji hazırlığı, innovasiya ekosistemini, kreativ və platforma iqtisadiyyatını, infrastrukturun vəziyyətini, təhsil və səhiyyə sistemlərinin səviyyəsini, sosial inklüzivlik və bərabərliyi birlikdə nəzərə almağa imkan verir.

Qlobal iqtisadiyyat getdikcə daha çox bilik, texnologiya və insan kapitalı üzərində

qurulduqca, ölkələrin rəqabətqabiliyyətini və rifah səviyyəsini təmin etmək üçün təkcə makroiqtisadi artım templərini izləmək kifayət etmir. Eyni zamanda əhalinin bacarıq səviyyəsi, innovasiya mühitinin yetkinliyi, rəqəmsal və sosial infra-strukturun inkişaf dərəcəsi, sosial inklüzivlik, regionlararası və gender bərabərliyi kimi meyarlar da nəzərə alınmalıdır. Bu baxımdan YNİİ siyasətçilər, biznes liderləri və tədqiqatçılar üçün ölkələrin güclü və zəif tərəflərini müəyyənləşdirmək, struktur prioritetləri formalaşdırmaq və beynəlxalq təcrübədən məqsədyönlü şəkildə faydalanmaq üçün praktik və analitik alət rolunu oynayır.

YNİİ-nin əhatə dairəsi qlobal səviyyədə mümkün qədər çox ölkəni – inkişaf etmiş, inkişaf etməkdə olan və yeni yaranan bazar iqtisadiyyatlarını cəlb etməyə istiqamətlənmişdir. Metodologiya beynəlxalq məlumat bazalarına (Dünya Bankı, BMT, OECD, Dünya İqtisadi Forumu və s.), həmçinin qlobal sorğulara və milli statistika məlumatlarına əsaslanır ki, bu da ölkələrarası qiymətləndirmələrin obyektiv və müqayisəli aparılmasını təmin edir. İndeks illik əsasda yenilənə bilən dinamik alət kimi nəzərdə tutulur və zaman üzrə trendlərin, struktur dəyişikliklərin və siyasət islahatlarının təsirlərinin izlənilməsinə imkan verir. Nəticələr həm qlobal, həm də regional (məsələn, İƏT, TDT, CAREC və s.) kəsimdə, eləcə də ölkədaxili siyasət təhlillərində istifadə oluna biləcək detal səviyyəsində təqdim oluna bilər.

İlkin mərhələdə YNİİ-nin metodoloji yanaşması, subindeks strukturu və input–output fərqinin təhlili yer alaraq, qlobal reytinqin dərin müqayisəli təhlili verilir. indeks 10 sub indeks üzrə 15 ölkə üçün hesablanmışdır. Bu, həm metodologiyanın sınaqdan keçirilməsi, həm də seçilmiş ölkələr qrupu üzrə struktur müqayisələrin aparılması üçün baza rolunu oynayır. Gələcəkdə həm ölkələrin sayının, həm də indikatorların spektrinin genişləndirilməsi hesabına YNİİ-nin əhatə dairəsinin və analitik imkanlarının artırılması, indeksin beynəlxalq müqayisəli tədqiqatlarda, qlobal və regional hesabatlarda, eləcə də milli strateji sənədlərin hazırlanmasında daha geniş tətbiqinə şərait yaradılması planlaşdırılır.

I Hissə: KONSEPTUAL ÇƏRÇİVƏ

1. İndeksin mahiyyəti və məqsədi

YNİİ XXI əsrin iqtisadi reallıqlarını əks etdirən çoxölçülü kompozit göstəricidir. İndeks ənənəvi ÜDM mərkəzli yanaşmalardan fərqli olaraq, iqtisadi inkişafın keyfiyyət, davamlılıq və inklüzivlik ölçülərini ön plana çıxarır.

İndeksin fərqləndirici xüsusiyyətləri

Aspekt	**Ənənəvi Göstəricilər**	**YNİİ**
Fokus	Kəmiyyət (ÜDM,əhali)	Keyfiyyət və səmərəlilik
Struktur	Birtərəfli	İkili (Input-Output)
Əhatə	Makroiqtisadi	Çoxölçülü (10 sub indeks)
Yanaşma	Statik	Dinamik və proqnozlaşdırıcı
Məqsəd	Ölçmə	Diaqnostika və siyasət formalaşdırma

1.1 Yeni Nəsil İqtisadiyyat anlayışı və onun əsasları

Qloballaşma, rəqəmsal transformasiya və iqlim dəyişikliklərinin dərinləşdiyi müasir dövrdə iqtisadiyyatın xarakteri hüdudlarını aşır. Müasir dövrdə ÜDM təkbaşına iqtisadi rifahı və gələcək potensialı ölçmək üçün kifayət etmir. sürətlə dəyişir və ənənəvi sənaye modelinin Bu kontekstdə "yeni nəsil iqtisadiyyat" anlayışı ölkələrin XXI əsrin çağırışlarına – rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqinə, innovativ fəaliyyətin intensivliyinə, davamlı ("yaşıl") inkişaf yanaşmalarına, ağıllı idarəetmə sistemlərinə və ictimai inklüzivliyə - uyğunlaşma səviyyəsini ifadə edən konseptual çərçivə kimi çıxış edir. YNİİ, iqtisadiyyatı üç inteqrasiya olunmuş səviyyədə təhlil edən **"Konsentrik İnkişaf Modeli"nə** əsaslanır (Şəkil 1).

Yeni nəsil iqtisadiyyat çoxölçülü məzmun daşıyır və aşağıdakı baza xüsusiyyətlərlə səciyyələnir:

- sürətli rəqəmsal-texnoloji inkişaf və iqtisadi fəaliyyətin rəqəmsal platformalar üzərində yenidən təşkil olunması;
- bilik və innovasiya əsaslı dəyər yaradılması, ETTKİ və startap ekosistemlərinin artan rolu;
- iqtisadi artımın ekoloji baxımdan davamlılığı, resurslardan səmərəli istifadə və aşağı karbonlu inkişaf;
- sosial və regional baxımdan "heç kimin kənarda qalmadığı" inklüziv inkişaf modeli və imkan bərabərliyi.

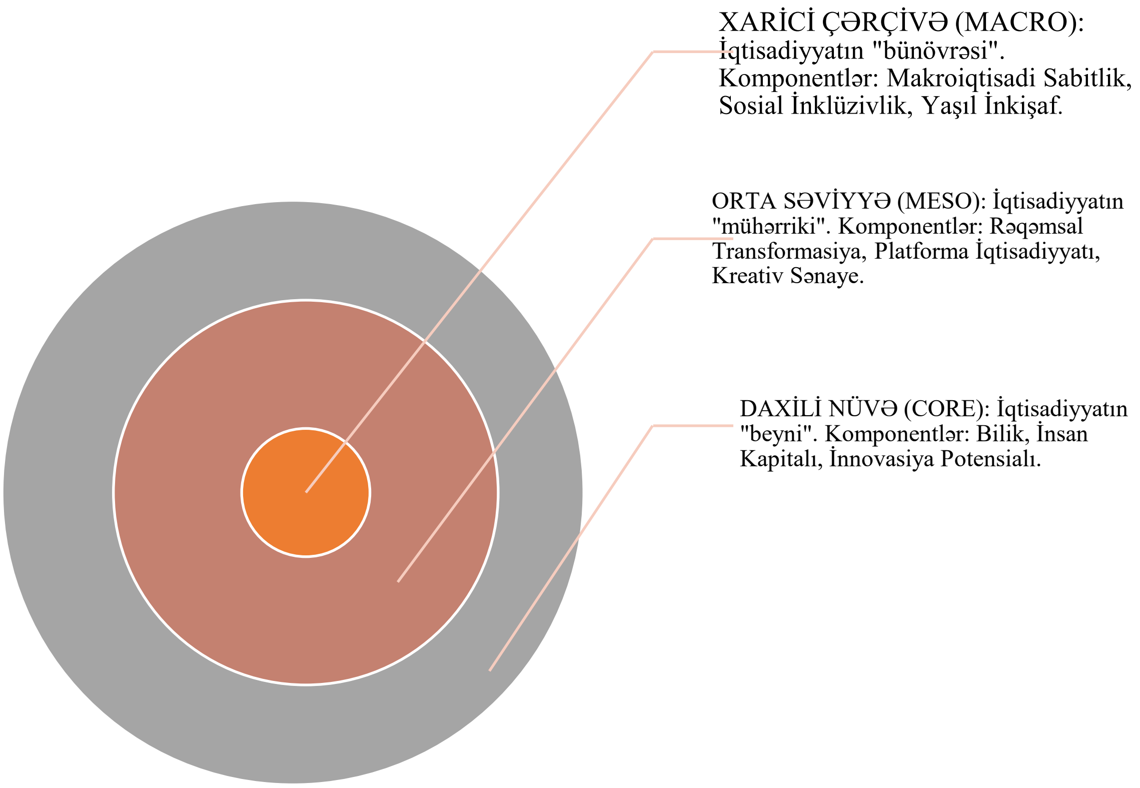

Şəkil 1. Yeni nəsil iqtisadiyyatın çoxsəviyyəli konseptual modeli

Şəkil 2. Yeni nəsil iqtisadiyyatın komponentləri

Bu modeldə iqtisadi dəyərin formalaşmasında maddi kapitaldan daha çox insan kapitalı, bilik və innovasiya potensialı, rəqəmsal ekosistemlər, kreativ sənayelər və yaşıl texnologiyalar həlledici rol oynayır. Yeni nəsil iqtisadiyyat, mahiyyət etibarilə, bilik iqtisadiyyatı, rəqəmsal iqtisadiyyat, innovasiyayönümlü inkişaf, kreativ və platforma iqtisadiyyatı, eləcə də yaşıl və dairəvi iqtisadiyyatın əsas elementlərini özündə birləşdirən inteqrasiya olunmuş inkişaf paradigmasıdır.

1.2. Ənənəvi iqtisadiyyatdan fərqləndirici cəhətlər

Ənənəvi iqtisadi model, əsasən, təsərrüfat fəaliyyətinin kəmiyyət tərəflərini ÜDM-in həcmi və artım tempi, investisiya səviyyəsi, ticarət balansı və s. ön plana çəkir. Bu göstəricilər iqtisadi dinamikanın əsas konturlarını izləməyə imkan versə də, iqtisadiyyatın struktur keyfiyyətini, texnoloji yenilənmə səviyyəsini, insan kapitalının rolunu və institusional mühitin təsirini tam əks etdirmir.

Yeni nəsil iqtisadiyyat isə keyfiyyət meyarlarını mərkəzə çəkir. Texnoloji hazırlıq, innovasiya potensialı, ekoloji dayanıqlılıq, idarəetmənin səmərəliliyi və sosial əhatəlilik (inklüzivlik) bu modelin ayrılmaz tərkib hissələridir. Bu parametrlər klassik makroiqtisadi göstəricilər çərçivəsində yalnız dolayı şəkildə görünür, lakin XXI əsrin iqtisadi rəqabət mühitində məhz bu amillər ölkələrin real üstünlüklərini müəyyən edir.

Məhz bu səbəbdən Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi (YNİİ) iqtisadi inkişafın müasir ölçülərini vahid çərçivədə izləmək məqsədi daşıyan kompozit göstərici kimi formalaşdırılmışdır. İndeks ənənəvi ölçmələri tamamlayaraq daha geniş spektrli inkişaf indikatorlarını - texnoloji hazırlıq səviyyəsini, insan kapitalını, innovasiya ekosistemini, infrastrukturun keyfiyyətini, sosial inklüzivliyi və idarəetmə institutlarının səmərəliliyini nəzərə alır. Beləliklə, iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətini və uzunmüddətli rifahını qiymətləndirərkən təkcə makro-iqtisadi artım templəri deyil, həm də:

- cəmiyyətin bilik və texnologiyalara yiyələnmə səviyyəsi;
- innovasiya və biznes mühitinin keyfiyyəti;
- rəqəmsal və sosial infrastrukturun inkişaf dərəcəsi;
- əhali qrupları arasında imkan bərabərliyi və sosial inklüzivlik kimi meyarlar nəzərə alınır.

Bu çoxşaxəli yanaşma sayəsində YNİİ ölkələrin ənənəvi iqtisadi göstəricilərlə görünməyən güclü və zəif tərəflərini üzə çıxarmağa imkan verir. Başqa sözlə, ənənəvi iqtisadiyyatla müqayisədə yeni nəsil iqtisadiyyat texnologiya və biliyə əsaslanan, rəqəmsal transformasiyaya adaptiv, ekoloji dayanıqlılığı təmin edən və sosial iştirakçılığı (inklüzivliyi) təşviq edən, həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət nəticələrini əhatə edən ümumiləşdirilmiş iqtisadi model kimi çıxış edir.

Yeni nəsil iqtisadiyyat - ənənəvi iqtisadiyyatın sərhədlərini aşaraq, informasiya, bilik, texnologiya və innovasiyanın əsas istehsal amili olduğu, çevik və adaptiv iş modellərinin, rəqəmsal platformaların, yaşıl və inklüziv yanaşmaların üstünlük təşkil etdiyi bir iqtisadi mühitdir. Bu iqtisadiyyatın əsas fərqləndirici xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirilə bilər:

	Startap mədəniyyəti və innovasiya Yeni və yenilikçi biznes modellərinin formalaşması, startapların, innovasiya layihələrinin və risk kapitalının fəal dəstəklənməsi.
	Rəqəmsal transformasiya İKT, süni intellekt, blokçeyn və digər qabaqcıl texnologiyaların istehsal, xidmət və idarəetmə proseslərinə inteqrasiyası; rəqəmsal platformalar üzərindən dəyər zəncirlərinin yenidən qurulması
	Çeviklik və mobillik Əmək bazarında çevik iş modellərinin, distant və hibrid iş formatlarının yayılması; işçi–işəgötürən və işçi–müştəri münasibətlərinin transformasiyası, yeni peşə və bacarıq tələblərinin formalaşması.
	Davamlılıq və sosial məsuliyyət Ətraf mühitin qorunması, resurslardan səmərəli istifadə, aşağı karbonlu istehsal, korporativ sosial məsuliyyət və sosial bərabərlik məsələlərinin iqtisadi qərarvermədə nəzərə alınması
	Qlobal bazar və şəbəkələşmə Qlobal ticarət və investisiya axınlarında iştirak imkanlarının genişlənməsi, regional və beynəlxalq iqtisadi şəbəkələrə inteqrasiyanın dərinləşməsi, rəqəmsal platformalar vasitəsilə kiçik subyektlərin də qlobal bazarlara çıxış imkanlarının artması.

Bu fərqləndirici cəhətlər növbəti bölmədə təqdim olunan Yeni Nəsil İqtisadiyyatın əsas komponentləri və təsnifatı üçün konseptual baza yaradır və YNİİ-nin strukturunda öz kəmiyyət ifadəsini tapır.

1.3. Yeni Nəsil İqtisadiyyatın əsas komponentləri və təsnifatı

Yeni nəsil iqtisadiyyatın kompleks mahiyyətini analitik şəkildə ölçmək üçün ilk növbədə onun əsas struktur elementlərinin - komponent və alt-komponentlərinin aydın şəkildə müəyyənləşdirilməsi zəruridir. Konseptual səviyyədə yeni nəsil iqtisadiyyat həm iqtisadi fəaliyyətin məzmununu (bilik, innovasiya, rəqəmsal texnologiyalar, kreativ dəyər), həm də bu fəaliyyətin üzərində formalaşdığı institusional və sosial-mühit amillərini (makroiqtisadi sabitlik, idarəetmə keyfiyyəti, sosial inklüzivlik, ekoloji dayanıqlılıq) özündə birləşdirir.

Bu Hesabatda yeni nəsil iqtisadiyyatın strukturu çoxsəviyyəli konseptual model əsasında qurulur. Daxili səviyyədə insan kapitalı, bilik və innovasiya nüvə funksiyasını yerinə yetirir. Orta səviyyədə rəqəmsal, platforma və kreativ iqtisadiyyat komponentləri bilik və innovasiyanın praktik dəyərə çevrilmə kanallarını formalaşdırır. Xarici səviyyədə isə makroiqtisadi sabitlik, institusional mühit, sosial inklüzivlik və yaşıl/dairəvi inkişaf elementləri yeni nəsil iqtisadiyyatın dayanıqlılığını təmin edən "əlverişli mühit" rolunu oynayır.

Cədvəl 1. Yeni Nəsil İqtisadiyyatın əsas komponentləri

Əsas Komponent	Əhatə dairəsi və əhəmiyyəti
Bilik iqtisadiyyatı (innovativ və insan kapitalı)	Ölkənin biliyə əsaslanan inkişaf potensialını və insan kapitalının səviyyəsini xarakterizə edir. Elmi tədqiqat və innovasiya fəallığı, təhsil və peşə-ixtisas göstəriciləri, bilik və bacarıqların əmək bazarında monetarizasiyası bu komponentin əsas elementləridir. Bilik iqtisadiyyatı komponenti ölkənin innovasiya əsasında inkişaf qabiliyyətini və bilik yönlü iqtisadiyyat modelinə keçid səviyyəsini ölçür.
Rəqəmsal iqtisadiyyat (texnoloji hazırlıq)	Ölkənin rəqəmsal infrastrukturunun inkişaf səviyyəsini və rəqəmsal texnologiyaların tətbiq dərəcəsini əhatə edir. Genişzolaqlı internetə çıxış, mobil rabitə şəbəkələrinin keyfiyyəti, əhalinin internetdən istifadəsi, e-hökumət və elektron xidmətlərin inkişaf səviyyəsi kimi göstəricilərdən istifadə olunur. Bu komponent ölkənin rəqəmsal iqtisadiyyata hazırlıq səviyyəsini və rəqəmsal transformasiya dərəcəsini qiymətləndirir.
Kreativ iqtisadiyyat	İqtisadiyyatın mədəni və yaradıcı sektorlarının inkişaf səviyyəsini əks etdirir. Kreativ sənayelərin (film, musiqi, dizayn, media, vizual incəsənət və s.) ÜDM-dəki payı, kreativ məhsul və xidmətlərin ixracı, həmçinin bu sektorlarda məşğulluğun həcmi bu komponentin əsas göstəricilərini təşkil edir. Kreativ iqtisadiyyat ölkənin mədəni və innovativ dəyər yaratma potensialını nümayiş etdirir.
Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı	Rəqəmsal platformalar əsasında formalaşan yeni iqtisadi fəaliyyət növlərinin miqyasını əhatə edir. Onlayn əmək platformalarında (freelance/gig iqtisadiyyatı) çalışanların payı, ride-sharing və ev paylaşma xidmətlərinin istifadə səviyyəsi, platforma iqtisadiyyatının ÜDM-dəki xüsusi çəkisi əsas göstəricilərdir. Bu komponent ölkənin platforma əsaslı, çevik və şəbəkələşmiş iqtisadi modellərə inteqrasiya dərəcəsini qiymətləndirir.
Yaşıl və dairəvi iqtisadiyyat (dayanıqlı inkişaf)	Ölkənin dayanıqlı inkişaf və “yaşıl” iqtisadi keçid istiqamətində irəliləyişini xarakterizə edir. İqlim dəyişikliklərinə adaptasiya, bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə, enerji səmərəliliyi, ətraf mühitin keyfiyyəti və resursların təkrar istifadəsi (dairəvi iqtisadiyyat) bu komponentin əsas tərkib hissələridir. Yaşıl və dairəvi iqtisadiyyat ekoloji sabitliyi və resurslardan uzunmüddətli səmərəli istifadəni qiymətləndirməyə imkan verir.
Mavi iqtisadiyyat (əgər tətbiqdirsə)	Dəniz və okean resurslarının dayanıqlı istifadəsi ilə bağlı iqtisadi fəaliyyətlərin həcmini əhatə edir. Balıqçılıq, dəniz nəqliyyatı, dəniz turizmi, offşor enerji və digər dəniz əsaslı fəaliyyətlər bu komponentə daxil edilə bilər. Mavi iqtisadiyyat, sahilyanı və dəniz resurslarına malik ölkələr üçün yeni nəsil iqtisadiyyatın xüsusi istiqamətlərindən birini təşkil edir.

Qeyd. *Bilik iqtisadiyyatı komponenti özündə həm innovasiya sisteminin göstəricilərini, həm də insan kapitalına dair (təhsil, ixtisaslaşma və s.) göstəriciləri birləşdirir. Sosial inklüzivlik (gender bərabərliyi, gəlir bölgüsü və s.) və institusional idarəetmə kimi amillər yeni nəsil iqtisadiyyat üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etsə də, YNİİ-də ayrıca komponent kimi deyil, dolayısı ilə yuxarıda qeyd olunan komponentlərin tərkibində nəzərə alınır. Məsələn, insan kapitalı və sosial inklüzivlik göstəriciləri bilik iqtisadiyyatı komponentinə, rəqəmsal hökumət və şəffaflıq göstəriciləri isə rəqəmsal və innovativ inkişaf mühitinə təsir edən amillər kimi qiymətləndirilir.*

Bunlarla yanaşı, YNİİ strukturunda iqtisadi inkişafın ümumi kontekstini nəzərə alan əlavə altindekslər də yer alır. Xüsusilə demoqrafik struktur (əhalinin yaş quruluşu və demoqrafik yüklülük göstəriciləri) və makroiqtisadi dayanıqlılıq (əsas makro-sabitlik indikatorları) kimi ölçülər indeksdə əksini tapır. Bu altindekslər birbaşa "yeni nəsil" iqtisadiyyatın komponentləri olmasa da, ölkənin yeni iqtisadiyyata keçid imkanlarını şərtləndirən baza amillər kimi mühüm rol oynayır. Məsələn, gənc və əmək qabiliyyətli əhalinin yüksək payı "demoqrafik dividend" yaradaraq innovativ iqtisadi artım üçün əlavə imkanlar formalaşdıra bilər. Makroiqtisadi sabitlik isə digər bütün komponentlər üzrə əldə olunan irəliləyişlərin davamlılığını təmin edən zəruri əsas hesab olunur.

Bu komponentlər həm yeni nəsil iqtisadiyyatın məzmun bloklarını (bilik, innovasiya, rəqəmsallıq, kreativlik), həm də onun mühit bloklarını (infrastruktur, makro sabitlik, sosial inklüzivlik, insan kapitalının keyfiyyəti) əhatə edir. Bu baxımdan yeni nəsil iqtisadiyyatın təsnifatı funksional bloklar üzrə aşağıdakı kimi ümumiləşdirilə bilər:

- Bilik və insan kapitalı bloku: təhsil, səhiyyə, bacarıq və texnoloji hazırlıq, demoqrafik struktur;
- İnnovasiya və kreativlik bloku: innovasiya və kreativ iqtisadiyyat subindeksləri;
- Rəqəmsal və platforma bloku: rəqəmsal infrastrukturla sıx bağlı olan bacarıq və texnoloji hazırlıq, platforma və paylaşma iqtisadiyyatı, infrastruktur;
- Makro-mühit və sosial dayanıqlılıq bloku: iqtisadi performans (makro sabitlik) və sosial inklüzivlik və bərabərlik komponentləri, həmçinin yaşıl və dairəvi inkişafla əlaqəli göstəricilər (metodologiya fəsilində ayrıca qeyd olunur).

1.Texnoloji komponentlər üzrə təsnifat:

- Rəqəmsal iqtisadiyyat: Süni intellekt, böyük verilənlər, blokçeyn, əşyaların interneti (IoT) kimi rəqəmsal texnologiyalara əsaslanan iqtisadiyyat.
- Bilik əsaslı iqtisadiyyat: Biliklərin və innovasiyaların əsas dəyər yaradan amil olduğu iqtisadiyyat növü.
- Platforma iqtisadiyyatı: Platformalar vasitəsilə xidmətlərin və məhsulların mübadiləsi (Uber, Airbnb və s.) üzərində qurulmuş iqtisadiyyat.

2. İnnovativlik səviyyəsi üzrə təsnifat:

- İnnovasiya yönümlü iqtisadiyyat: Texnoloji yeniliklər, startap ekosistemi, vençur kapitalı və R&D fəaliyyətlərinin yüksək olduğu iqtisadi mühit.
- Keçid iqtisadiyyatı: Ənənəvi iqtisadi modeldən innovativ, rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqinə keçid mərhələsində olan iqtisadiyyat.

3. Dayanıqlılıq və ekoloji komponent üzrə təsnifat:

- Yaşıl iqtisadiyyat: Ətraf mühitə minimal təsir göstərən, resursların davamlı istifadəsini təmin edən iqtisadiyyat.
- Dairəvi iqtisadiyyat: Məhsul və xidmətlərin həyat dövrünü maksimum uzadan, təkrar istifadə və təkrar emal proseslərinə əsaslanan iqtisadi sistem.

4. Struktur dəyişiklikləri üzrə təsnifat:

- Post-sənaye iqtisadiyyatı: Xidmət sektoru və bilik əsaslı sahələrin üstünlük təşkil etdiyi iqtisadiyyat.
- Ağıllı iqtisadiyyat (smart economy): Rəqəmsal infrastruktur, smart texnologiyalar və ağıllı idarəetmə ilə xarakterizə olunan iqtisadiyyat növü.

5. İdarəetmə modellərinə görə təsnifat:

- Elektron hökumət əsaslı iqtisadiyyat: Dövlət xidmətlərinin elektron platformalarda təqdim olunması, rəqəmsal idarəetmə.
- Əməkdaşlıq iqtisadiyyatı (collaborative economy): Paylaşım və əməkdaşlıq prinsipləri üzərində qurulmuş iqtisadi fəaliyyətlər.

6. İqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə təsnifat:

- Kreativ iqtisadiyyat: Mədəniyyət, dizayn, media, incəsənət kimi yaradıcı sahələrin iqtisadi inkişafın aparıcı qüvvəsi olduğu iqtisadiyyat.
- Gig iqtisadiyyatı: Qısamüddətli, sərbəst və ya frilans işlərin geniş yayıldığı iqtisadi mühit.

Şəkil 3: Yeni Nəsil İqtisadiyyatın Təsnifatı

1.4. Yeni Nəsil iqtisadiyyat İndeksinin məqsədi, tətbiq sahələri və hədəf auditoriyası

Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksinin (YNİİ) formalaşdırılmasının başlıca məqsədi ölkələrin "yeni nəsil iqtisadiyyat" meyarlarına hazırlıq və uyğunlaşma səviyyəsini beynəlxalq standartlara uyğun, müqayisə oluna bilən və ölçülə bilən formada qiymətləndirməkdir. İndeks təkcə klassik makroiqtisadi göstəriciləri deyil, həm də insan kapitalı, innovasiya, rəqəmsal transformasiya, infrastruktur, sosial inklüzivlik və idarəetmə keyfiyyəti kimi komponentləri nəzərə alaraq iqtisadi inkişafın keyfiyyət ölçülərini ön plana çıxarır.

1.5. Tətbiq sahələri

Ölkələrarası müqayisə üçün indeksin istifadəsi

YNİİ-nin əsas funksiyalarından biri ölkələrin yeni nəsil iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun inkişaf səviyyəsini beynəlxalq müstəvidə müqayisə etməyə imkan verməsidir. İndeksin metodologiyası qlobal məlumat bazalarına (Dünya Bankı, BMT, OECD, Dünya İqtisadi Forumu və s.) və beynəlxalq sorğulara əsaslandığı üçün müxtəlif ölkələrin nəticələrini adekvat və obyektiv şəkildə müqayisə etmək mümkün olur.

Bu indeks vasitəsilə ölkələr qlobal rəqabətdə öz mövqelərini görə, ənənəvi göstəricilərlə aşkar olunmayan üstün və zəif cəhətlərini müəyyən edə bilirlər. Məsələn, YNİİ göstəriciləri əsasında yüksək ÜDM səviyyəsinə malik bir ölkənin rəqəmsal infrastruktur, insan kapitalı və ya təhsil keyfiyyəti sahəsində geri qaldığı üzə çıxa bilər. Bu baxımdan YNİİ ölkələrarası reytinqlər, qlobal inkişaf hesabatları və müqayisəli empirik tədqiqatlar üçün vahid, prinsipial və metodoloji cəhətdən əsaslandırılmış baza kimi çıxış edir.

Ölkədaxili strategiyalar və siyasət üçün tətbiq sahələri

YNİİ-nin nəticələri yalnız beynəlxalq müqayisələr üçün deyil, həm də ölkədaxili siyasət və inkişaf strategiyalarının formalaşdırılması üçün praktik alət kimi istifadə oluna bilər. Hökumətlər indeksin subindeksləri və tərkib göstəriciləri əsasında iqtisadi və sosial islahatlarda prioritet sahələri müəyyənləşdirə bilərlər. Məsələn, indeks nəticələri göstərirsə ki, hər hansı ölkə rəqəmsal infrastruktur və ya innovasiya ekosistemi üzrə geri qalır, bu sahələrin inkişafına əlavə investisiyaların cəlb edilməsi, normativ-hüquqi mühitin təkmilləşdirilməsi və hədəfli dövlət proqramlarının hazırlanması gündəmə gətirilə bilər.

Eyni zamanda indeks göstəriciləri insan kapitalının hazırlıq səviyyəsi, innovasiya mühitinin rəqabətqabiliyyəti, sosial inklüzivlik dərəcəsi və idarəetmə keyfiyyəti barədə siqnal funksiyasını yerinə yetirir və özəl sektorun investisiya qərarlarına da təsir göstərə bilər. Akademik tədqiqatlar müstəvisində isə YNİİ konseptual çərçivə və ölçmə aləti kimi çıxış edərək, ölkələrin yeni nəsil iqtisadiyyata keçid prosesini qiymətləndirmək üçün göstərici dəsti təqdim edir.

Hədəf auditoriyası

YNİİ-nin dizaynı elə qurulmuşdur ki, indeksin nəticələri müxtəlif maraqlı tərəflər

üçün istifadə oluna bilsin. Nəticə etibarilə, YNİİ yalnız statistik göstəricilər toplusu deyil, həm də dövlət qurumları, biznes və elmi tədqiqat icması üçün prioritet istiqamətlərin müəyyən edilməsi, mövcud boşluqların aşkarlanması və tarazlı, uzunmüddətli inkişafı sürətləndirən qərarların qəbulunda dəyərli analitik alət kimi nəzərdə tutulur. Bu baxımdan YNİİ, yeni nəsil iqtisadiyyatla bağlı konseptual müzakirələri konkret göstəricilər və müqayisə oluna bilən nəticələr əsasında praktiki müstəviyə keçirən vasitə rolunu oynayır.

Dövlət qurumları və siyasətçilər:

- iqtisadi, rəqəmsal, təhsil, əmək, sosial və ekoloji siyasətlərin planlaşdırılması, prioritetlərin seçilməsi və islahatların hədəflənməsi üçün analitik baza kimi

Beynəlxalq və regional təşkilatlar (İƏT, TDT, CAREC və s.):

- ölkələrarası müqayisəli təhlillər, regional inteqrasiya təşəbbüsləri və texniki yardım proqramlarının dizaynı üçün

Elmi-tədqiqat institutları və universitetlər:

- yeni nəsil iqtisadiyyat, rəqəmsal transformasiya, innovasiya, inklüziv inkişaf və s. mövzularda empirik tədqiqatlar aparmaq üçün indikator bazası və metodoloji çərçivə kimi

Biznes subyektləri və investorlar:

- infrastruktur, insan kapitalı, rəqəmsal mühit və institusional keyfiyyət üzrə nəticələr əsasında yeni nəsil iqtisadi fəaliyyət üçün əlverişli bazarların identifikasiyası məqsədilə

Vətəndaş cəmiyyəti və analitik mərkəzlər:

- sosial inklüzivlik, bərabərlik və institusional şəffaflıq sahələrində monitorinq, advocacy və ictimai müzakirələrin aparılması üçün

II Hissə: METODOLOGİYA

2.1. İndeksin quruluşu və komponentləri

YNİİ çoxkomponentli kompozit indeks kimi qurulmuşdur və ölkələrin "yeni nəsil iqtisadiyyat" meyarlarına hazırlıq səviyyəsini 10 əsas subindeks üzrə ölçür. Bu subindekslər 1-ci fəsildə təqdim olunan konseptual çərçivəyə uyğun olaraq seçilmiş və yeni nəsil iqtisadiyyatın həm məzmun, həm də mühit tərəflərini əhatə edəcək şəkildə sistemləşdirilmişdir.

Metodoloji baxımdan YNİİ-nin quruluşu iki səviyyədən ibarətdir:

- I səviyyə – subindeks səviyyəsi: Hər bir subindeks müəyyən tematik sahəni (məsələn, innovasiya, təhsil, sosial inklüzivlik və s.) əhatə edən normalizə olunmuş göstəricilər qrupunun aqreqasiyası əsasında hesablanır.
- II səviyyə – yekun indeks səviyyəsi: Subindekslər əvvəlcədən müəyyən edilmiş çəki strukturu əsasında birləşdirilərək yekun YNİİ balını formalaşdırır.

Bu fəsildə əvvəlcə subindekslərin siyahısı və onların funksional qruplaşdırılması təqdim olunur, daha sonra isə YNİİ-nin input və output blokları üzrə struktur məntiqi izah edilir.

2.1.1. Subindekslərin siyahısı və funksional bloklar

YNİİ aşağıdakı 10 subindekslərdən ibarətdir:

Subindeks	Göstərici
1. Demoqrafik Struktur	
1.1.Yaşlı əhali	İşçi yaşlı əhalinin payı (%)
1.2. Yaş payı	Yaş asılılıq əmsalı
1.3 Median yaş	Median yaş (il)
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq	
2.1 Rəqəmsal Bacarıqlar	Rəqəmsal bacarıq indeksi (0–100)
2.2. İKT Hazırlığı	İnternet istifadəçilərinin payı (%)
2.3. Mobil abunəçilik	Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)
2.4 Ali təhsil	Ali təhsilli yetkin əhali (%)
3. İnnovasiya	
3.1.Elmi xərclər	ETTKİ xərcləri (% ÜDM)
3.2. Patent sayı	Patent müraciətləri (milyon nəfərə)
3.3. Yüksək Texnoloji məhsul ixraçı	Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	İnnovasiya ekosistemi indeksi
4. Kreativ iqtisadiyyat	
4.1 Yaradıcı xidmətlər	Kreativ xidmət ixracının payı (%)
4.2 Yaradıcı məhsullar	Kreativ mal ixracının payı (%)
4.3 Kreativ məşğulluq	Kreativ sektor məşğulluğunun payı (%)
5. Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı	
5.1 Rəqəmsal platformalar	Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)
5.2 Məşğulluq	Platforma işçilərinin payı (% məşğulluqda)
5.3 Paylaşım platforması	Paylaşma platformalarından istifadə (% əhali)
6. İnfrastruktur	
6.1 Enerji təchizatı	Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)
6.2 Yol infrastrukturu	Yol keyfiyyəti indeksi (bal)
6.3 Logistika imkanları	Logistika Performans İndeksi (LPI, bal)
6.4 Rəqəmsal infrastruktur	Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)
6.5 Kommunal infrastrukturlar	Əhalinin təmiz su və sanitariyaya çıxışı (%)
7. İqtisadi performans	
7.1 Adambaşına ÜDM	Adambaşına ÜDM (PPP, $)
7.2 ÜDM artımı	ÜDM-in real artım tempi (%)
7.3 İnfilyasiya	İllik inflyasiya (%)
7.4 işsizlik	İşsizlik dərəcəsi (%)
7.5 Dövlət borçu ÜDM payı	Dövlət borcunun ÜDM-də payı (%)
8. Təhsil	
8.1 Savadlılıq	Savadlılıq dərəcəsi (%)
8.2 Orta təhsildə iştirak	Orta təhsildə iştirak (%)

8.3 Ali təhsildə iştirak	Ali təhsildə iştirak (%)
8.4 PISA nəticələri	PISA nəticələri (orta bal)
8.5 Təhsil xərcləri	Təhsil xərcləri (% ÜDM)
8.6 STEM məzunlarının payı	STEM məzunlarının payı (% ali məzunlar)
9. Səhiyyə	
9.1 Doğulanda gözlənilən ömür	Doğulanda gözlənilən ömür (il)
9.2 Uşaq ölümü	Uşaq ölümü göstəricisi (‰)
9.3 Sağlam ömür	Sağlam ömür müddəti (HALE, il)
9.4 Səhiyyə xərcləri	Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (0–100)	Universal səhiyyə əhatə indeksi (0–100)
10. Sosial inklüzivlik	
10.1 Gender bərabərliyi	Gender bərabərliyi indeksi (GGI, WEF)
10.2 İqtisadi iştirak	Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)
10.3 Gəlir bərabərsizliyi	Gini koeffisienti (0–100)
10.4 Yaşayış səviyyəsi	Yoxsulluq həddi altında yaşayanlar (%)

***Qeyd**: Subindekslərin hər biri üçün istifadə olunan konkret göstəricilər və onların mənbələri “Əlavə B. Göstəricilərin siyahısı və mənbələr” bölməsində cədvəl şəklində təqdim olunur.*

2.1.2. YNİİ-nin input və output blokları

YNİİ-nin analitk interpretasiyasını dərinləşdirmək üçün subindekslər əlavə olaraq iki əsas qrupa – input (resurs və imkanlar) və output (nəticələr və iqtisadi çıxışlar) bloklarına bölünür.

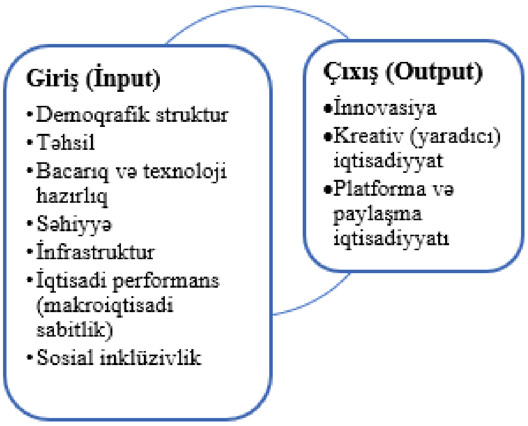

Şəkil 4. Giriş və çıxış yanaşması

Giriş (Input) bloku (resurslar və imkan yaradan amillər).

Input komponentləri ölkənin yeni nəsil iqtisadiyyata keçidi üçün mövcud potensialı, institusional və sosial-iqtisadi şəraiti xarakterizə edir. Bu blok insan kapitalının keyfiyyətini, əhalinin yaş strukturunu, sosial mühiti, makroiqtisadi sabitliyi və fiziki-rəqəmsal infrastrukturun səviyyəsini əks etdirərək "hansı resurslar və imkanlar mövcuddur?" sualına cavab verir.

Çıxış (Output) bloku (nəticələr və yeni nəsil iqtisadi fəaliyyət formaları).

Output komponentləri input resurslarının reallaşması nəticəsində formalaşan yeni iqtisadi dəyər, fəaliyyət formaları və struktur dəyişikliklərini əks etdirir. Bu blok bilik və texnologiya əsasında yeni dəyərin yaradılmasını, yaradıcı sənayelərin inkişafını və rəqəmsal platforma modellərinin yayılma dərəcəsini ölçür və "mövcud resurslar hansı yeni iqtisadi nəticələr yaradır?" sualına cavab verir.

Beləliklə, YNİİ-nin həm funksional bloklar (bilik və insan kapitalı, innovasiya və kreativlik, rəqəmsal və platforma, makro-mühit və sosial dayanıqlılıq), həm də input-output kəsiyi üzrə strukturlaşdırılması indeksin həm konseptual, həm də metodoloji baxımdan daha dərindən təhlilinə imkan verir.

Analitik baxımdan YNİİ-nin input və output bloklara bölünməsi iki mühüm üstünlük verir:

(i) ölkələrin potensialı (input) ilə faktiki nəticələri (output) arasındakı uyğunsuzluqları aşkar etməyə imkan verir (məsələn, yüksək input, lakin nisbətən zəif output və ya əksinə);

(ii) siyasətçilərə hansı sahələrdə daha çox "girişin gücləndirilməsi", hansı sahələrdə isə "nəticə yönümlü" dəstəyin vacib olduğunu göstərir.

2.2. Göstəricilərin seçilməsi və məlumat toplanması

YNİİ-yə daxil ediləcək göstəricilərin seçimi beynəlxalq metodoloji təcrübəyə uyğun olaraq aparılmaqla bir sıra əsas meyarlara söykənir. İndeksin məqsəd və məzmunu nəzərə alınmaqla göstəricilər aşağıdakı xüsusiyyətlərə uyğun seçilmişdir:

Nəzəri əsaslandırma. Hər bir göstərici yeni nəsil iqtisadiyyatın müvafiq aspektini əks etdirir və elmi ədəbiyyatda qəbul olunmuş konseptual çərçivələrə (bilik iqtisadiyyatı, rəqəmsal iqtisadiyyat, davamlı inkişaf, innovasiya sistemi və s.) uyğundur.

Məlumat mövcudluğu. Seçilən göstəricilər üzrə etibarlı, müntəzəm yenilənən və

beynəlxalq müqayisə üçün əlverişli məlumatlar mövcud olmalıdır. Məlumatlar əsasən Dünya Bankı, BMT, OECD, Dünya İqtisadi Forumu və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların açıq statistik bazalarından əldə edilir.

Beynəlxalq müqayisəlilik. Göstəricilər müxtəlif ölkələr üçün eyni metodologiya əsasında hesablandığına və eyni ölçü vahidində təqdim olunduğuna görə ölkələrarası müqayisəni mümkün edir. Bu, YNİİ nəticələrinin qlobal və regional kəsimdə adekvat təhlilinə şərait yaradır.

Korrelyasiyanın nəzərə alınması. Bir-biri ilə çox yüksək korrelyasiyada olan (məsələn, korrelyasiya əmsalı > 0,9) göstəricilərdən yalnız biri indekstə daxil edilir. Bu yanaşma eyni təsirin indeksdə iki dəfə "sayılmasının" qarşısını almağa və komponentlər üzrə məlumatların informasiya tutumunu artırmağa xidmət edir.

Bu meyarlar əsasında formalaşdırılan göstərici dəsti həm nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış, həm də praktiki baxımdan ölçülə bilən və müqayisə oluna bilən Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksinin etibarlı informasiya bazasını təmin edir.

2.3. Əhatə dairəsi və məlumat mənbələri

2.3.1. Əhatə Dairəsi

YNİİ-nin əhatə dairəsi qlobal səviyyədə mümkün qədər çox ölkəni – inkişaf etmiş, inkişaf etməkdə olan və yeni yaranan bazar iqtisadiyyatlarını əhatə etməyə istiqamətlənmişdir. İlk olaraq YNİİ 2025-ci il üçün 15 ölkəni əhatə edir. Bu ölkələr üç əsas regional bloka aiddir:

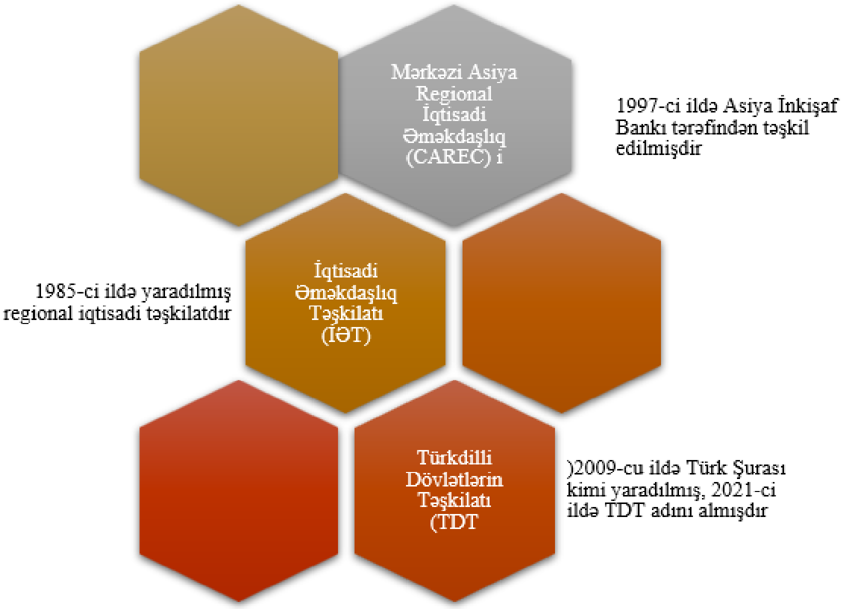

Cədvəl 2. Ölkələrin təşkilatlar üzrə üzvlük statusu (TDT, İƏT, CAREC)

Ölkə	Regional İqtisadi və Siyasi Bloklar
Azərbaycan	TDT/CAREC/İƏT
Çin	CAREC/İƏT
Əfqanıstan	CAREC/İƏT
Gürcüstan	CAREC/İƏT
İran	İƏT
Macarıstan	TDT
Monqolustan	CAREC
Özbəkistan	TDT/CAREC/İƏT
Pakistan	İƏT
Qazaxıstan	TDT/CAREC/İƏT
Qırğızıstan	TDT/CAREC/İƏT
Şimali Kipr	TDT/İƏT
Tacikistan	CAREC/İƏT
Türkiyə	TDT/İƏT
Türkmənistan	TDT/CAREC/İƏT

2.3.2 Məlumat mənbələri

İndeksin hesablanmasında istifadə olunan 107 göstərici üzrə məlumatlar etibarlı beynəlxalq və milli mənbələrdən toplanmışdır. Əsas məlumat mənbələrinə Dünya Bankı (WB), Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF), BMT-nin Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı (UNCTAD), Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqı (ITU), Dünya İqtisadi Forumu (WEF), UNESCO, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (WHO) kimi qurumların 2022-2025-ci illəri əhatə edən hesabatları daxildir.

Mümkün olduqda göstəricilər üçün məlumatlar eyni il və ya yaxın illər üçün seçilmiş, ölkələrarası müqayisənin adekvat aparılması təmin edilmişdir. Ayrı-ayrı ölkələr üzrə məlumat boşluqları yarandığı hallarda isə bu məhdudiyyət hesabatın müvafiq hissələrində ayrıca qeyd edilmişdir.

Subindekslərin hər biri üçün istifadə olunan konkret göstəricilər və onların mənbələri "Əlavə B. Göstəricilərin siyahısı və mənbələr" bölməsində cədvəl şəklində təqdim olunur.

2.4. Hesablama metodologiyası

YNİİ hesablanması bir neçə ardıcıl mərhələdən ibarətdir:

- məlumatların seçilməsi və strukturlaşdırılması,
- göstəricilərin normallaşdırılması,
- neqativ təsirli göstəricilərin (cost indicators) tərsinə çevrilməsi,
- subindekslərin hesablanması,
- yekun indeksin çəkili aqreqasiyası.

Hesablama metodologiyası "Əlavə A. Texniki metodologiya" bölməsində geniş təqdim edilir.

2.5. İndeksin komponentləri və çəki strukturu

YNİİ yekun dəyəri subindekslərin sadə toplanması ilə deyil, “yeni nəsil iqtisadiyyat” üçün onların nəzəri və praktiki əhəmiyyətini əks etdirən çəki strukturu əsasında formalaşdırılır.

YNİİ 10 əsas subindeks üzərində formalaşdırılmışdır. Çəkilər ekspert rəyi və akademik ədəbiyyata əsasən müəyyən edilmişdir.

Cədvəl 3. YNİİ-nin subindekslər üzrə çəki strukturu

Subindeks (Pillar)	Çəki (%)	Blok
İnnovasiya	15%	Output
Təhsil	12%	Input
Bacarıq və texnoloji hazırlıq	12%	Input
İnfrastruktur	10%	Input
İqtisadi performans	10%	Input
Sosial inklüzivlik	10%	Input
Platforma iqtisadiyyatı	9%	Output
Kreativ iqtisadiyyat	8%	Output
Səhiyyə	8%	Input
Demoqrafik struktur	6%	Input

2.6. Seçilmiş çəki strukturunun əsaslandırılması

YNİİ-də tətbiq olunan çəki strukturu təsadüfi seçilməmiş, həm nəzəri, həm də empirik əsaslandırmaya söykənmişdir. Bir tərəfdən, beynəlxalq indekslərin (bilik iqtisadiyyatı, rəqəmsal transformasiya, innovasiya, insan inkişafı və s.) metodoloji yanaşmaları nəzərdən keçirilmiş, digər tərəfdən isə yeni nəsil iqtisadiyyat konsepsiyasının məzmunu əsasında komponentlərin nisbi əhəmiyyət dərəcəsi qiymətləndirilmişdir.

Yeni nəsil iqtisadiyyatın “nüvə drayverləri” - innovasiya (15%), təhsil (12%) və bacarıq-texnoloji hazırlıq (12%) üçün daha yüksək çəkilərin verilməsi, yeni nəsil iqtisadiyyatın bilik və texnologiya əsasında formalaşan model olmasına əsaslanır. Bu komponentlər birgə şəkildə bilik yaradılması, bilik transferi və bilikdən istifadə qabiliyyətini müəyyən edir və həmçinin YNİİ ilə güclü müsbət korelyasiya nümayiş etdirir.

İnfrastruktur (10%), iqtisadi performans (10%) və sosial inkluzivlik (10%) üzrə çəkilər bu komponentlərin həm iqtisadi, həm də sosial mühitin keyfiyyətini formalaşdıran “baza dayaqları” olmasını əks etdirir. İnfrastruktur innovasiya və rəqəmsal transformasiyanın, makroiqtisadi sabitlik isə uzunmüddətli investisiya və islahatların zəruri şərtidir. Sosial inkluziv-

lik isə iqtisadi modelin cəmiyyət tərəfindən qəbul olunması və dayanıqlı rifahın təmin edilməsi üçün vacibdir.

Yeni nəsil iqtisadiyyatın "yeni dalğa" blokları - platforma və paylaşım iqtisadiyyatı (9%), kreativ iqtisadiyyat (8%) üçün müəyyən edilmiş çəki bu komponentin yeni iqtisadi fəaliyyət formalarının (gig economy, paylaşma modelləri, platforma əsaslı xidmətlər) genişlənməsində artan rolunu nəzərə alır. Bu sahə innovasiya, rəqəmsallaşma və məşğulluq strukturu ilə sıx bağlı olduğuna görə orta-yüksək əhəmiyyət kateqoriyasına daxil edilmişdir.

Səhiyyə (8%) komponentlərinə orta səviyyəli çəki verilməsi, onların həm bilavasitə iqtisadi təsirləri (yaradıcı sənayelərin ixrac və məşğulluq potensialı, sağlamlığın məhsuldarlığa təsiri), həm də dolayı təsirləri (brend dəyəri, sosial rifah, insan inkişafı) ilə bağlıdır. Təhsil və bacarıq subindeksləri ilə birgə səhiyyə yeni nəsil iqtisadiyyatın "insan yönümlü" ölçüsünü tamamlayır və buna uyğun çəkiyə malikdir.

Demoqrafik struktur (6%) isə daha çox şərtləndirici faktor qismində nəzərdən keçirilmişdir. Gənc və əmək qabiliyyətli əhalinin yüksək payı potensial üstünlük yaratsa da, bu üstünlüyün real "demoqrafik dividend"ə çevrilməsi təhsil, məşğulluq və sosial siyasətlərin keyfiyyətindən asılıdır. Bu səbəbdən demoqrafiya YNİİ-ni təyin edən mərkəzi drayverdən çox, digər komponentlərin işini gücləndirən və ya məhdudlaşdıran struktur fon kimi modelləşdirilmişdir.

Seçilmiş çəki strukturu balanslaşdırılmış kompromis variant kimi qiymətləndirilə bilər. Bu bir tərəfdən, innovasiya və insan kapitalı kimi komponentlərin aparıcı rolunu vurğulayır, digər tərəfdən isə infrastruktur, makro sabitlik və sosial inkluzivlik kimi baza amillərin əhəmiyyətini nəzərdən qaçırmır. Gələcək tədqiqatlarda çəki strukturunun həssaslıq analizi (məsələn, alternativ çəki ssenarilərinin sınaqdan keçirilməsi) aparılaraq indeksin sabitliyi və robustluğu əlavə olaraq qiymətləndirilə bilər.

2.7. Korrelyasiya analizinin rolu

YNİİ-nin metodologiyasında korelyasiya analizi iki əsas məqsəd daşıyır:

1. subindekslərin yekun indeksə təsir gücünü qiymətləndirmək;
2. göstərici və subindeks səviyyəsində mümkün multikolinearlıq və "iki dəfə sayılma" riskini minimuma endirmək.

İlkin mərhələdə subindekslərlə yekun YNİİ arasında Pearson korelyasiya əmsalı hesablanır. Bu əmsal hər bir subindeksin yekun indekslə statistik əlaqəsinin istiqamətini və intensivliyini (müsbət, mənfi, zəif, orta, güclü) göstərir və beləliklə, hansı komponentlərin yeni nəsil iqtisadiyyatın formalaşmasında daha dominant rol oynadığını müəyyən etməyə imkan verir. Yüksək müsbət korelyasiya (məsələn, $r > 0,8$) həmin subindeksin YNİİ-nin səviyyəsi ilə sıx bağlı olduğunu göstərir. Zəif və ya mənfi korelyasiya isə komponentin daha çox "şərtləndirici mühit" rolu oynadığını və ya digər amillərlə kompensasiya oluna bildiyini göstərir.

Bu Hesabatda korelyasiya əmsallarının hesablanması və texniki detalları metodoloji **Əlavə A** bölməsində təqdim olunur. Əlavədə Pearson korelyasiya düsturu, hesablama addımları, nümunəvi korelyasiya matrisi və nəticələrin statistik interpretasiyası ayrıca izah edilir. Hesabatın əsas mətnində isə korelyasiya analizi daha çox analitik şərh səviyyəsində istifadə olunur: hansı subindekslərin YNİİ üçün əsas

"drayver" olduğu, hansılarının isə daha çox dəstəkverici və ya şərtləndirici rol oynadığı sistemli şəkildə göstərilir.

2.8. Metodologiyanın yekun qiymətləndirilməsi

YNİİ metodologiyası elə qurulmuşdur ki, həm konseptual baxımdan əsaslandırılmış, həm də praktiki tətbiq üçün şəffaf və təkrarhesablana bilən olsun. İndeksin strukturu (10 subindeks və onların çəkiləri), göstəricilərin seçilməsi prinsipləri, normallaşdırma, çəki təyinetmə və aqreqasiya mexanizmləri açıq şəkildə təqdim edilir və istifadə olunan bütün məlumat mənbələri (Dünya Bankı, BMT, OECD, WEF, UNCTAD, ITU, WHO, milli statistika və s.) aydın şəkildə göstərilir. Bu, indeksin həm tədqiqatçılar, həm də siyasətçilər tərəfindən müstəqil yoxlanılmasına və alternativ ssenarilərlə yenidən hesablanmasına imkan verir.

Metodologiyanın əsas üstünlükləri aşağıdakılardır:

- konseptual çərçivə yeni nəsil iqtisadiyyatın əsas komponentləri ilə tam uyğunlaşdırılıb;
- göstəricilər beynəlxalq müqayisəlilik, məlumat etibarlılığı və nəzəri əsaslandırma prinsiplərinə uyğun seçilib;
- min-max normallaşdırma və çəkili aqreqasiya üsulu praktiki tətbiq üçün sadə, lakin analitik baxımdan kifayət qədər informativ çərçivə təqdim edir;
- korelyasiya analizi vasitəsilə subindekslərin YNİİ-yə təsir gücü və daxili qarşılıqlı əlaqələr sistemli şəkildə qiymətləndirilir.

Bununla yanaşı, metodologiyanın müəyyən məhdudiyyətləri də mövcuddur. Bir sıra göstəricilər üzrə məlumat boşluqları və ya illər üzrə uyğunsuzluqlar bəzi ölkələr üçün tam müqayisəliliyi məhdudlaşdıra bilər. Çəki strukturu, hərçənd nəzəri əsaslandırma və ekspert yanaşması əsasında seçilmişdir, müəyyən dərəcədə subyektiv xarakter daşıyır və gələcək tədqiqatlarda alternativ çəkilərlə həssaslıq analizinə ehtiyac duyula bilər. Normallaşdırma üçün seçilmiş min-max yanaşması isə ekstremal qiymətlərə həssasdır və gələcək versiyalarda Z-score və ya robust metodlarla müqayisəli tətbiq imkanları nəzərdən keçirilə bilər.

Gələcək təkmilləşdirmə istiqamətlərinə aşağıdakılar aid edilə bilər: indikator dəstinin genişləndirilməsi (xüsusilə platforma, kreativ və yaşıl iqtisadiyyat sahələrində), ölkə əhatəsinin artırılması, zaman sıraları üzrə dinamik YNİİ hesablamalarının aparılması, eləcə də faktor analizi və struktur modelləşdirmə (SEM) kimi üsullarla indeksin daxili konstrukt-validliyinin daha dərindən sınanması. Texniki formal düsturlar, addım-addım prosedur və bütün hesablamaların tam təsviri "Əlavə A. Texniki metodologiya" bölməsində yerləşdirilir və metodologiyanın tam olaraq təkrar istehsalına imkan verir.

2.9. YNİİ-nin bütün bölmələri üzrə ümumi mənzərə

Bu paraqrafda YNİİ strukturunu təşkil edən subindekslər üzrə ümumi mənzərə təqdim olunur. Hər bir subindeksin məzmunu, onun arxasında dayanan iqtisadi məntiq və yeni nəsil iqtisadiyyat modelində rolu izah edilir.

2.9.1. Demoqrafik struktur

Demoqrafik struktur subindeksi ölkələrin yaş quruluşunu, demoqrafik yüklülük səviyyəsini və əmək qabiliyyətli əhali

potensialını xarakterizə edir. Gənc və işçi yaşlı əhalinin payının yüksək olduğu ölkələrdə yeni nəsil iqtisadiyyat üçün potensial daha genişdir və uyğun təhsil və məşğulluq siyasəti tətbiq edildiyi halda bu üstünlük "demoqrafik dividend"ə çevrilə bilər. Lakin gənclərin adekvat bacarıqlarla və layiqli iş imkanları ilə təmin olunmaması bu dividendi reallaşdırmaq əvəzinə işsizlik, miqrasiya və sosial gərginlik risklərini artırır. Yaşlanma templərinin yüksək olduğu ölkələrdə isə insan kapitalının yenilənməsi, əmək məhsuldarlığının artırılması və sosial təminat sistemlərinin maliyyə dayanıqlığının qorunması əsas strateji çağırışlar kimi önə çıxır.

2.9.2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq

Bacarıq və texnoloji hazırlıq subindeksi rəqəmsal savadlılıq, İKT bacarıqları, yeni texnologiyaların mənimsənilməsi səviyyəsi və əhalinin bilik əsaslı iqtisadiyyata adaptasiya qabiliyyətini əks etdirir. Bu sahə yeni nəsil iqtisadiyyatın "insani təməli" kimi çıxış edir. Yüksək bal toplayan ölkələrdə rəqəmsal transformasiya prosesləri daha sürətli və səmərəli həyata keçirilir, innovativ biznes modelləri və platforma əsaslı xidmətlər daha geniş yayılır. Aşağı gəlirli və struktur problemləri olan iqtisadiyyatlarda bu sahədə kəskin diskrepansiyalar müşahidə olunur. Xüsusilə regionlar və gənclər arasında rəqəmsal bacarıq fərqləri yeni nəsil iqtisadiyyata keçidi ləngidən əsas məhdudiyyətlərdən biri kimi çıxış edir.

2.9.3. İnnovasiya potensialı

İnnovasiya potensialı subindeksi elmi tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə (ETTKİ) çəkilən xərcləri, patent aktivliyini, startapların sayını və keyfiyyətini, həmçinin innovasiya infrastrukturunun inkişaf səviyyəsini özündə birləşdirir. Yüksək innovasiya potensialına malik ölkələr YNİİ üzrə adətən orta səviyyədən əhəmiyyətli dərəcədə yüksək nəticələr nümayiş etdirir və qlobal dəyər zəncirlərində daha əlverişli mövqelər tutur. Keçid iqtisadiyyatlarında innovasiya mühiti formalaşsa da, kapitalın əlçatanlığı, bazarın ölçüsü, idarəetmə qabiliyyəti və risk mədəniyyəti kimi amillər innovativ ekosistemin tam potensialla işləməsinə mane ola bilər. Bu səbəbdən innovasiya ekosisteminin institusional gücləndirilməsi yeni nəsil iqtisadiyyatın inkişafı üçün strateji prioritet hesab edilməlidir.

2.9.4. Kreativ (yaradıcı) iqtisadiyyat

Kreativ iqtisadiyyat subindeksi mədəni və yaradıcı sənayelərin – media, dizayn, oyun sənayesi, mədəni irs turizmi, vizual və tətbiqi incəsənət və s. iqtisadiyyatda rolunu qiymətləndirir. Bu sektorların inkişaf etdiyi ölkələrdə ixrac strukturunda qeyri-ənənəvi xidmətlərin və yaradıcı məhsulların payı artır, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və rəqabətqabiliyyətliliyi güclənir. Kreativ sahə rəqəmsal platformalarla sinerji yaratdıqda ölkənin beynəlxalq imicini, "yumşaq gücünü" və milli brend dəyərini yüksəldir. Bu baxımdan kreativ iqtisadiyyat yeni nəsil iqtisadiyyatın həm iqtisadi, həm də mədəni dayaqlarından biri kimi çıxış edir.

2.9.5. Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı

Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı subindeksi onlayn ticarət, ride-sharing, freelancing, ev paylaşma və digər platforma əsaslı iş modellərinin miqyasını və iqtisadi çəkisini əks etdirir. Normativ-hüquqi baza, rəqabət mühiti və rəqəmsal infrastruktur uyğun olduğu halda, platforma və paylaşma iqtisadiyyatı çevik məşğulluq formalarının

genişlənməsinə, resurslardan daha səmərəli istifadəyə və əhalinin əlavə gəlir imkanlarının artmasına şərait yaradır. Bu subindeks üzrə yüksək nəticələr, adətən, YNİİ ilə güclü müsbət əlaqədə olur və yeni nəsil iqtisadiyyatın şəbəkələşmiş, rəqəmsal və elastik strukturunu təcəssüm etdirir.

2.9.6. İnfrastruktur

İnfrastruktur subindeksi həm rəqəmsal, həm də fiziki infrastruktur komponentlərini inteqrasiya olunmuş şəkildə qiymətləndirir. Rəqəmsal infrastruktur – internet sürəti, əhatə dairəsi, fiber-optik şəbəkələrin mövcudluğu ilə yanaşı, enerji təchizatı, yol şəbəkəsi və logistika kimi fiziki infrastruktur elementləri də nəzərə alınır. İnfrastrukturda ciddi çatışmazlıqlar mövcud olduqda, digər komponentlər üzrə potensial olsa belə, praktiki reallaşma imkanları məhdudlaşır və iqtisadi transformasiya prosesinin sürəti aşağı düşür. Yüksək infrastruktur balı, adətən, YNİİ üzrə lider və yüksək orta performans nümayiş etdirən ölkələrə xasdır və yeni nəsil iqtisadiyyatın bütün digər komponentlərinin reallaşdırılması üçün zəruri baza rolunu oynayır.

2.9.7. İqtisadi performans (makroiqtisadi sabitlik)

İqtisadi performans subindeksi inflyasiya, büdcə kəsiri, dövlət borcunun ÜDM-də payı, ÜDM-in real artım tempi və digər makroiqtisadi sabitlik göstəricilərini əhatə edir. Makro sabitlik həm daxili, həm də xarici investorlar üçün risk səviyyəsini müəyyənləşdirir və uzunmüddətli iqtisadi inkişafın “fond şəraitini” formalaşdırır. Bununla belə, YNİİ daha çox struktur keyfiyyət – innovasiya, rəqəmsallıq, insan kapitalı və inklüzivlik komponentlərinə fokuslandığı üçün makro sabitlik subindeksi ilə korelyasiya, bir qayda olaraq, orta və ya zəif olur. Bəzi ölkələrdə makro göstəricilər qənaətbəxş səviyyədə olsa da, innovasiya, rəqəmsallaşma və insan kapitalı sahələrindəki boşluqlar səbəbindən YNİİ üzrə ümumi bal orta səviyyədə qala bilər.

2.9.8. Təhsil

Təhsil subindeksi təhsil sisteminin əhatə dairəsini, keyfiyyət göstəricilərini, ali təhsilli əhalinin payını və xüsusilə STEM ixtisasları üzrə göstəriciləri özündə birləşdirir. Bu subindeks insan kapitalının keyfiyyətini və bilik əsaslı iqtisadiyyata keçid potensialını qiymətləndirməyə imkan verir. Empirik nəticələr göstərir ki, təhsil subindeksi YNİİ-nin ən güclü determinantlarından biridir və yekun indekslə çox güclü müsbət korelyasiya nümayiş etdirir. İnsan kapitalına sistemli investisiya olmadan yeni nəsil iqtisadiyyatın digər komponentlərinin dayanıqlı və uzunmüddətli inkişafı mümkün deyil. Bu baxımdan təhsil sahəsi bütün subindekslər üçün çarpan təsiri yaradan strateji istiqamət kimi çıxış edir.

2.9.9. Səhiyyə

Səhiyyə subindeksi orta ömür uzunluğu, ana və uşaq ölümü, səhiyyə xərclərinin səviyyəsi, tibbi xidmətə çıxış və xidmətin keyfiyyəti kimi göstəricilər əsasında formalaşdırılır. Bu göstəricilər əhalinin sağlamlıq vəziyyətini və səhiyyə sisteminin dayanıqlılığını əks etdirir. Səhiyyə subindeksinin YNİİ ilə əlaqəsi, adətən, orta-güclü müsbət səviyyədə olur: sağlam əhali daha yüksək əmək məhsuldarlığı, daha az xəstəlik səbəbli əmək itkisi və daha stabil sosial mühit deməkdir. COVID-19 pandemiyası bir daha göstərdi ki, səhiyyə sisteminin dayanıqlılığı

və çevik reaksiya qabiliyyəti iqtisadiyyatın fasiləsizliyi və şoklara qarşı dayanıqlığı üçün kritik əhəmiyyət kəsb edir.

2.9.10. Sosial inklüzivlik və bərabərlik

Sosial inklüzivlik və bərabərlik subindeksi yoxsulluq səviyyəsi, gəlir bərabərsizliyi, gender bərabərliyi və regionlararası fərqlər kimi göstəricilərə əsaslanır. Bu subindeks əhalinin müxtəlif təbəqələrinin iqtisadi və sosial həyata inteqrasiya dərəcəsini və imkan bərabərliyini xarakterizə edir. Bəzi ölkələrdə sosial inklüzivlik siyasəti iqtisadi transformasiya ilə eyni templə həyata keçirilmədiyindən, sosial inklüzivliklə YNİİ arasındakı əlaqə zəif, hətta müəyyən hallarda mənfi ola bilər. Bu, iqtisadi artımın meyvələrinin bütün əhali qrupları arasında bərabər şəkildə bölüşdürülmədiyini və yeni nəsil iqtisadiyyat modelinin tam inklüziv xarakter daşımadığını göstərir. İnklüziv və innovativ iqtisadiyyatın formalaşdırılması üçün sosial siyasət təhsil və məşğulluq siyasəti ilə inteqrasiya olunmalı, həssas qrupların əmək bazarına və rəqəmsal imkanlara çıxışı sistemli şəkildə genişləndirilməlidir.

2.9.11. Yekun ümumiləşdirmə

YNİİ-nin strukturunu təşkil edən subindekslərin ümumi təhlili göstərir ki, yeni nəsil iqtisadiyyat ənənəvi makroiqtisadi çərçivədən kənara çıxan, çoxölçülü və qarşılıqlı asılılıqlara əsaslanan kompleks bir modeldir. Demoqrafik struktur, bacarıq və texnoloji hazırlıq, innovasiya potensialı, kreativ iqtisadiyyat, platforma və paylaşma iqtisadiyyatı, infrastruktur, makroiqtisadi sabitlik, təhsil, səhiyyə, sosial inklüzivlik və bərabərlik kimi komponentlər birgə qiymətləndirildikdə iqtisadiyyatın həm “sərt” (infrastruktur, makro göstəricilər), həm də “yumşaq” (bilik, institusional mühit, sosial kapital) tərəfləri üzə çıxır.

Subindekslər üzrə aparılan konseptual və empirik təhlil təsdiq edir ki, yeni nəsil iqtisadiyyatın formalaşması üçün təkcə yüksək ÜDM artımı və makro sabitlik kifayət etmir. Paralel şəkildə insan kapitalının, innovasiya ekosisteminin, rəqəmsal və fiziki infrastrukturun, kreativ və platforma əsaslı biznes modellərinin, həmçinin sosial inklüzivlik siyasətlərinin balanslı və koordinasiyalı inkişafı zəruridir. Bu baxımdan YNİİ klassik iqtisadi göstəricilərdən fərqli olaraq, ölkələrin inkişaf səviyyəsini yalnız nəticələr (outcome) üzrə deyil, həm də bu nəticələri şərtləndirən struktur və institusional amillər üzrə dəyərləndirməyə imkan verir.

Nəhayət, YNİİ-ni təşkil edən subindekslər siyasətçilər, tədqiqatçılar və biznes subyektləri üçün bir növ “strateji xəritə” funksiyasını yerinə yetirir: hər bir ölkə üzrə güclü və zəif tərəflər dəqiq lokalizə olunur, prioritet müdaxilə sahələri müəyyənləşir və yeni nəsil iqtisadiyyat modelinə keçidi sürətləndirmək üçün hədəfli siyasət paketləri formalaşdırmaq mümkün olur. Beləliklə, YNİİ həm analitik diaqnostika aləti, həm də uzunmüddətli, bilik və innovasiyaya əsaslanan inkişaf strategiyalarının işlənib hazırlanması üçün praktiki baza kimi çıxış edir.

III Hissə: QLOBAL NƏTİCƏLƏR VƏ REYTİNQLƏR

3.1. Ümumi reytinq və əsas nəticələr

Bu bölmədə YNİİ üzrə tədqiqata cəlb olunmuş 15 ölkənin yekun balı və reytinq sırası təqdim olunur. Cədvəl 3.1-də ölkələr 0-100 şkalasında hesablanmış YNİİ ballarına görə azalan sıra ilə düzülmüşdür ki, bu da yeni nəsil iqtisadiyyat meyarlarına ümumi uyğunluğun və hazırlıq səviyyəsinin müqayisəli qiymətləndirilməsinə imkan verir.

3.1.1 Ümumi reytinq (15 ölkə)

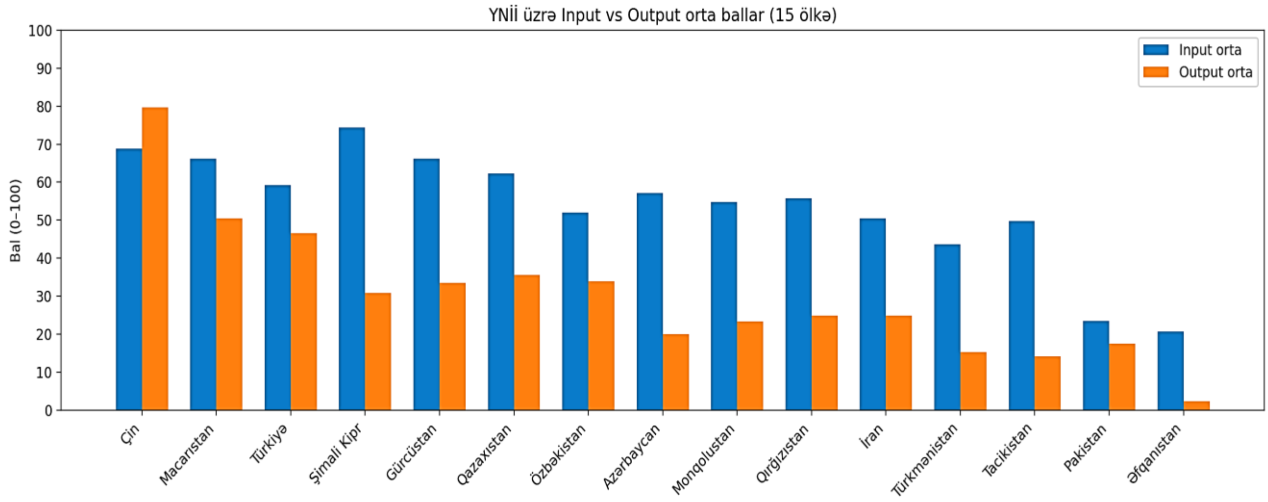

Ölkə	YNİİ	Reytinq	Reytinq qrupu
Çin	74,42	1	Lider
Macarıstan	58,98	2	Yüksək
Türkiyə	53,73	3	Yüksək
Şimali Kipr	53,23	4	Yüksək
Gürcüstan	50,92	5	Yüksək
Qazaxıstan	49,71	6	Orta
Özbəkistan	43,99	7	Orta
Azərbaycan	42,11	8	Orta
Monqolustan	41,83	9	Orta
Qırğızıstan	40	10	Orta
İran	39,12	11	Aşağı
Türkmənistan	34,74	12	Aşağı
Tacikistan	32,85	13	Aşağı
Pakistan	22,2	14	Aşağı
Əfqanıstan	12,76	15	Aşağı

Qeyd: Qruplar YNİİ balının paylanmasına əsasən müəllif tərəfindən formalaşdırılmışdır (Lider ≥70; Yüksək 50–69.9; Orta 40–50; Aşağı <40).

Qruplar üzrə orta göstəricilər (Ümumi. Input. Output)

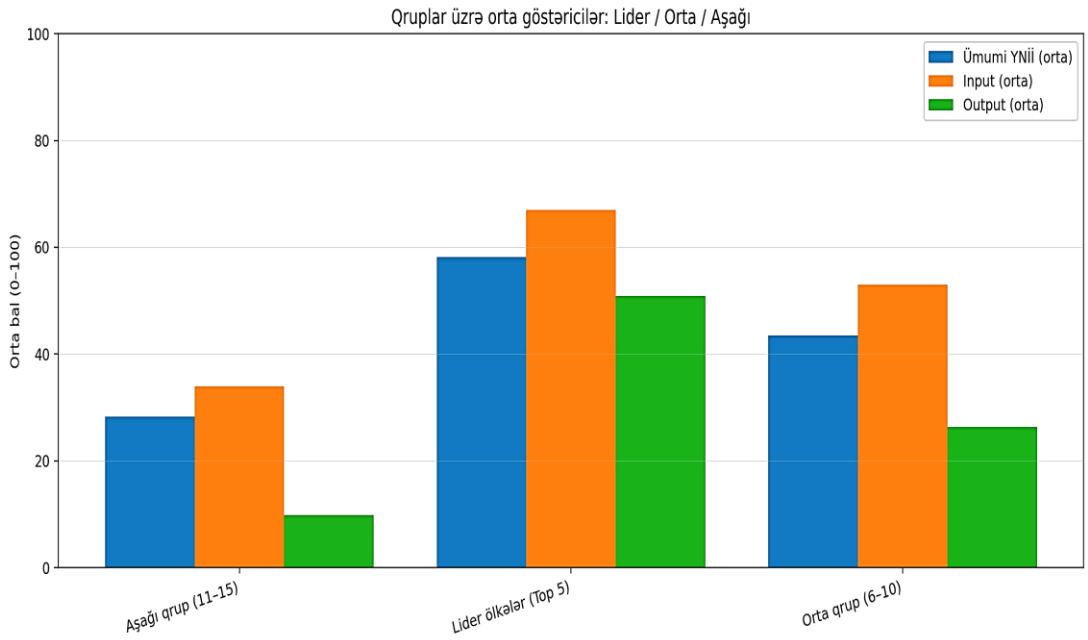

Cədvəl 3.1: Ölkələrin Tam Reytinq Cədvəli

Reytinq	Ölkə	YNİİ	Input	Output	Səmərəlilik	Kateqoriya
1	Çin	74,42	43,70	30,72	0,70	Yüksək
2	Macarıstan	58,98	41,48	17,49	0,42	Yüksək
3	Türkiyə	53,73	41,81	11,93	0,29	Yüksək
4	Şimali Kipr	53,23	42,90	10,32	0,24	Yüksək
5	Gürcüstan	50,92	43,42	7,52	0,17	Yüksək
6	Qazaxıstan	49,71	38,53	11,19	0,29	Orta
7	Özbəkistan	43,99	33,88	10,11	0,30	Orta
8	Azərbaycan	42,11	36,66	5,45	0,15	Orta
9	Monqolustan	41,83	35,35	6,48	0,18	Orta
10	Qırğızıstan	39,80	33,38	6,42	0,19	Orta
11	İran	39,12	33,51	5,61	0,17	Aşağı
12	Türkmənistan	34,74	32,54	2,18	0,07	Aşağı
13	Tacikistan	32,85	30,34	2,51	0,08	Aşağı
14	Pakistan	22,20	17,85	4,35	0,24	Aşağı
15	Əfqanıstan	12,76	12,75	-	-	Aşağı

Qeyd: Səmərəlilik = Output/Input nisbəti

Hesablamaların nəticələrinə görə, YNİİ balı ölkələr üzrə təxminən 12-74 şkalasında geniş intervalda dəyişir. Ölkələrin əksəriyyəti orta zolaqda cəmləşir, az sayda ölkə çox yüksək və çox aşağı bal qütblərində toplanır. İndeksin median dəyəri orta səviyyəli performans göstərən ölkələrin üstünlük təşkil etdiyini göstərir ki, bu da yeni nəsil iqtisadiyyata keçidin hələ tam formalaşmadığını, lakin geniş potensialın mövcud olduğunu göstərən "keçid mərhələsi" mənzərəsini əks etdirir.

Analitik məqsədlə ölkələr YNİİ dəyərlərinə əsasən üç əsas qrupa bölünə bilər:

- **Yüksək YNİİ qrupuna** daxil olan ölkələr hər 10 subindeks üzrə nisbətən balanslaşdırılmış performans nümayiş etdirir. Bu ölkələrdə innovasiya, təhsil, bacarıq və texnoloji hazırlıq, infrastruktur və platforma iqtisadiyyatı üzrə göstəricilər xüsusi olaraq yüksəkdir. Onlar həm rəqəmsal transformasiyanı, həm də sosial inklüzivlik ölçülərini nisbətən uğurlu şəkildə birləşdirə bilirlər.
- **Orta YNİİ qrupu** adətən bəzi subindekslərdə (məsələn, demoqrafik struktur, təhsil və ya səhiyyə) qənaətbəxş nəticələr göstərsə də, innovasiya, rəqəmsallaşma, kreativ və platforma iqtisadiyyatı sahələrində geri qalma ilə səciyyələnir. Bu ölkələr üçün əsas çağırış "ənənəvi artım modelindən" bilik və texnologiya əsaslı inkişaf modelinə keçidin sürətləndirilməsidir.
- **Aşağı YNİİ qrupunda** olan ölkələrdə həm insan kapitalı, həm də rəqəmsal və fiziki infrastruktur üzrə ciddi boşluqlar mövcuddur. Bu ölkələrdə sosial inklüzivlik və institusional idarəetmə problemləri yeni nəsil iqtisadiyyatın formalaşmasını əlavə risklər altında qoyur. Bu qrup üçün ilkin mərhələdə əsas prioritet "baza şərtlərin" - təhsil, səhiyyə, rəqəmsal infrastruktur və makroiqtisadi sabitliyin gücləndirilməsi olmalıdır.

Ümumi mənzərə onu göstərir ki, YNİİ yalnız iqtisadi artım templərini deyil, keyfiyyət, dayanıqlılıq və inklüzivlik kimi ölçüləri də nəzərə alan çoxölçülü qiymətləndirmə aləti kimi ölkələr arasında inkişaf fərqlərini daha incə səviyyədə üzə çıxarmağa imkan verir. Növbəti bölmələrdə subindekslər üzrə nəticələr və korelyasiya analizi bu ümumi mənzərəni daha detallı şəkildə şərh edir.

Şəkil 5. Input–Output münasibəti (qabarcıq: YNİİ balı)

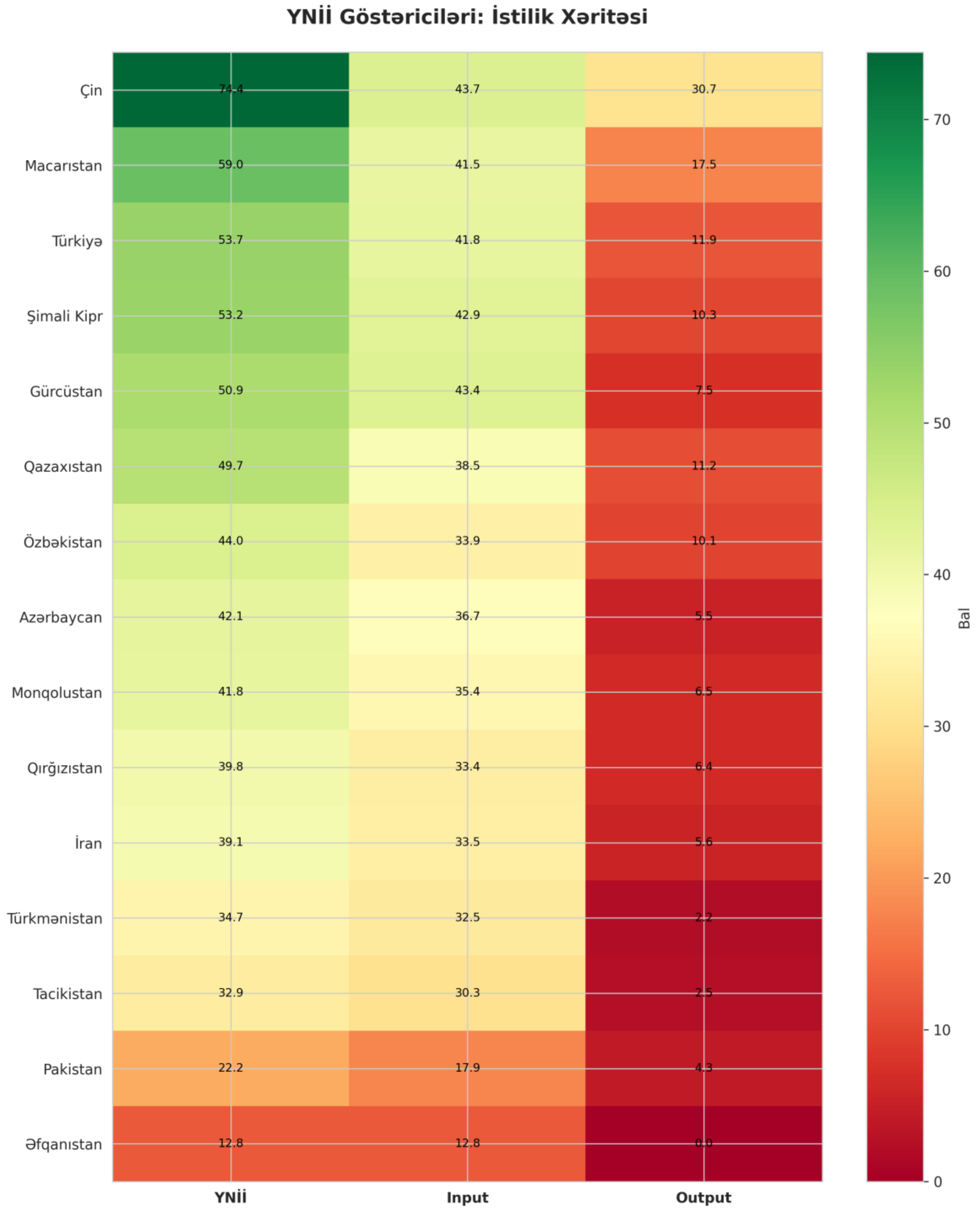

Şəkil 6. YNİİ Göstəriciləri: İstilik Xəritəsi

Heatmap formatı bütün ölkələr üzrə YNİİ, Input və Output göstəricilərinin vizual müqayisəsini təmin edir. Yaşıl rəng yüksək, qırmızı rəng isə aşağı performansı əks etdirir. Xəritə ölkələr arasında əhəmiyyətli fərqləri və inkişaf boşluqlarını aydın şəkildə göstərir.

3.2. Korrelyasiya matrisi və struktur əlaqələr

YNİİ-nin daxili strukturunu və subindekslərin qarşılıqlı təsirini qiymətləndirmək məqsədilə Pearson korrelyasiya matrisi hesablanmışdır. Cədvəldə rənglər əlaqənin gücünü göstərir: yaşıl tonlar güclü müsbət, sarı orta, qırmızı isə zəif və ya mənfi əlaqəni bildirir.

Korrelyasiya əmsallarının şərhində aşağıdakı meyarlar əsas götürülür:

- |r| ≈ 0,0–0,3 – zəif əlaqə,
- |r| ≈ 0,3–0,6 – orta güclü əlaqə,
- |r| ≈ 0,6–0,8 – kifayət qədər güclü əlaqə,
- |r| > 0,8 – güclü və çox güclü əlaqə.

Subindeks	Demoqrafik	Bacarıq	İnnovasiya	Kreativ	Platforma	İnfrastruktur	İqt. Performans	Təhsil	Səhiyyə	Sosial İnkl.	YNİİ
Demoqrafik	1.00	0.70	0.38	0.53	0.56	0.67	0.34	0.64	0.83	0.03	0.88
Bacarıq	0.70	1.00	0.49	0.64	0.72	0.81	0.51	0.88	0.67	*-0.08*	0.82
İnnovasiya	0.38	0.49	1.00	0.91	0.91	0.62	0.42	0.69	0.39	0.34	0.78
Kreativ	0.53	0.64	0.91	1.00	0.96	0.74	0.46	0.73	0.65	0.05	0.86
Platforma	0.56	0.72	0.91	0.96	1.00	0.77	0.54	0.77	0.66	*-0.03*	0.91
İnfrastruktur	0.67	0.81	0.62	0.74	0.77	1.00	0.61	0.93	0.69	0.03	0.89
İqt. Performans	0.34	0.51	0.42	0.46	0.54	0.61	1.00	0.60	0.32	0.21	0.31
Təhsil	0.64	0.88	0.69	0.73	0.77	0.93	0.60	1.00	0.59	0.07	0.92
Səhiyyə	0.83	0.67	0.39	0.65	0.66	0.69	0.32	0.59	1.00	0.00	0.65
Sosial İnkl.	0.03	*-0.08*	0.34	0.05	*-0.03*	0.03	0.21	0.07	0.00	1.00	*-0.39*
YNİİ	**0.88**	**0.82**	**0.78**	**0.86**	**0.91**	**0.89**	**0.31**	**0.92**	**0.65**	***-0.39***	**1.00**

3.2.1. Struktur əlaqələr və "drayver" komponentlər

Korrelyasiya analizi subindekslər arasında daxili əlaqələri və YNİİ-ni daha güclü "sürükləyən" komponentləri ayırd etməyə kömək edir. Nümunə məlumatları üzrə platforma/paylaşım iqtisadiyyatı, təhsil və demoqrafik struktur YNİİ ilə daha yüksək müsbət əlaqə göstərir; sosial inklüzivlik və makroiqtisadi performans isə daha zəif və bəzi hallarda mənfi əlaqələr verə bilər.

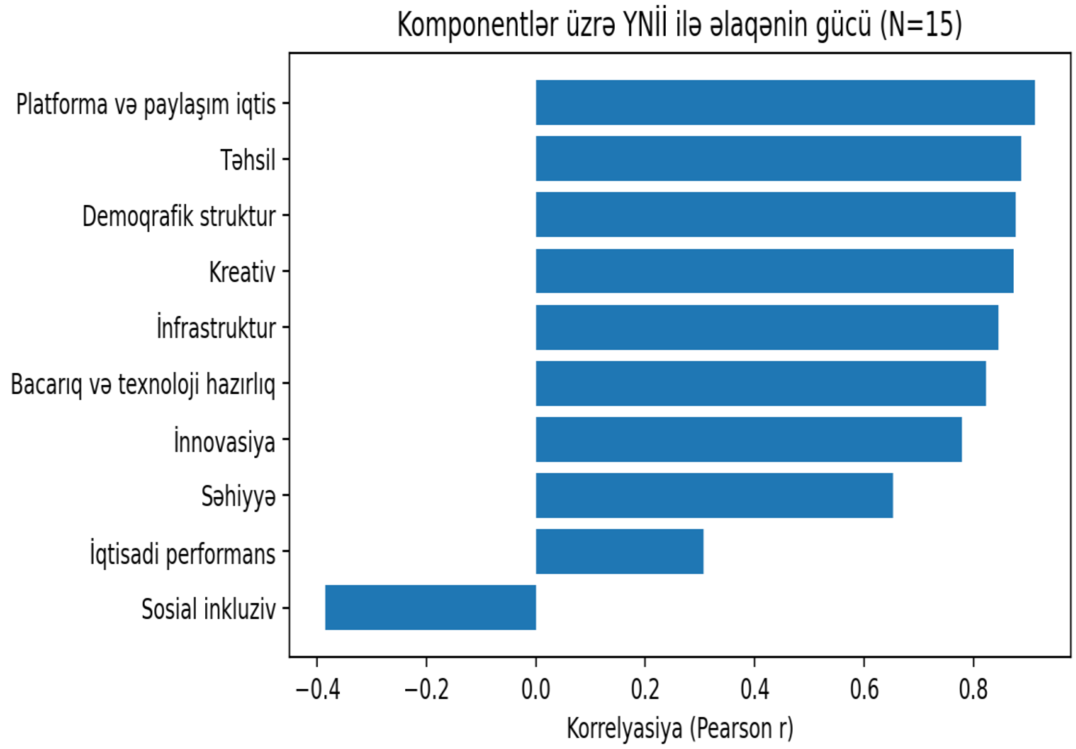

Şəkil 7. Subindekslər arasında korelyasiya matrisi

3.2.2. Əsas nəticələr:

- **Ən güclü determinantlar:** təhsil (r=0.92), platforma və paylaşma iqtisadiyyatı (r=0.91), infrastruktur (r=0.89), demoqrafik struktur (r=0.88) və kreativ iqtisadiyyat (r=0.86) YNİİ ilə ən güclü müsbət əlaqəyə malikdir. Bu, YNİİ-nin əsasən bilik, texnologiya, platforma əsaslı modellər və insan kapitalının keyfiyyəti hesabına formalaşdığını təsdiq edir.
- **Makro sabitliyin məhdud rolu:** İqtisadi performans (makroiqtisadi sabitlik) subindeksi YNİİ ilə yalnız zəif-orta səviyyəli müsbət korrelyasiya (r=0.31) nümayiş etdirir. Bu, ənənəvi makro sabitliyin zəruri, lakin yeni nəsil iqtisadiyyat üçün kifayət şərt olmadığını, struktur keyfiyyətin isə daha böyük rol oynadığını göstərir.
- **Output blokunun daxili sinerjisi:** innovasiya, kreativ iqtisadiyyat və platforma iqtisadiyyatı subindeksləri arasında çox güclü müsbət korrelyasiya (r > 0.90) müşahidə olunur. Bu, innovasiya ekosistemi, yaradıcı sənayelər və rəqəmsal platforma modellərinin bir-birini qarşılıqlı şəkildə gücləndirdiyini və birlikdə yeni nəsil iqtisadiyyatın "dinamik nüvəsini" formalaşdırdığını göstərir.

- **Sosial inklüzivliyin mənfi əlaqəsi:** Sosial inklüzivlik və bərabərlik subindeksi YNİİ ilə mənfi korrelyasiya (r=-0.39) nümayiş etdirir. Bu nəticə bir tərəfdən göstərir ki, bir çox ölkələrdə yüksək iqtisadi performans və texnoloji inkişaf sosial bərabərlik və inklüzivliklə hələ tam sinxronlaşmayıb. Digər tərəfdən isə sosial inklüzivlik siyasətinin sistemli şəkildə iqtisadi transformasiya ilə inteqrasiyasına ehtiyac olduğunu vurğulayır.

Ümumilikdə, korelyasiya nəticələri təsdiq edir ki, YNİİ-nin əsas determinantları insan kapitalı (təhsil və bacarıqlar), innovasiya, rəqəmsal və fiziki infrastruktur, eləcə də platforma və kreativ iqtisadiyyat komponentləridir.

3.2.3. Subindekslərin öz aralarındakı struktur əlaqələr

Korelyasiya matrisi subindekslər arasında da bir sıra maraqlı struktur əlaqələri üzə çıxarır:

- **İnnovasiya, kreativ iqtisadiyyat və platforma iqtisadiyyatı** arasında çox güclü müsbət korelyasiya müşahidə olunur (r ≈ 0,9 və yuxarı). Bu, innovasiya ekosistemi, yaradıcı sənayelər və rəqəmsal platforma modellərinin bir-birini qarşılıqlı şəkildə gücləndirdiyini və birlikdə yeni nəsil iqtisadiyyatın "dinamik nüvəsini" formalaşdırdığını göstərir.
- **Təhsil, bacarıq və texnoloji hazırlıq, infrastruktur** arasında da yüksək müsbət korelyasiya qeyd olunur. Bu üç komponent faktiki olaraq bilik və texnologiya əsaslı iqtisadiyyatın "insan + texnologiya + infrastruktur" üçlüyünü yaradır və bir sahədəki irəliləyiş çox zaman digərlərində də müsbət dinamika ilə müşayiət olunur.
- **Demoqrafik struktur** ilə təhsil, səhiyyə və bacarıq-texnoloji hazırlıq arasında kifayət qədər güclü müsbət əlaqə müşahidə edilir. Bu, gənc və əmək qabiliyyətli əhalinin yüksək payının yalnız təhsil və sağlamlıq göstəriciləri yetərli olduqda real "demoqrafik dividendlərə" çevrilə biləcəyini göstərir.
- **İqtisadi performans** subindeksinin innovasiya, infrastruktur və digər komponentlərlə əlaqəsi əsasən orta səviyyədədir. Bu, bir sıra ölkələrdə makro sabitliyin olmasına baxmayaraq, innovasiya və rəqəmsal transformasiya sahəsində hələ də çatışmazlıqların qalmasını əks etdirir.
- **Sosial inklüzivlik və bərabərlik** subindeksi digər komponentlərlə, xüsusilə platforma iqtisadiyyatı, bacarıq və texnoloji hazırlıq, infrastruktur və səhiyyə ilə ya zəif, ya da mənfi istiqamətli, lakin statistik baxımdan məhdud əlaqələr nümayiş etdirir. Bu, bir çox iqtisadiyyatlarda sosial siyasətin iqtisadi və texnoloji transformasiya ilə paralel və inteqrasiya olunmuş şəkildə həyata keçirilmədiyini göstərir.

Korrelyasiya şəkli onu da göstərir ki, bəzi ölkələrdə input göstəriciləri yüksək, output göstəriciləri isə nisbətən aşağıdır. Bu hal mövcud resurs və imkanların tam reallaşdırılmadığını, innovasiya və biznes mühitində institusional, normativ və bazar məhdudiyyətlərinin mövcud ola biləcəyini göstərir. Əksinə, məhdud input bazasına baxmayaraq nisbətən yüksək output nəticələri nümayiş etdirən ölkələrdə idarəetmə keyfiyyəti, hədəfli dəstək mexanizmləri, açıq innovasiya mədəniyyəti və çevik biznes mühiti hesabına resurslardan daha

yüksək səmərəlilik əldə olunduğu ehtimal edilir.

Beləliklə, korelyasiya matrisi və input-output prizmasında struktur təhlil YNİİ-nin yüksəldilməsi üçün siyasət paketlərinin həm input blokunun gücləndirilməsinə (təhsil, bacarıq, infrastruktur, sosial inklüzivlik, səhiyyə, makro sabitlik), həm də output blokunun genişləndirilməsinə (innovasiya, kreativ sektorlar, platforma iqtisadiyyatı) paralel və qarşılıqlı əlaqəli şəkildə istiqamətləndirilməli olduğunu göstərir. Yalnız bu halda yeni nəsil iqtisadiyyat resurs potensialı ilə faktiki nəticələr arasında tarazlığın təmin olunduğu, dayanıqlı və inklüziv inkişaf trayektoriyası formalaşdırıla bilər.

Texniki səviyyədə korelyasiya əmsallarının hesablanma proseduru, istifadə olunan riyazi formul və statistik göstəricilər Hesabatın "Əlavə A. Texniki metodologiya" bölməsində ətraflı təqdim olunur. Burada isə əsas diqqət korelyasiya nəticələrinin analitik interpretasiyasına yönəldilir.

3.3. Input-Output Təhlili

Scatter qrafik ölkələrin input (potensial) və output (nəticə) balları arasındakı əlaqəni göstərir. Diaqonal xəttin üstündə yerləşən ölkələr öz potensialından səmərəli istifadə edir. Çin və Macarıstan yüksək səmərəlilik nümayiş etdirir, digər ölkələrdə isə istifadə olunmamış potensial müşahidə olunur.

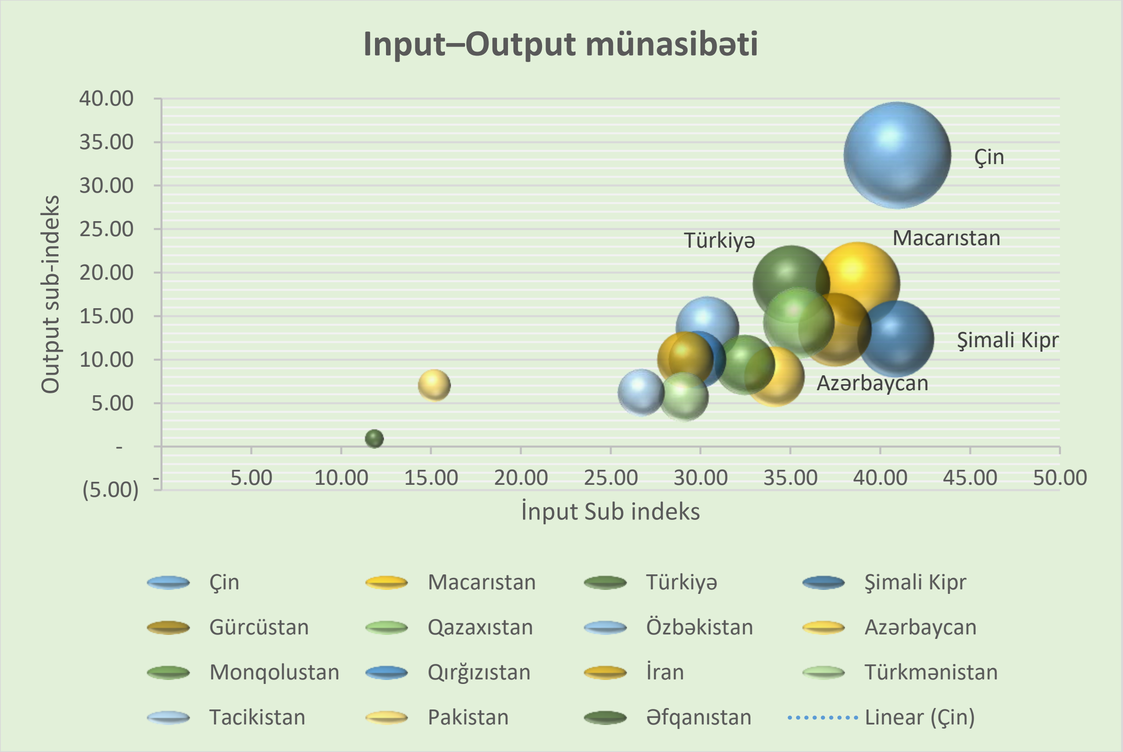

Şəkil 8. Input–Output münasibəti (qabarcıq: YNİİ balı)

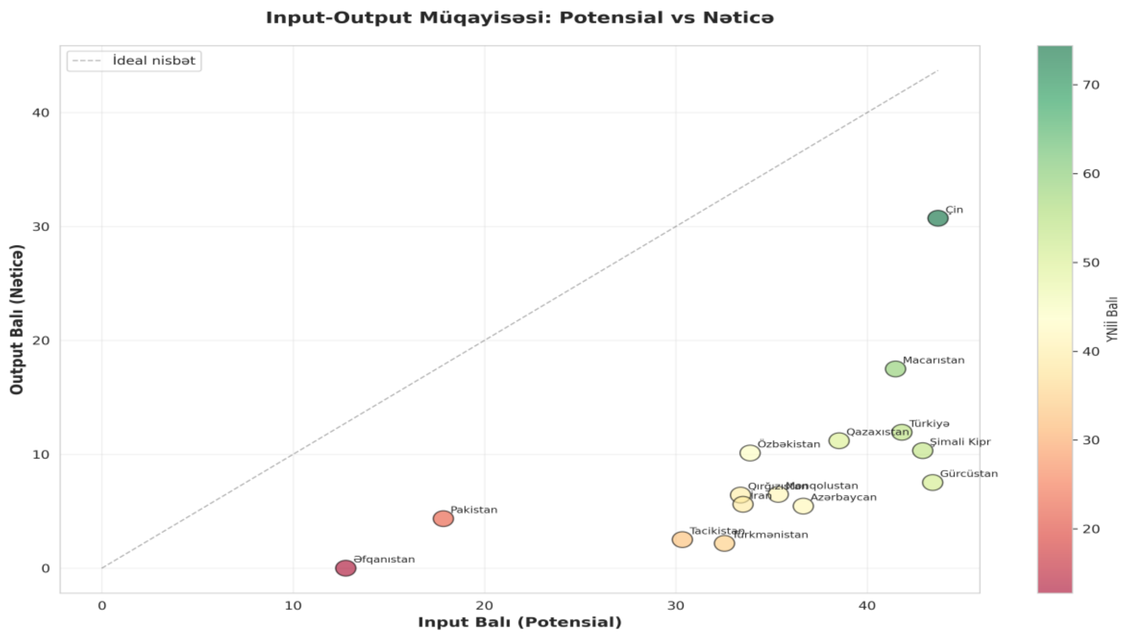

Şəkil 9. Input-Output Müqayisəsi: Potensial və Nəticə

Ölkə	Input Sub-indeksi	Output Sub-indeksi	YNİİ	
Çin	40,97	33,45	74,42	
Macarıstan	38,77	20,21	58,98	
Türkiyə	35,07	18,66	53,73	
Şimali Kipr	40,87	12,36	53,23	
Gürcüstan	37,50	13,42	50,92	
Qazaxıstan	35,48	14,23	49,71	
Özbəkistan	30,41	13,58	43,99	
Azərbaycan	34,12	8,00	42,11	
Monqolustan	32,50	9,33	41,83	
Qırğızıstan	29,84	9,96	39,80	
İran	29,17	9,95	39,12	
Türkmənistan	29,07	5,66	34,74	
Tacikistan	26,71	6,14	32,85	
Pakistan	15,17	7,02	22,20	
Əfqanıstan	11,83	0,92	12,76	

Şəkil 10. YNİİ üzrə qlobal reytinq (0–100)

3.4. Səmərəlilik göstəriciləri

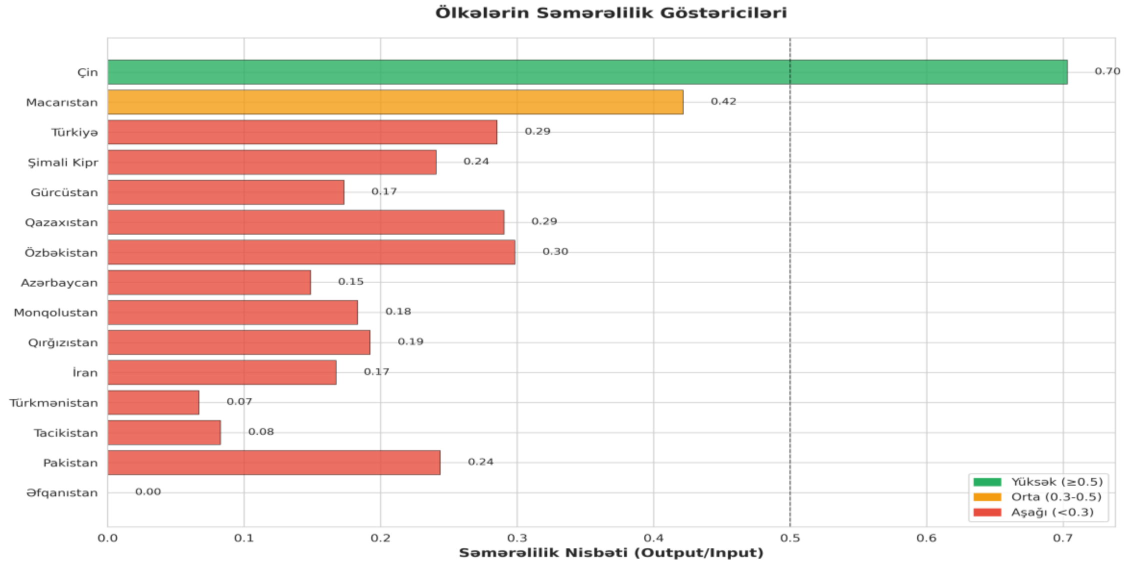

Şəkil 11. Ölkələrin Səmərəlilik Göstəriciləri

3.5. Performans kateqoriyaları

Output/Input nisbəti ölkələrin öz resurslarından nə dərəcədə səmərəli istifadə etdiyini göstərir. Çin (0.70) və Macarıstan (0.42) ən yüksək səmərəlilik nisbətinə malikdir. Bir sıra ölkələrdə (Azərbaycan, İran, Türkmənistan) bu nisbət 0.20-dən aşağıdır ki, bu da struktural islahatların zəruriliyinə işarə edir.

Cədvəl 3.2: Performans Kateqoriyaları

Kateqoriya	YNİİ Diapazonu	Ölkə Sayı	Ölkələr
Yüksək Performans	≥ 50	5	Çin, Macarıstan, Türkiyə, Şimali Kipr, Gürcüstan
Orta Performans	40-30	5	Qazaxıstan, Özbəkistan, Azərbaycan, Monqolustan, Qırğızıstan
Aşağı Performans	**< 30**	**5**	İran, Türkmənistan, Tacikistan, Pakistan, Əfqanıstan

3.6. Regional müqayisələr

Bu bölmədə YNİİ üzrə nəticələr seçilmiş regional bloklar – İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT), Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) və CAREC proqramı – kontekstində müqayisəli şəkildə təhlil olunur. Məqsəd həm ölkədaxili profilləri, həm də regionlararası nisbətlər və inkişaf trayektoriyalarını üzə çıxarmaqdır.

3.6.1. Regional bloklar üzrə ümumi mənzərə

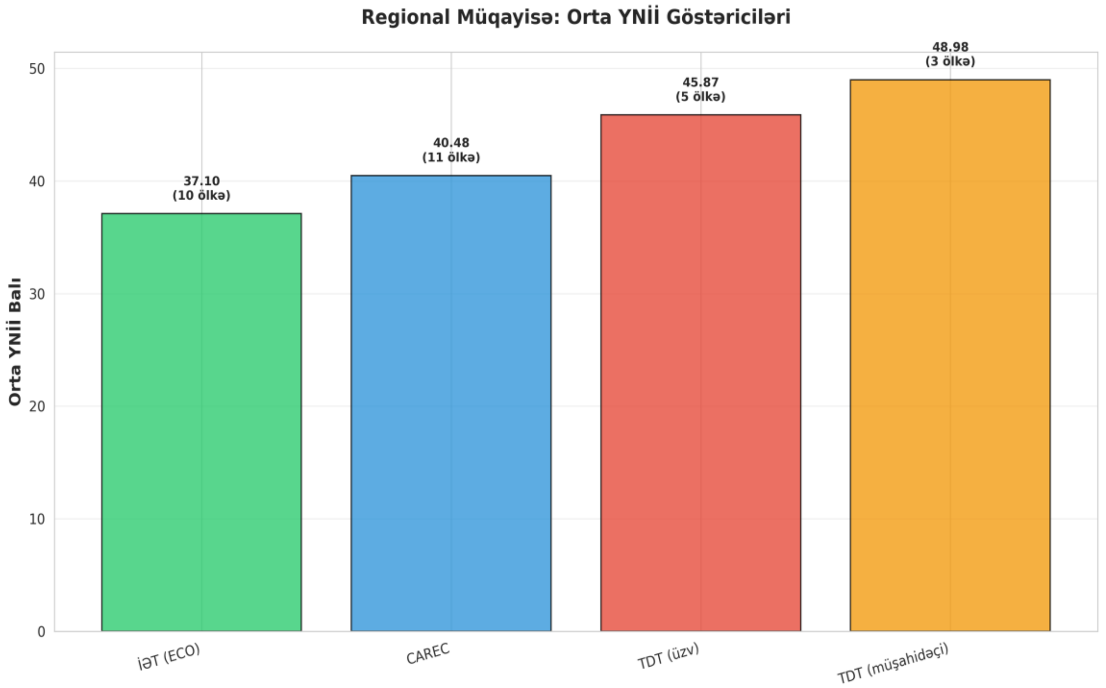

Şəkil 12.Regional müqayisə: Orta YNİİ göstəriciləri

Regional bloklar üzrə orta YNİİ göstəriciləri müqayisə edilir. TDT müşahidəçi ölkələri (48.98) ən yüksək orta göstəriciyə malikdir, ardınca TDT üzv ölkələri (45.87) və CAREC (40.48) gəlir. İƏT (ECO) regionu (37.10) ölkələr arasında ən böyük variasiyanı nümayiş etdirir.

Cədvəl 3.3: Regional statistika (Ətraflı)

Region	Ölkə Sayı	Orta YNİİ	Median	Std. Sapma	Min	Max	Aralıq
İƏT (ECO)	10	37.10	39.46	13.45	12.76	53.73	40.97
CAREC	11	40.48	41.83	17.21	12.76	74.42	61.66
TDT (üzv)	5	45.87	43.99	6.12	39.80	53.73	13.93
TDT (müşahidəçi)	**3**	**48.98**	**53.23**	**13.20**	**34.74**	**58.98**	**24.24**

Cədvəl 3.4: Regional xülasə

Region	Ölkə Sayı	Orta YNİİ	Median YNİİ	Orta Input	Orta Output	Lider Ölkə	Top Bal
İƏT	10	37.10	39.46	31.13	5.98	Türkiyə	**53.73**
CAREC	11	40.48	41.83	32.58	7.90	Çin	**74.42**
TDT (üzv)	5	45.87	43.99	36.85	9.02	Türkiyə	**53.73**
TDT (müşahidəçi)	**3**	**48.98**	**53.23**	**38.97**	**10.00**	**Macarıstan**	58.98

3.6.2. İƏT Ölkələri

Bu Hesabatda təhlil olunan İƏT (ECO) ölkələri sırasına Əfqanıstan, Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Pakistan, Tacikistan, Türkiyə, Türkmənistan və Özbəkistan daxildir. Bu ölkələr üçün YNİİ-nin orta göstəricisi təqribən 37 bal səviyyəsində formalaşır ki, bu da ümumilikdə "orta" performans zolağına uyğun gəlir.

İƏT çərçivəsində ölkələr arasında nəzərəçarpacaq heterogenlik müşahidə olunur. Nisbətən yüksək performanslı ölkələr:

- **Türkiyə və Qazaxıstan** YNİİ üzrə İƏT daxilində ön sıralarda qərarlaşır. **Azərbaycan və Özbəkistan** isə bu qrupun "təqib edən" seqmentini formalaşdırır. Bu ölkələrdə xüsusilə bacarıq və texnoloji hazırlıq, infrastruktur və təhsil subindeksləri üzrə nəticələr nisbi üstünlük yaradır, lakin innovasiya və kreativ iqtisadiyyat komponentlərində potensial tam reallaşmayıb.
- **Orta performanslı ölkələr**: **Qırğızıstan, İran və Türkmənistan** YNİİ üzrə orta səviyyəyə yaxın nəticələr göstərir. Bu ölkələrdə demoqrafik struktur və sosial inklüzivlik göstəriciləri müəyyən üstünlüklər yaratsa da, innovasiya, platforma iqtisadiyyatı və rəqəmsal bacarıqlar sahəsində boşluqlar müşahidə edilir.
- **Aşağı performanslı ölkələr**: **Pakistan, Tacikistan və Əfqanıstan** İƏT blokunda YNİİ üzrə ən aşağı göstəricilərə malikdir. Bu ölkələrdə həm input bloku (təhsil, səhiyyə, infrastruktur, sosial inklüzivlik), həm də output bloku (innovasiya, kreativ və platforma iqtisadiyyatı) üzrə sistemli məhdudiyyətlər mövcuddur.

Ümumən, İƏT regionu üçün YNİİ profili onu göstərir ki, təbii resurslar və demoqrafik potensial mühüm imkanlar yaratsa da, yeni nəsil iqtisadiyyat komponentlərinin inkişafı üçün insan kapitalına, innovasiya ekosisteminə və rəqəmsal transformasiyaya yönəlmiş koordinasiyalı siyasət paketlərinə ehtiyac qalmaqdadır.

Cədvəl 3.51. İƏT ölkələri üzrə YNİİ balı və qlobal reytinq

Reytinq	Ölkə	Input	Output	YNİİ
3	Türkiyə	41.81	11.93	53.73
6	Qazaxıstan	38.53	11.19	49.71
7	Özbəkistan	33.88	10.11	43.99
8	Azərbaycan	36.66	5.45	42.11
10	Qırğızıstan	33.38	6.42	39.80
11	İran	33.51	5.61	39.12
12	Türkmənistan	32.54	2.18	34.74
13	Tacikistan	30.34	2.51	32.85
14	Pakistan	17.85	4.35	22.20
15	Əfqanıstan	12.75	0.00	12.76

Cədvəl 3.6. İƏT ölkələrinin performansı

Ölkə	YNİİ balı	Qlobal reytinq (N = 15)	İƏT üzrə performans qrupu
Türkiyə	53,73	3	Orta–yüksək
Qazaxıstan	49,71	6	Orta
Özbəkistan	43,99	7	Orta
Azərbaycan	42,11	8	Orta
Qırğızıstan	39,80	10	Orta–aşağı
İran	39,12	11	Orta–aşağı
Türkmənistan	34,74	12	Aşağı
Tacikistan	32,85	13	Aşağı
Pakistan	22,20	14	Aşağı
Əfqanıstan	12,76	15	Aşağı

Şəkil 13. İƏT (ECO) ölkələri üzrə YNİİ ballarının paylanması

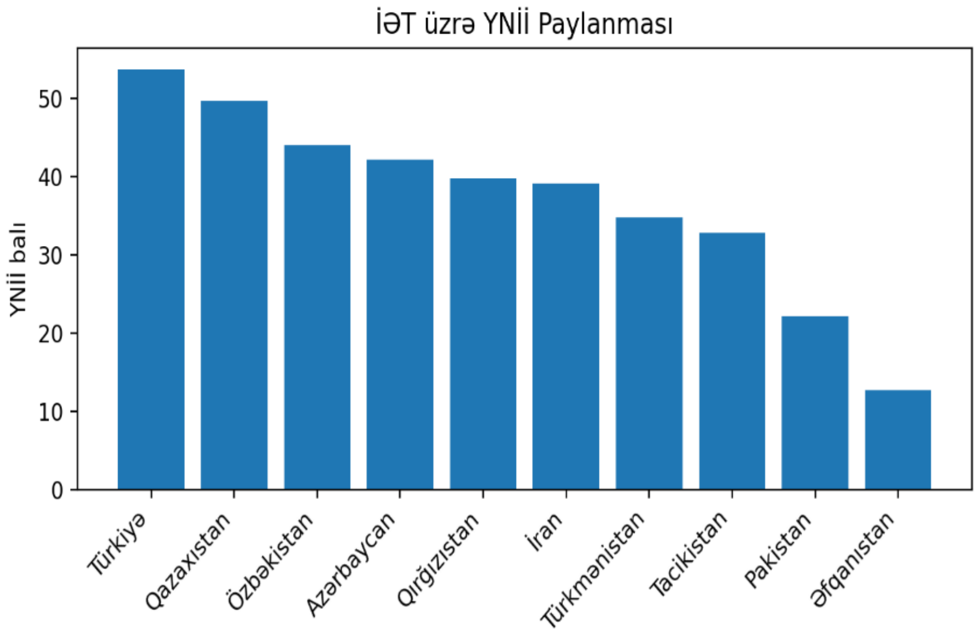

3.6.3. CAREC ölkələri

CAREC-ə daxil olan və Hesabatda təhlil edilən ölkələr: Əfqanıstan, Azərbaycan, Çin, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Monqolustan, Pakistan, Tacikistan, Türkmənistan və Özbəkistandır. Bu qrup üzrə YNİİ-nin orta göstəricisi təqribən 40-41 bal səviyyəsindədir. Lakin region daxilində çox güclü heterogenlik mövcuddur:

- **Regional lider və qlobal istinad nöqtəsi. Çin** CAREC regionunda açıq fərqlə liderdir və YNİİ üzrə ən yüksək bal toplayan ölkədir. Bu nəticə xüsusilə innovasiya, platforma və paylaşma iqtisadiyyatı, bacarıq və texnoloji hazırlıq, həmçinin infrastruktur subindekslərində yüksək performansla izah olunur. Çin faktiki olaraq CAREC çərçivəsində "müqayisə üçün referans ölkə" rolunu oynayır.
- **Orta-yüksək performanslı ölkələr**. **Qazaxıstan, Azərbaycan və Gürcüstan** CAREC daxilində orta-yüksək YNİİ nəticələrinə malikdir. Bu ölkələrdə rəqəmsal infrastruktur, təhsil və müəyyən dərəcədə bacarıq və texnoloji hazırlıq göstəriciləri regionun bir çox digər ölkələrinə nisbətən daha yaxşıdır. Lakin innovasiya, kreativ sektorlar və sosial inklüzivlik sahəsində boşluqlar hələ də qalmaqdadır.
- **Keçid və aşağı performanslı ölkələr: Monqolustan, Özbəkistan, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan, Pakistan və Əfqanıstan** YNİİ üzrə CAREC ortalamasının ya yaxınında, ya da ondan xeyli aşağıda yerləşir. Bu ölkələr üçün tipik problem sahələri aşağıdakı kimi ümumiləşdirilə bilər:
  - təhsil və bacarıq səviyyəsində strukturlu çatışmazlıqlar;
  - infrastruktur yetərsizliyi (xüsusilə rəqəmsal əlaqəlilikdə boşluqlar);
  - innovasiya və kreativ iqtisadiyyatın zəif institusional dəstəyi;
  - sosial inklüzivlik və bərabərlik üzrə risklərin yüksəkliyi.

CAREC çərçivəsində aparılan müqayisə onu göstərir ki, region daxilində "çoxsəviyyəli inkişaf trayektoriyası" mövcuddur: **Çin** və bir neçə "orta-yüksək" performanslı ölkə **(Qazaxıstan, Azərbaycan, Gürcüstan)** yeni nəsil iqtisadiyyat elementlərini daha sürətlə mənimsəyir, digər ölkələr isə əsasən baza infrastrukturunun, təhsilin və institusional mühitin möhkəmləndirilməsi mərhələsindədir.

Cədvəl 3.8. CAREC ölkələri üzrə YNİİ

Reytinq	Ölkə	Input	Output	YNİİ
1	Çin	43.70	30.72	74.42
5	Gürcüstan	43.42	7.52	50.92
6	Qazaxıstan	38.53	11.19	49.71
7	Özbəkistan	33.88	10.11	43.99
8	Azərbaycan	36.66	5.45	42.11
9	Monqolustan	35.35	6.48	41.83
10	Qırğızıstan	33.38	6.42	39.80
12	Türkmənistan	32.54	2.18	34.74
13	Tacikistan	30.34	2.51	32.85
14	Pakistan	17.85	4.35	22.20
15	Əfqanıstan	12.75	0.00	12.76

Cədvəl 3.9. CAREC ölkələrinin performansı

Ölkə	YNİİ balı	Qlobal reytinq (N = 15)	CAREC üzrə performans qrupu
Çin	74,42	1	Yüksək lider
Gürcüstan	50,92	5	Orta–yüksək
Qazaxıstan	49,71	6	Orta–yüksək
Özbəkistan	43,99	7	Orta
Azərbaycan	42,11	8	Orta
Monqolustan	41,83	9	Orta
Qırğızıstan	39,80	10	Orta–aşağı
Türkmənistan	34,74	12	Aşağı
Tacikistan	32,85	13	Aşağı
Pakistan	22,20	14	Aşağı
Əfqanıstan	12,76	15	Aşağı

3.6.4. TDT Ölkələri

TDT çərçivəsində Hesabata daxil olan ölkələr - Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və müşahidəçi statusunda Macarıstan üzrə YNİİ nəticələri ümumi olaraq İƏT ortalamasından daha yüksəkdir. Bu qrup üçün YNİİ-nin orta göstəricisi təqribən 46 bal civarındadır ki, bu da regionun yeni nəsil iqtisadiyyat modelinə keçid potensialının daha yüksək olduğunu göstərir.

TDT ölkələrinin profili aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərlə səciyyələnir:

- **Liderlər və "çəkmə mərkəzləri".** **Macarıstan və Türkiyə** TDT daxilində YNİİ üzrə ən yüksək göstəricilərə malikdir. **Qazaxıstan** da bu lider

Cədvəl 3.10. TDT üzrə əsas göstəricilər paneli

Qlobal reytinq	Ölkə	YNİİ balı
2	Macarıstan (Müşahidəçi)	58.98
3	Türkiyə	53.73
6	Qazaxıstan	49.71
7	Özbəkistan	43.99
8	Azərbaycan	42.11
10	Qırğızıstan	39.80
12	Türkmənistan	34.74

Cədvəl 3.11. TDT Ölkələrinin Performansı (üzv və müşahidəçi)

Reytinq	Ölkə	Status	Input	Output	YNİİ
2	Macarıstan	Müşahidəçi	41.48	17.49	58.98
3	Türkiyə	Üzv	41.81	11.93	53.73
4	Şimali Kipr	Müşahidəçi	42.90	10.32	53.23
6	Qazaxıstan	Üzv	38.53	11.19	49.71
7	Özbəkistan	Üzv	33.88	10.11	43.99
8	Azərbaycan	Üzv	36.66	5.45	42.11
10	Qırğızıstan	Üzv	33.38	6.42	39.80
12	Türkmənistan	Müşahidəçi	32.54	2.18	34.74

qrupuna yaxın mövqe tutur. Bu ölkələrdə bacarıq və texnoloji hazırlıq, infrastruktur və təhsil subindeksləri üzrə nisbətən güclü nəticələr müşahidə olunur, innovasiya və platforma iqtisadiyyatında isə orta-yüksək performans qeydə alınır.

- **Keçid mərhələsində olanlar**. **Azərbaycan, Özbəkistan və Qırğızıstan** üçün YNİİ profili "yüksək input – orta output" tipinə daha yaxındır:təhsil, demoqrafik struktur və rəqəmsal infrastruktur üzrə bazis göstəricilər nisbətən qənaətbəxş olsa da, innovasiya, kreativ iqtisadiyyat və platforma modelləri üzrə nəticələr hələ tam potensiala çatmayıb.

3.6.7. Regional siyasət üçün nəticələr və tövsiyələr

YNİİ üzrə regional təhlil göstərir ki, İƏT, TDT və CAREC məkanında yeni nəsil iqtisadiyyatın formalaşması həm ümumi çağırışlar, həm də fərqli inkişaf trayektoriyaları ilə xarakterizə olunur. Çin, Macarıstan, Türkiyə, Qazaxıstan və Gürcüstan kimi ölkələr "yüksək" və "orta-yüksək" performans qruplarında yer alaraq region daxilində referans nöqtələri rolunu oynayır; Azərbaycan, Özbəkistan və Monqolustan kimi ölkələr isə "orta" performanslı təqibçi qrupda həmin liderlərin təcrübəsindən faydalana biləcək potensial mərkəzlər kimi çıxış edir. Qırğızıstan, Türkmənistan, Tacikistan, Pakistan və Əfqanıstanın "orta-aşağı" və "aşağı" performans zonalarında cəmləşməsi isə regional siyasət gündəliyində "asimmetrik inkişaf" problemini ön plana çıxarır.

Input-output prizmasında yanaşdıqda, regional siyasət üçün aşağıdakı istiqamətlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Birincisi, İƏT,

- **Struktur məhdudiyyətləri olan ölkə. Türkmənistan** TDT daxilində nisbətən aşağı YNİİ göstəricisi ilə seçilir; burada xüsusilə innovasiya, platforma iqtisadiyyatı və kreativ sektorlar üzrə nəticələrin məhdud olduğu müşahidə edilir.

TDT ölkələri üçün YNİİ-nin region üzrə profili onu göstərir ki, ortaq dil, mədəni yaxınlıq və iqtisadi əməkdaşlıq platformaları mövcud sinerjini artırmağa imkan verir. Bu sinerjinin innovasiya layihələri, rəqəmsal ticarət dəhlizləri, birgə təhsil və tədqiqat proqramları istiqamətində reallaşdırılması yeni nəsil iqtisadiyyatın regional miqyasda sürətləndirilməsi üçün mühüm potensial yaradır.

TDT və CAREC çərçivəsində insan kapitalı, rəqəmsal bacarıqlar, infrastruktur və sosial inklüzivlik kimi input sahələrində ortaq proqramların (birgə təhsil təşəbbüsləri, rəqəmsal akademiyalar, transsərhəd infrastruktur layihələri, gənclər üçün bacarıq proqramları və s.) genişləndirilməsi, xüsusilə "orta-aşağı" və "aşağı" performanslı ölkələr üçün kritikdir. Bu, region daxilində minimum "yeni nəsil iqtisadiyyat standartı" formalaşdırmağa və "məhdud input – aşağı output" tələsindən çıxmağa kömək edə bilər.

İkincisi, innovasiya, kreativ iqtisadiyyat və platforma iqtisadiyyatı kimi output sahələrində regional əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi vacibdir. Yüksək və orta-yüksək performanslı ölkələrdə formalaşmış innovasiya mərkəzləri, texnoparklar, startap ekosistemləri və rəqəmsal platformalar regionun digər ölkələri üçün "inkubator" rolunu oynaya bilər. Bu məqsədlə birgə fondların yaradılması, risk kapitalının regional səviyyədə səfərbər edilməsi, intellektual mülkiyyətin qorunması və texnologiya transferini asan-

laşdıran normativ çərçivələrin uyğunlaşdırılması tövsiyə edilir.

Üçüncüsü, YNİİ nəticələri göstərir ki, makroiqtisadi sabitlik və sosial inklüzivlik siyasətləri yeni nəsil iqtisadiyyat modelinin dayanıqlı olması üçün regionlar üzrə koordinasiyalı şəkildə düşünülməlidir. Yüksək YNİİ balına malik bəzi ölkələrdə sosial bərabərsizlik və regionlararası fərqlər qalmaqda davam edir, bu isə iqtisadi və texnoloji irəliləyişin inklüzivliklə tam uzlaşmadığını göstərir. Buna görə regional təşkilatların gündəmində həm texnoloji-innovativ gündəm, həm də sosial siyasət gündəmi paralel xətt kimi aparılmalı, xüsusilə qadınların, gənclərin və həssas qrupların rəqəmsal və iqtisadi imkanlara çıxışı üzrə birgə proqramlar gücləndirilməlidir.

Nəhayət, YNİİ-nin regional təhlili İƏT, TDT və CAREC üçün "ortaq indikator paneli" əsasında monitorinq mexanizmlərinin qurulmasını zəruri edir. Bu mexanizmlər vasitəsilə ölkələr öz irəliləyişlərini yalnız milli deyil, həm də regional kontekstdə müqayisə edə, ən yaxşı təcrübə nümunələrini paylaşa və yeni nəsil iqtisadiyyata keçidi sürətləndirən koordinasiyalı siyasət paketləri formalaşdıra bilərlər. Beləliklə, YNİİ-nin regional kəsimi təkcə ayrı-ayrı ölkələr üçün deyil, həm də bütövlükdə regionun rəqabətqabiliyyətinin və dayanıqlı inkişaf potensialının qiymətləndirilməsi üçün strateji alət kimi çıxış edir.

3.7. Subindekslər üzrə təhlil

YNİİ-nin gücü təkcə ümumi reytinqdə deyil, həm də ölkələrin performansını müxtəlif aspektlərdən təhlil etməyə imkan verən subindekslərdədir. Aşağıda hər bir subindeks üzrə nəticələr və qısa təhlil verilmişdir.

3.7.1. Bacarıq və texnoloji hazırlıq

Bu subindeks əhalinin rəqəmsal bacarıqlarını, İKT infrastrukturundan istifadəni və işçi qüvvəsinin təhsil səviyyəsini qiymətləndirir. Şimali Kipr, Gürcüstan və Azərbaycan bu sahədə liderdir. Bu, yüksək internet istifadəsi və mobil rabitənin geniş yayılması ilə əlaqədardır.

Əsas nəticələr:

- Şimali Kipr, Azərbaycan və Gürcüstan texnoloji bacarıqda regional liderlər;
- İnternet qovşağı ümumiyyətlə 85%+ səviyyəsində;
- Rəqəmsal bacarıq hələ orta səviyyədə (50-65 aralığında);
- Pakistan-Əfqanıstan əhalisi rəqəmsal texnologiyaları mənimsəmədə geri qalır.

Cədvəl 3.12. Bacarıq sütunu - lider ölkələr

Ölkə	İnternet (%)	Mobil (100 nəfərə)	Rəqəmsal Bacarıq (0-100)	Ali Təhsil (25+, %)	Ümumi Bal
Şimali Kipr	88.00%	156	n/a	25.00%	89
Gürcüstan	88.40%	155.2	53.2	32.80%	88
Azərbaycan	89.00%	110.8	62.7	27.70%	83
Macarıstan	91.50%	106	55.4	29.40%	77
Qazaxıstan	92.90%	96	59.6	27.40%	77
Çin	79.70%	125.3	64.1	18.00%	76
Monqolustan	83.90%	141	47.9	22.60%	69
Türkiyə	86.00%	105.7	50.4	25.00%	66
İran	84.00%	106	44.3	23.40%	58
Özbəkistan	89.00%	82	46.9	15.80%	50
Qırğızıstan	79.80%	111	38.5	14.90%	45
Tacikistan	36.10%	45	57.4	8.50%	28
Türkmənistan	21.30%	109	n/a	9.60%	27
Pakistan	36.70%	53	39.2	6.30%	10
Əfqanıstan	18.40%	65	n/a	4.50%	6

3.7.2. İnfrastruktur

Fiziki və rəqəmsal infrastrukturun vəziyyətini ölçən bu subindeksdə Çin, Şimali Kipr və Macarıstan liderlik edir. Bu ölkələr yüksək logistika performansı (LPI) və genişzolaqlı internetə çıxış imkanları ilə fərqlənir.

Komponentə daxil göstəricilər:

- Elektrik erişim (%): 85-100% aralı-ğında qrupda
- Lojistik Performans İndeksi (LPI 2023): 1.8-3.7 diapazonu
- Sabit İnternet qovşağı(100 nəfərə): 0.08-58 aralığında
- Su/Kanalizasiya xidmətləri (%): 50-100% aralığında

Kritik məsələlər:

- Elektrik: Əksər ölkələrdə 100%, Əfqanıstan 85.3% (kritik açıq)
- Sabit internet: Çində 41%, Şimali Kiprda 58% vs. Əfqanıstan 0.08% (ekstrem fərq)
- Pakistan: İnfrastruktur 33.47% (bütün blokda ən zəif)
- Tacikistan: Məlumat eksikliyinin yanı sıra, mövcud göstəricilər 69.28%

Seçmə analiz:

- Elektrik təchizatında əksəriyyət 100%-dir
- Sabit İnternet qoverage Çində (41%) və Şimali Kiprda (58%) yüksəkdir
- Pakistan və Əfqanıstanda infrastruktur kritik məsələdir.

Cədvəl 3.12: İnfrastruktur - ən yüksək səviyyə

Ölkə	Elektrik (%)	LPI 2023	Sabit İnternet (100 nəfərə)	Su/Kanalizasiya (%)	Ümumi Bal
Çin	100	3.7	41	98	92
Şimali Kipr	98	3.2	58	100	90
Macarıstan	100	3.4	36.8	100	87
Türkiyə	100	3.4	22.5	98.5	80
Gürcüstan	100	2.5	28	97	70
Tacikistan	100	2.5	n/a	85.5	69
Türkmənistan	100	2.25	n/a	88.5	67
Qazaxıstan	100	2.7	15	93.5	65
Özbəkistan	100	2.6	21	90.5	65
Azərbaycan	100	2.5	16.7	95	64
İran	100	2.3	13	96.5	60
Qırğızıstan	100	2.35	6.45	91.5	56
Monqolustan	92	2.6	28.5	90	54
Pakistan	96	1.95	1.36	75.5	33
Əfqanıstan	85.3	1.8	0.08	50	00

3.7.3. İqtisadi performans

Bu subindeks ölkənin makroiqtisadi sabitliyini ölçür. Türkiyə, yüksək adambaşına düşən ÜDM-ə (PPP) baxmayaraq, yüksək inflyasiya səbəbindən bu kateqoriyada orta nəticə göstərir. Gürcüstan yüksək iqtisadi artım tempi ilə diqqət çəkir. Tacikistan və Qırğızıstan da yüksək artım templəri ilə fərqlənir.

Mühüm nəticələr:

- Türkiyə: En yüksək inflyasiya (59.5%) - makroiqtisadi risk
- Qırğızıstan: Ən yüksək ÜDM artımı (9.0%) - pozitiv dinamika
- Gürcüstan: Balanslaş profil (7.5% artım, 1.1% inflyasiya)
- Azərbaycan: Stabil makro profil - İnflyasiya 3.5%, İşsizlik 5.8%
- Pakistan/Əfqanıstan: Kritik makro-iqtisadi qeyri-sabitlik
- Türkiyə ən yüksək inflasiyaya (59.5%) malikdir - makroiqtisadi risk
- Qırğızıstan ən yüksək ÜDM artımına (9.0%) sahibdir
- Gürcüstan zəif işsizlik göstəricisinə malikdir (13.7%)
- Pakistan əhəmiyyətli makro-istikrar çətinlikləri yaşayır.

Cədvəl 3.13. İqtisadi performans - seçmə göstəricilər

Ölkə	ÜDM (PPP, $)	ÜDM Artımı (%)	İnflyasiya (%)	İşsizlik (%)	Ümumi Bal
Türkiyə	43,920	3.0	59.5	9.3	67
Gürcüstan	24,850	7.5	1.1	13.7	59
İran	19,940	3.7	31.7	8.9	43
Tacikistan	4,964	8.3	3.7	8.0	36
Qırğızıstan	7,298	9.0	10.8	5.2	35
Türkmənistan	19,829	6.3	-1.6	n/a	35
Özbəkistan	11,500	5.6	10.8	8.3	35
Qazaxıstan	34,530	3.5	8.4	4.7	30
Monqolustan	13,200	4.6	9.8	7.0	29
Çin	25,015	4.8	0.4	5.2	27
Macarıstan	45,690	1.5	3.8	4.3	27
Pakistan	6,960	2.5	24.8	8.0	27
Azərbaycan	26,080	3.2	3.5	5.8	25
Şimali Kipr	9,500	3.0	8.0	7.0	20
Əfqanıstan	2,202	2.3	8.8	n/a	09

3.7.4. Təhsil

Təhsil altindeksi ölkənin baza savadlılıq səviyyəsini, orta və ali təhsillə əhatəliliyi və təhsil keyfiyyətini ölçür. Çin PISA nəticələri və STEM məzunlarının yüksək payı ilə bu sahədə liderdir**.** Macarıstan, Şimali Kipr və Monqolustan da güclü təhsil sistemləri ilə fərqlənir.

Kritik səviyyə:

- **Çin dominantlığı**: PISA 528 (Global Ort. ~420), STEM 52% - mütəfəkkir kapital
- **Savadlılıq Kriteriyası**: 95%+ çox ölkədə, Əfqanıstan 37%, Pakistan 60%
- **STEM İstiqamətlənmə**: Çində (52%), Monqolustanda (38%) yüksək - innovasiya hazırlığı
- **Azərbaycan**: Balanslaş profil (99% savadlılıq), PISA 397 (regional orta)

Cədvəl 3.14: Təhsil - müqayisəli keyfiyyət

Ölkə	Təhsil xərcləri (% ÜDM)	Savadlılıq (%)	Məktəbəqədər uşaq (% GER)	Orta təhsil GER (%)	Ali təhsil GER (%)	PISA 2022 Riyaziyyat	STEM Məzunları (%)	Ümumi Bal
Çin	4.0	97.0	89.7	99.0	72.0	528	52.0	85
Macarıstan	4.1	99.0	93.2	98.5	47.0	483	30.0	72
Monqolustan	4.5	98.5	86.0	94.0	66.0	435	38.0	72
Şimali Kipr	n/a	99.5	85.0	97.0	80.0	418	25.0	72
Qazaxıstan	4.4	99.8	78.3	97.0	67.0	425	30.0	68

Türkiyə	4.0	96.7	48.6	95.0	116.0	453	28.0	68
Gürcüstan	3.2	100.0	73.8	95.0	68.4	438	32.0	65
Qırğızıstan	6.8	99.4	42.0	98.1	45.0	n/a	19.1	64
Özbəkistan	5.5	99.3	65.1	96.0	38.0	364	22.0	57
Azərbaycan	3.7	99.0	46.3	98.0	41.4	397	26.5	54
İran	2.8	87.6	58.0	85.0	59.0	n/a	18.0	48
Türkmənistan	2.7	99.7	72.0	90.0	18.8	n/a	15.0	48
Tacikistan	5.4	99.5	15.0	85.0	32.0	395	20.0	46
Pakistan	1.9	60.6	54.0	65.0	13.0	327	12.0	18
Əfqanıstan	n/a	37.1	15.0	45.0	8.0	n/a	n/a	00

3.7.5. Səhiyyə

Səhiyyə subindeksi əhalinin sağlamlıq vəziyyətini və səhiyyə sisteminin effektivliyini ölçür. Şimali Kipr, Macarıstan və Çin bu sahədə ən yüksək nəticələrə malikdir. Bu ölkələrdə gözlənilən ömür uzunluğu və sağlam həyat illəri (HALE) yüksək, uşaq ölümü isə aşağıdır.

Kritik məsələlər:

- **Pakistan** Uşaq ölümü 58.5‰ (Ən kritik durum) - səhiyyə infrastruktur qatı
- **Əfqanıstan**: Uşaq ölümü 55.5‰ - ekstrem sağlamlıq təhlükəsi
- **Yaş Fərqi**: Şimali Kipr 82 il vs. Əfqanıstan 66 il (16 il fərq)
- **Azərbaycan**: 74 il (regional orta), UHC İndeksi 68 (fəaliyyət səviyyəsi)

Cədvəl 3.15. Səhiyyə - əmək göstəriciləri

Ölkə	Yaşlılıq Orta (il)	Uşaq Ölümü (‰)	HALE (il)	Səhiyyə Xərcləri (% ÜDM)	UHC İndeksi	Ümumi Bal
Şimali Kipr	82	2.8	75.0	7.5	88	73
Macarıstan	77	4.5	69.5	8.1	85	63
Çin	78	5.2	69.0	5.8	78	56
Türkiyə	77	12.8	66.9	4.5	75	51
Gürcüstan	74	9.0	65.0	7.2	70	48
İran	78	11.8	67.1	3.7	70	48
Azərbaycan	74	18.6	64.5	5.5	68	46
Tacikistan	72	27.3	62.5	6.5	60	43
Qazaxıstan	74	9.6	64.2	3.8	72	41
Qırğızıstan	72	17.0	62.1	5.9	65	40
Əfqanıstan	66	55.5	52.2	10.8	45	39
Özbəkistan	72	13.3	62.8	5.2	67	39
Türkmənistan	70	40.0	60.3	4.1	62	39
Monqolustan	71	14.0	62.0	4.5	65	35
Pakistan	68	58.5	58.3	1.2	52	31

3.7.6. Sosial inklüzivlik

Bu subindeks iqtisadi inkişafın inklüzivliyini ölçür. Türkmənistan, Qazaxıstan və Qırğızıstan bu sahədə nisbətən yüksək nəticələr göstərir. Bu, qadınların iqtisadi iştirakı və gəlir bərabərsizliyi (Gini koeffisienti) kimi göstəricilərlə bağlıdır. Əfqanıstan isə bu sahədə ciddi çətinliklərlə üzləşir.

Əsas nəticələr:

- **Qazaxıstan Liderliyi**: Qadın iştirakı 65.3% (ən yüksək), Gini 29.2 (bərabər)
- **Azərbaycan**: Qadın iştirakı 62.8% (Qazaxıstandan sonra 2-ci), Gini 26.6 (ən aşağı - ən bərabər)
- **Türkiyə**: Qadın iştirakı 35.8% (ən aşağı), Gini 44.5 (ən yüksək eşitsizlik)
- **İran**: Qadın iştirakı 14.4% (ekstrem qeyri-bərabərlik)
- **Əfqanıstan**: Yoxsulluq 90% (ekstrem sosyal çətinlik)

Cədvəl 3.16: Sosial inklüzivlik

Ölkə	GGI (0-1)	Qadın İştirakı (%)	Gini Koeffisienti	Yoxsulluq (%)	Engel Əmsalı (%)	Ümumi Bal
Türkmənistan	n/a	48.70%	48.0	n/a	52.00%	74
Əfqanıstan	0.405	4.80%	n/a	90.00%	75.00%	60
Qazaxıstan	0.721	65.30%	29.2	5.20%	49.40%	54
Qırğızıstan	0.700	46.00%	29.0	33.00%	52.00%	54
Tacikistan	0.672	32.00%	34.0	22.50%	55.00%	53
Özbəkistan	0.681	38.60%	35.3	14.00%	51.00%	52
Gürcüstan	0.716	46.70%	34.2	15.60%	45.00%	51
Azərbaycan	0.692	62.80%	26.6	5.50%	46.10%	48
Monqolustan	0.730	52.80%	32.7	27.80%	300%	47
Çin	0.690	60.50%	37.1	0.50%	29.80%	45
Pakistan	0.570	24.50%	29.6	39.00%	42.00%	38
Türkiyə	0.638	35.80%	44.5	0.40%	23.00%	37
İran	0.575	14.40%	34.8	20.00%	38.00%	34
Şimali Kipr	0.680	45.00%	30.0	15.00%	25.00%	34
Macarıstan	0.750	49.50%	29.0	12.00%	18.20%	33

3.7.7. Demoqrafik struktur

Bu subindeks ölkə əhalisinin yaş quruluşunu və iqtisadi fəal əhalinin nisbətini ölçür. Macarıstan, Çin və Şimali Kipr daha yetkin əhali strukturu və aşağı asılılıq əmsalı ilə fərqlənir. Əfqanıstan, Pakistan və Tacikistan isə gənc əhali payının yüksək olması ilə "demoqrafik dividend" potensialına malikdir, lakin bu, həm də yüksək asılılıq yükü deməkdir.

Əsas nəticələr:

- **Çin qocalması**: Median yaş 39 (ən yüksək) **-** yaşlanan populyasiya çətinliyi
- **Azərbaycan fürsəti**: 67% işçi, median yaş 34 - demoqrafik bonus dövrü
- **Əfqanıstan yükü**: 55% işçi, 83.5% asılılıq - kritik iqtisadi yüklənmə
- **Pakistan çətinliyi**: 59% işçi, 69.5% asılılıq - seçmə üzrə ən pis

Cədvəl 3.17: Demoqrafik struktur - əhali potensialı

Ölkə	İşçi Yaşlı Əhali (%)	Yaş Asılılıq (%)	Median Yaş (il)	Ümumi Bal
Macarıstan	68	47.0	43	66
Çin	70	42.0	39	61
Şimali Kipr	66	51.0	37.5	57
Gürcüstan	62	60.0	37	55
Türkiyə	68	46.5	34.5	54
İran	69	44.0	33.5	52
Azərbaycan	67	44.0	34	49
Qazaxıstan	62	61.0	32	48
Türkmənistan	64	56.0	31	47
Monqolustan	65	55.0	28	44
Özbəkistan	63	58.5	29	44
Qırğızıstan	62	61.5	28	43
Tacikistan	60	67.0	23	36
Pakistan	59	69.5	23	35
Əfqanıstan	55	83.5	20	33

3.7.8. İnnovasiya

Yeni bilik və texnologiyaların yaradılmasını ölçən bu subindeksdə Çin mütləq liderdir. Bu, yüksək ETTKİ xərcləri, patent müraciətlərinin sayı və Qlobal İnnovasiya İndeksindəki (GII) yüksək mövqeyi ilə bağlıdır. Macarıstan, Qazaxıstan və Özbəkistan da bu sahədə müəyyən potensiala malikdir.

İnnovasiya paradoksu tapıntıları:

1. **Çin hegemonyası**:
   - R&D 2.43% (Ən yüksək)
   - Patent 1619 (Digərlərinin 3-5 dəfə artığı)
   - Fərq: ardıcıl ayrışma
2. **Azərbaycan açığı** (KRITIK):
   - R&D 0.18% (Çinin 13.5x aşağısı)
   - Patent 246 (Global orta 4-5x aşağısı)
   - Yüksək-texnoloji ixracat 0.15% (Praktik sıfır)
   - GII Reytinqi 94 (Qrup içində ən pis 4-cü)
   - Tövsiye: 3 il ərzində R&D 0.5%-ə artırılması
3. **Qazaxıstan paradoksu**:
   - R&D 0.13% (Çox aşağı)
   - LAKIN yüksək-teknologi ixracat 32.3% (Çine yaxın!)
   - Fərqləndirmə: Mövcud texnoloji ixracını dəstəkləyən, qət-qətə R&D-ə keçid lazım
4. **Türkiyə anomaliyası**:
   - Patent 11588 (ən çoxu - 23x Azərbaycandan çox!)
   - Lakin düşük yüksək-teknologi ixracı (3.2%)
   - Səbəbi: Patentlər sadalanır, lakin komersilaşdırılmır.

Cədvəl 3.18: İnnovasiya - ən güclü sahə

Ölkə	ETTKİ (% ÜDM)	Patent (illik)	Yüksək Tex. İxracı (%)	İnnovasiya İndeksi (GII 2025)	Ümumi Bal
Çin	2.43%	1619.268	27.80%	56.3	91
Macarıstan	1.64%	500	18.40%	39.6	49
Qazaxıstan	0.13%	975	32.30%	25.7	39
Özbəkistan	0.16%	526	42.20%	24.7	38
Türkiyə	1.40%	11.588	3.20%	39.0	29
Monqolustan	0.20%	12	30.80%	28.7	26
Qırğızıstan	0.11%	60	27.60%	20.4	19
İran	0.73%	95	0.60%	28.9	15
Gürcüstan	0.30%	6	5.50%	30.4	13
Pakistan	0.20%	528	0.95%	22.0	12
Şimali Kipr	0.60%	35	3.20%	n/a	10
Azərbaycan	0.18%	246	0.15%	21.3	6

Tacikistan	0.10%	0	1.55%	18.6	1
Əfqanıstan	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Türkmənistan	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

3.7.9. Kreativ iqtisadiyyat

Kreativ iqtisadiyyat altindeksi ölkənin mədəni və yaradıcı sahələrinin iqtisadi fəallığını ölçür. Çin bu sahədə də böyük fərqlə liderdir. Macarıstan və Şimali Kipr də kreativ xidmət və məhsulların ixracında yüksək nəticələr göstərir.

Kreativlik nəticələri:

- **Çin Monopolu**: 4.1% xidmət ixracı, 6.2% kreativ məşğullarız – mədəni ağırlıq
- **Macarıstan**: balanslaş profil (xidmət 2.8%, kreativ 4.7%) - dövrü ekonomiya
- **Azərbaycan Sorunu**: xidmət ixracı 0.1% (praktik sıfır), kreativ 3.8% - komersiyalaşdırma çatışmazlığı
- **Gürcüstan**: turizm səbəbilə xidmət ixracında üstün (1.5%)

Cədvəl 3.19: Kreativ iqtisadiyyat

Ölkə	Xidmət İxracı (%)	Mal İxracı (%)	Kreativ İşçilər (%)	Ümumi Bal
Çin	4.1	12.5	6.2	100
Macarıstan	2.8	5.2	4.7	59
Şimali Kipr	3.5	1.8	4.0	51
Türkiyə	0.2	3.3	4.5	32
Gürcüstan	1.5	0.9	3.1	26
Türkmənistan	n/a	n/a	2.5	21
Özbəkistan	0.1	0.4	4.0	20
Qazaxıstan	0.1	0.2	4.1	20
Monqolustan	0.8	1.2	2.8	19
Azərbaycan	0.1	0.0	3.8	17
İran	0.2	0.1	3.7	17
Qırğızıstan	0.05	0.2	3.6	16
Tacikistan	0.0	0.1	3.2	12
Pakistan	0.1	0.1	2.9	11
Əfqanıstan	n/a	n/a	1.5	0.00

3.7.10. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı

Bu altindeks rəqəmsal platformalar vasitəsilə həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyətin həcmini ölçür. Çin platforma iqtisadiyyatının ÜDM-dəki payı və işçi qüvvəsindəki rolu ilə bu sahədə də liderdir. Macarıstan və Türkiyə də güclü nəticələr göstərir.

Cədvəl 3.20: Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı

Ölkə	Platforma ÜDM (%)	Platforma İşçiləri (%)	İstifadə (%)	Ümumi Bal
Çin	8.5	12.0	65.0	1.00
Macarıstan	4.2	5.8	58.0	60
Türkiyə	3.8	4.7	58.5	55
Şimali Kipr	3.8	5.0	52.0	52
Qazaxıstan	2.5	3.9	48.2	41
Gürcüstan	2.5	3.5	45.0	38
Azərbaycan	2.1	3.4	42.0	35
Özbəkistan	1.8	3.1	41.0	32
Qırğızıstan	1.3	2.8	36.7	26
İran	1.2	2.5	30.3	21
Pakistan	1.0	2.2	28.9	19
Tacikistan	0.9	2.0	25.4	16
Monqolustan	1.0	2.0	18.0	12
Türkmənistan	0.5	1.2	15.0	05
Əfqanıstan	0.3	0.8	9.5	0

IV Hissə. ÖLKƏ PROFİLLƏRİ

4.1. Ölkələrin ümumi profili

Bu bölmədə YNİİ üzrə tədqiqata cəlb olunmuş 15 ölkənin profilləri təqdim edilib.

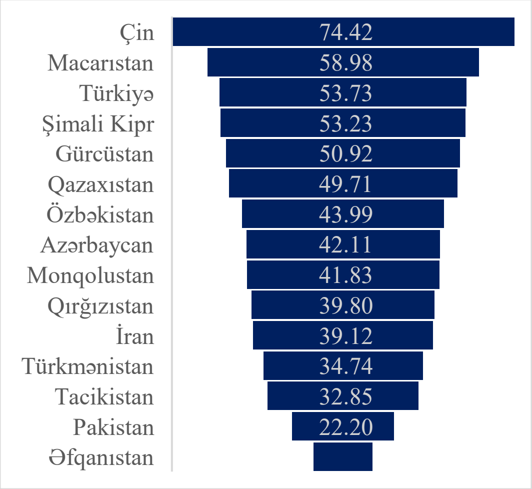

Şəkil 13. Ümumi Reytinq

Reytinqə görə Çin 74,42 bal ilə birinci yerdə qərarlaşır və həm bacarıq və texnoloji hazırlıq, həm infrastruktur, həm də innovasiya və platforma iqtisadiyyatı üzrə yüksək göstəriciləri ilə fərqlənir. Macarıstan, Türkiyə, Şimali Kipr və Gürcüstan 50-60 bal intervalında yerləşərək "yüksək" qrupu formalaşdırır.

Bu ölkələrdə təhsil, bacarıqlar və rəqəmsal infrastruktur üzrə göstəricilər nisbətən güclü, lakin innovasiya və kreativ sektorların dərinliyi lider ölkə ilə müqayisədə daha məhduddur.

Qazaxıstan, Özbəkistan, Azərbaycan, Monqolustan, Qırğızıstan və İran 40-50 bal diapazonunda "orta performanslı" ölkələr qrupunu təşkil edir. Onların əksəriyyətində bacarıq və təhsil sahəsində müəyyən üstünlüklər olsa da, innovasiya ekosistemi, kreativ iqtisadiyyat və platforma əsaslı biznes modellərinin inkişafı hələ tam formalaşmayıb. Bu səbəbdən YNİİ balları orta səviyyədə cəmləşir.

Türkmənistan və Tacikistan 30-40 bal aralığında yerləşərək struktur imkanları məhdud, lakin ayrı-ayrı komponentlərdə (məsələn, sosial inklüzivlik və ya infrastrukturun seçilmiş seqmentləri) qismən irəliləyiş göstərən ölkələr kimi xarakterizə oluna bilər.

Reytinqin aşağı hissəsində qərarlaşan **Pakistan (22,20 bal)** və **Əfqanıstan (12,76 bal)** isə həm input, həm də output komponentləri üzrə ciddi geriləmə ilə seçilirlər. Əfqanıstan üçün bəzi subindekslər üzrə məlumat boşluqları mövcuddur ki, bu da balın aşağı olmasına əlavə təsir göstərir.

Qrup	Ölkə sayı	Ümumi YNİİ (orta)	Input (orta)	Output (orta)	Fərq (orta)
Lider ölkələr (Top 5)	5	58.2	67.0	50.9	16.1
Orta qrup (6–10)	5	43.5	53.0	26.4	26.6
Aşağı qrup (11–15)	5	28.3	34.0	9.8	24.2

Cədvəl 4.1. Qruplar üzrə ümumi xülasə (orta göstəricilər)

4.2. Lider qrup və yüksək performanslı ölkələr

Bu bölmədə YNİİ üzrə ilk beşlik – Çin, Macarıstan, Türkiyə, Şimali Kipr və Gürcüstan təhlil edilir. Bu ölkələr həm güclü input bazasına, həm də bu bazanı real iqtisadi nəticələrə çevirmə qabiliyyətinə malikdirlər.

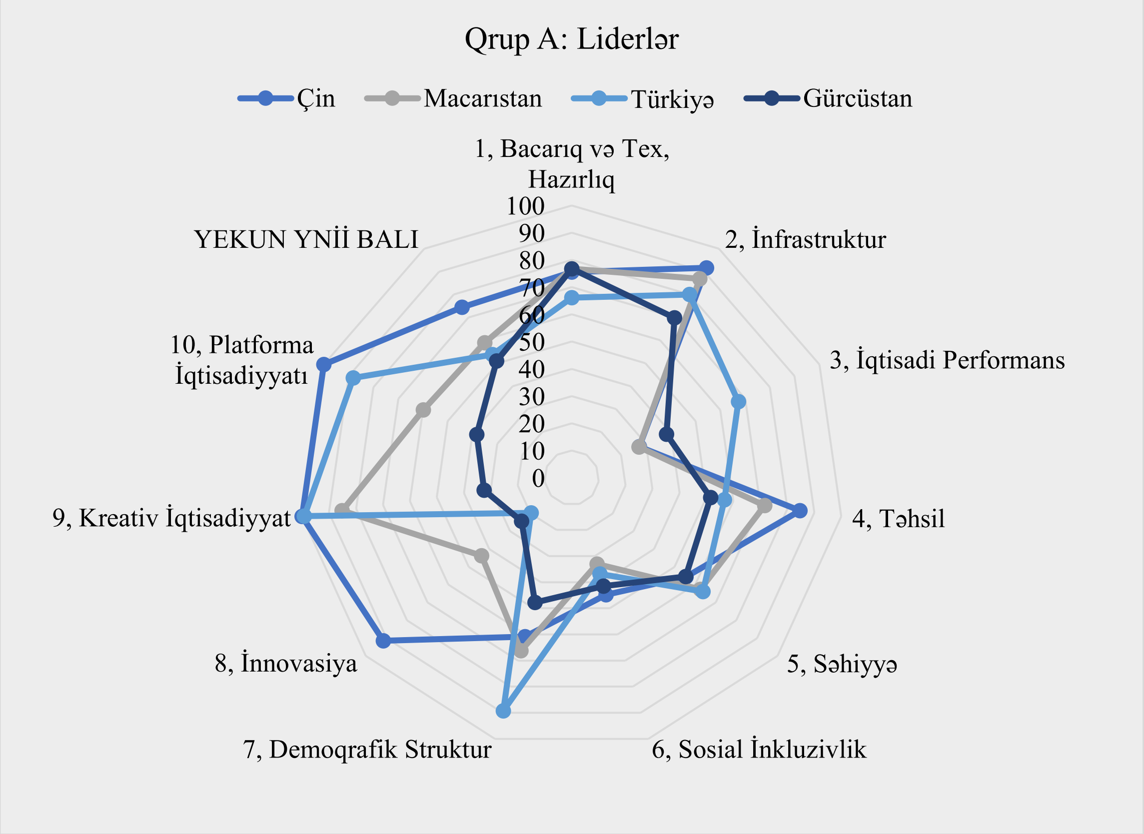

Şəkil 14. Lider ölkələr

Reytinq	Ölkə	Ümumi YNİİ	Input orta	Output orta	Fərq (I–O)
1	Çin	74.4	65.9	97.1	-31.2
2	Macarıstan	59.0	65.2	58.3	6.9
3	Türkiyə	53.7	64.3	39.8	24.6
4	Şimali Kipr	53.2	72.1	34.4	37.7
5	Gürcüstan	50.9	67.5	25.0	42.5

Bu qrup regionun iqtisadi və texnoloji lokomotivlərini təmsil edir. ***Çin*** *qlobal innovasiya lideri kimi dominantdır.* ***Türkiyə*** *kreativ sənayedə (99.1) Çinlə rəqabət aparır.* ***Macarıstan*** *Avropa standartlı infrastrukturu ilə seçilir.* ***Gürcüstan*** *isə yüksək rəqəmsal bacarıqları (76.8) ilə bu qrupa daxil olmağı bacarıb.*

4.3. Orta performanslı və “təqib edən” ölkələr

YNİİ üzrə orta performans və ya “təqib edən” ölkələr qrupuna əsasən 40-50 bal intervalında yerləşən iqtisadiyyatlar daxildir. Bu qrupa Qazaxıstan (49.71), Özbəkistan (43.99), Azərbaycan (42.11), Monqolustan (41.83), Qırğızıstan (39.80) kimi ölkələri aid etmək mümkündür. Bu qrup üçün xarakterik cəhət ondan ibarətdir ki, bir çox hallarda bacarıq, təhsil və infrastruktur üzrə göstəricilər orta səviyyəyə yaxındır, lakin innovasiya, kreativ iqtisadiyyat və platforma iqtisadiyyatı subindeksləri lider ölkələrlə müqayisədə daha zəifdir.

Bu, tipik "yüksək input - orta/aşağı output" profilinə uyğun gəlir.

Orta performanslı və “təqib edən” ölkələr üçün ümumi çağırış ondan ibarətdir ki, mövcud resurs və institusional bazanın üzərində innovasiya ekosistemini gücləndirən, kreativ və platforma əsaslı sektorların inkişafını sürətləndirən hədəfli siyasət paketləri formalaşdırılsın. Bu qrupa daxil olan ölkələrdə YNİİ-ni artırmaq üçün prioritet istiqamətlər aşağıdakılar hesab oluna bilər:

- təhsil və bacarıq sisteminin innovasiya və rəqəmsal iqtisadiyyat tələblərinə uyğunlaşdırılması;
- elmi tədqiqat və startap ekosisteminə yönəlmiş maliyyə və institusional dəstəyin genişləndirilməsi;
- kreativ və mədəni sənayelərin rəqəmsal platformalarla inteqrasiyasının stimullaşdırılması;
- rəqabətqabiliyyətli və şəffaf biznes mühitinin gücləndirilməsi.

Beləliklə, orta performanslı və “təqib edən” ölkələr, bir tərəfdən, liderlərlə müqayisədə hələ geridə qalır, digər tərəfdən isə düzgün strategiya və ardıcıl institusional islahatlar şəraitində yeni nəsil iqtisadiyyat modelinə daha sürətli keçid üçün ən böyük “yaxalama potensialı”na (catch-up potential) malik olan qrup kimi qiymətləndirilə bilər. Bu ölkələr üçün YNİİ yalnız mövcud vəziyyətin diaqnostikası deyil, həm də siyasət istiqamətlərinin prioritetləşdirilməsi üçün praktiki yol xəritəsi funksiyasını yerinə yetirir.

Şəkil 15. Orta qrup (6–10)

Reytinq	Ölkə	Ümumi YNİİ	Input orta	Output orta	Fərq (I–O)
6	Qazaxıstan	49.7	58.5	37.3	21.2
7	Özbəkistan	44.0	49.0	33.7	15.3
8	Azərbaycan	42.1	53.4	18.2	35.2
9	Monqolustan	41.8	51.7	21.6	30.1
10	Qırğızıstan	40.0	52.6	21.4	31.2

*Bu qrupda "Keçid İqtisadiyyatları" yer alır. **Azərbaycan** (82.6) və **Qazaxıstan** (77.3) rəqəmsal bacarıqlarda region liderləridir. lakin hər ikisi innovasiya (output) sahəsində çətinlik çəkir. **Özbəkistan** sürətli islahatlarla fərqlənir. Əsas hədəf mövcud resursların (input) real iqtisadi nəticəyə çevrilməsidir*

4.4. Aşağı performanslı ölkələr və struktur məhdudiyyətlər

YNİİ üzrə aşağı performanslı ölkələr qrupuna 35 baldan aşağı nəticə göstərən iqtisadiyyatlar və İran (40.0), Türkmənistan (34.74), Tacikistan (32.85), Pakistan (22.20) və Əfqanıstan (12.76) daxil edilir. Bu ölkələr üçün həm input, həm də output komponentləri üzrə sistemli geriləmə müşahidə olunur. Aşağı performanslı ölkələr üçün xarakterik olan başlıca struktur məhdudiyyətlər aşağıdakı kimi ümumiləşdirilə bilər:

- **İnsan kapitalı boşluqları:** Təhsil və bacarıq səviyyəsinin aşağı olması, rəqəmsal savadlılığın zəifliyi.
- **İnfrastruktur çatışmazlıqları:** Rəqəmsal şəbəkələrin və fiziki infrastrukturun zəif inkişafı, xüsusilə kənd və ucqar bölgələrdə “rəqəmsal uçurum”un dərinliyi.
- **İnstitusional zəifliklər:** İdarəetmə keyfiyyəti ilə bağlı problemlər, hüquqi qeyri-müəyyənlik, investisiya mühitinin riskli olması.
- **Sosial və siyasi risklər:** Yüksək yoxsulluq, regional gərginliklər, bəzən davamlı münaqişə və qeyri-sabitlik.

Bu ölkələr üçün siyasət prioritetləri ilk növbədə baza şərtlərin bərpası və gücləndirilməsinə, daha sonra isə seçilmiş pilot sahələrdə yeni nəsil iqtisadiyyat elementlərinin mərhələli şəkildə formalaşdırılmasına yönəldilməlidir.

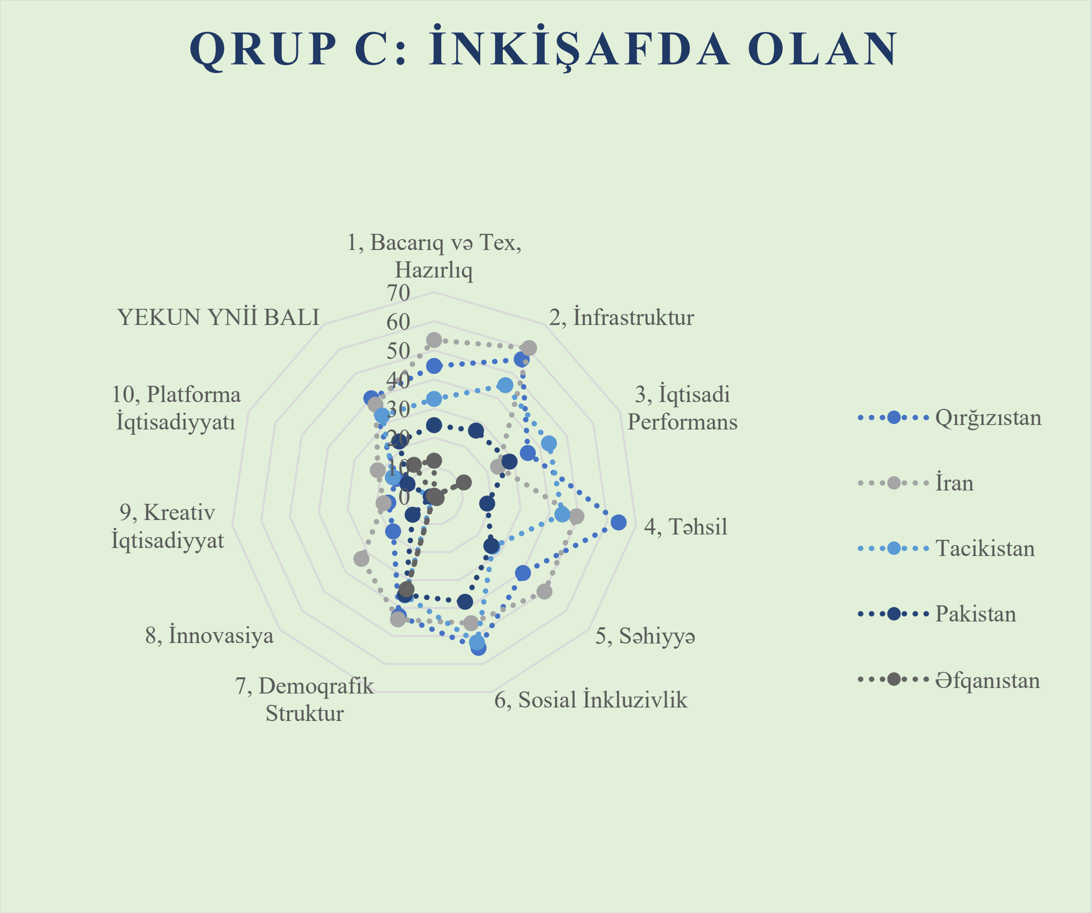

Şəkil 16. Aşağı qrup (11–15)

Reytinq	Ölkə	Ümumi YNİİ	Input orta	Output orta	Fərq (I–O)
11	İran	39.1	52.0	18.7	33.3
12	Türkmənistan	34.7	40.8	8.4	32.4
13	Tacikistan	32.9	43.2	7.3	35.9
14	Pakistan	22.2	21.6	14.5	7.1
15	Əfqanıstan	12.8	12.3	0.0	12.3

*Struktur islahatlarına ən çox ehtiyacı olan qrupdur. **İran** sanksiyalara baxmayaraq texnoloji baza (53.5) saxlayır. **Qırğızıstan** və **Tacikistan** infrastruktur çatışmazlıqları ilə üzləşir. **Pakistan** isə demoqrafik potensialına (gənc əhali) baxmayaraq. rəqəmsal savadlılıqda (24.3) geri qalır.*

4.5. Ölkələrin təhlilləri

REYTİNQ #1

ÇİN 74.42

Çin "Yeni Nəsil İqtisadiyyat" modelinin qlobal etalonudur. Kreativ və Platforma iqtisadiy-yatında mütləq liderliyi (100 bal) və yüksək innovasiya potensialı (91.4) onu rəqiblərindən kəskin fərqləndirir. Əsas risk faktoru makro-iqtisadi balansın (27.3) kövrəkliyi və sosial inkluzivlikdəki boşluqlardır. Həm input, həm də output blokunda balanslı və yüksək performans mövcuddur.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→ kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul, xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

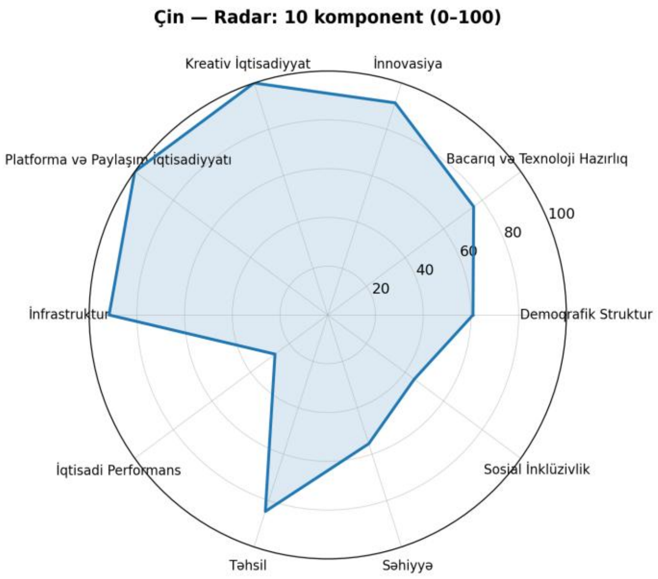

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	60.87	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	75.58	Yüksək
İnfrastruktur	Input	91.66	Yüksək
Təhsil	Input	84.70	Yüksək
Səhiyyə	Input	55.53	Orta
Sosial İnklüzivlik	Input	44.81	Orta
İqtisadi Performans	Input	27.33	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	91.44	Yüksək
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	100.00	Yüksək
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	100.00	Yüksək

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik Struktur		**60.87**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	70%	100

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**91.44**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	2.43%	100

1.2 Yaş asılılıq əmsalı	42%	0
1.3 Median yaş (il)	39 il	82.61
2. Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq		**75.58**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	79.7%	82.28
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	125.3	72.34
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	64.1	100
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	18%	47.7
6. İnfrastruktur		**91.66**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	3.7	100
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	41.0	70.65
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	98%	96
7. İqtisadi Performans		**27.33**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	25.015	52.46
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	4.8%	44
7.3 İllik inflyasiya (%)	0.4%	3.27
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	5.2%	9.57
8. Təhsil		**84.7**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	4.0%	42.86
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	97.0%	94.75
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	89,7%	85.19
8.4 Orta təhsil GER (%)	99.0%	100
8.5 Ali təhsil GER (%)	72.0%	59.00
8.6 PISA Riyaziyyat balı	528	100
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	52.0%	100
9. Səhiyyə		**55.53**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	78 il	75
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	5.2	4.31
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	69 il	73.68
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	5,8	47,92

3.2 Patent müraciətləri	1619.27	100
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	27.8%	65.76
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	56.3	100
4. Kreativ İqtisadiyyat		**100**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	4.1%	100
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	12.5%	100
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	6.2%	100
5. Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı		**100**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	8.5%	100
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	12%	100
5.3 Platforma istifadəsi (%)	65%	100

9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	78	76.74
10. Sosial İnklüzivlik		**44.81**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.69	82.61
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	60.5%	92.07
10.3 Gini koeffisienti	37.1	49.07
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	0.005%	0.11

REYTİNQ #2

MACARİSTAN 58.98

İƏT blokunun ən inkişaf etmiş iqtisadiyyatıdır. Avropa standartlarına uyğun infrastruktur (86.9) və güclü kreativ sektor (85.1) əsas üstünlükləridir. Lakin demoqrafik qocalma (median yaş 43) və aşağı sosial inkluzivlik (33.0) uzunmüddətli dayanıqlılıq üçün təhlükə yaradır.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

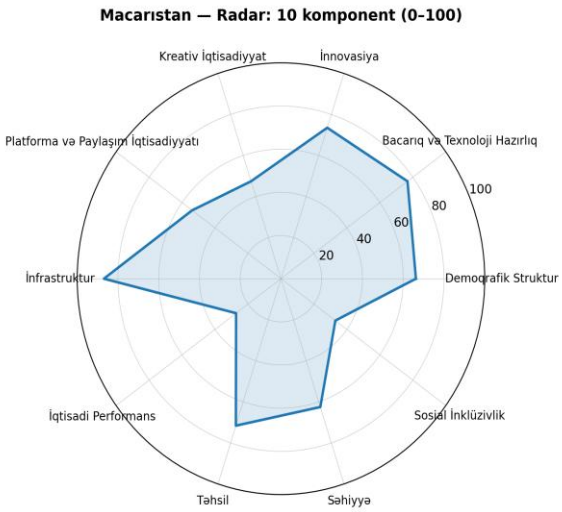

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	66.24	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	76.77	Yüksək
İnfrastruktur	Input	86.90	Yüksək
Təhsil	Input	71.59	Yüksək
Səhiyyə	Input	62.52	Orta
Sosial İnklüzivlik	Input	33.01	Aşağı
İqtisadi Performans	Input	27.21	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	73.53	Yüksək
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	47.46	Orta
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	53.88	Orta

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1.Demoqrafik struktur		**66.24**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	68%	86.67
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	47%	12.05
1.3 Median yaş (il)	43 il	100
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**76.77**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	91.5%	98.12
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	106.0	54.95

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya	1.64%	67.5
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	500	78.45
3.2 Patent müraciətləri	18.4%	54
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	45.2	72.34
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)		**47.46**
4. Kreativ iqtisadiyyat	2.8%	68.29
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	5.2%	74.52

2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	55.4	66.02
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	29.4%	87.99
6. İnfrastruktur		**86.9**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	3.4	84.21
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	36.8	63.4
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	100%	100
7. İqtisadi performans		**27.21**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	45.690	100
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	1.5%	0
7.3 İllik inflyasiya (%)	3.8%	8.84
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	4.3%	0
8. Təhsil		**71.59**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	4.1%	44.9
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	99.0%	98.41
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	93.2%	100
8.4 Orta təhsil GER (%)	98.5%	99.07
8.5 Ali təhsil GER (%)	47.0%	36.11
8.6 PISA Riyaziyyat balı	483	77.61
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	30.0%	45
9. Səhiyyə		**55.53**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	78 il	75
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	5.2	4.31
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	69 il	73.68
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	8.1%	71.87
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	85	93.02
10. Sosial inklüzivlik		33,01
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0,75	100,00
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	49,5%	73,88
10.3 Gini koeffisienti	29,0	11,21
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	12,0%	12,95

4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	4.7%	74.5
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)		**53.88**
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı	4.2%	49.41
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	5.8%	57.65
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	58%	57.65
5.3 Platforma istifadəsi (%)	1.64%	67.5

REYTİNQ #3

TÜRKİYƏ 53.73

Regional güc mərkəzidir. Kreativ sənaye (99.1) və platforma iqtisadiyyatı (88.1) Çinlə rəqabət aparacaq səviyyədədir. Gənc əhali (demoqrafik dividend) böyük potensialdır. Əsas maneə yüksək inflyasiya və innovasiya ekosisteminin (19.7) zəifliyidir.

Prioritet (3–5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma). startap/vençur maliyyəsi və kreativ–platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstü nlüklərini məhsul. xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

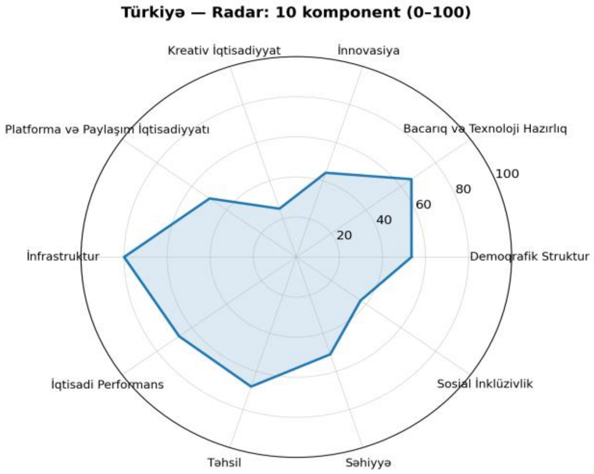

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	53.52	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	66.09	Orta
İnfrastruktur	Input	79.98	Yüksək
Təhsil	Input	67.98	Orta
Səhiyyə	Input	51.06	Orta
Sosial İnklüzivlik	Input	36.90	Aşağı
İqtisadi Performans	Input	67.28	Orta
İnnovasiya	**Output**	44.20	Orta
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	25.36	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	49.74	Orta

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**53.52**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	68%	86.67
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	46.5%	10.84
1.3 Median yaş (il)	34.5 il	63.04
2.Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**66.09**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	86.0%	90.74
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	105.7	54.68

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**44.2**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	1.15%	49.58
3.2 Patent müraciətləri	428	45.67
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	3.2%	11.24
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	39.8	42.11
4. Kreativ iqtisadiyyat		**25.36**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	2.1%	26.51

2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	50.4	46.48
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	25.0%	72.44
6. İnfrastruktur		**79.98**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	3.4	84.21
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	22.5	38.71
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	98.5%	97
7. İqtisadi performans		**67.28**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	43,920	95.93
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	3.0%	20
7.3 İllik inflyasiya (%)	59.5%	100
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	9.3%	53.19
8. Təhsil		**67.98**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	4.0%	42.86
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	96.7%	94.75
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	48.6%	42.97
8.4 Orta təhsil GER (%)	95.0%	92.59
8.5 Ali təhsil GER (%)	116.0%	100
8.6 PISA Riyaziyyat balı	453	62.69
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	28.0%	40
9. Səhiyyə		**51.06**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	77 il	68.75
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	12.8	17.95
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	66.9 il	64.47
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	4.5%	34.38
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	4.5%	34.38
10. Sosial inklüzivlik	75	69.77
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)		**36.9**
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	0.638	67.54
10.3 Gini koeffisienti	35.8%	51.24
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	44.5	83.64

4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	1.2%	15.66
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	3.2%	33.82
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**49.74**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	3.8%	35.29
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	4.7%	41.18
5.3 Platforma istifadəsi (%)	58.5%	71.76

REYTİNQ #4

ŞİMALİ KİPR 53.23

"Rəqəmsal ada" modelidir. Texnoloji bacarıq (106.3) və infrastrukturda (90.0) fenomenal nəticələr göstərir. Səhiyyə sistemi regionda ən yaxşıdır. Lakin məhdud bazar səbəbindən iqtisadi performans (20.3) və innovasiya zəif inkişaf edib.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma) startap /vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektor-ları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitə-silə input üstünlüklərini məhsul xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

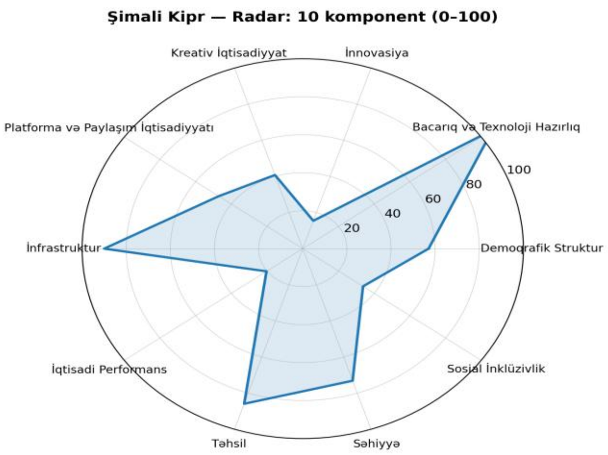

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	57.04	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	106.34	Yüksək
İnfrastruktur	Input	90.02	Yüksək
Təhsil	Input	85.89	Yüksək
Səhiyyə	Input	73.13	Yüksək
Sosial İnklüzivlik	Input	33.77	Aşağı
İqtisadi Performans	Input	20.30	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	15.44	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	40.79	Orta
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	47.03	Orta

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**57.04**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	66%	73.33
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	51%	21.69
1.3 Median yaş (il)	37.5 il	76.09
2.Bacarıq və texnoloji Hazırlıq		**106.34**
2.1İnternet istifadəçilərinin payı (%)	88.0%	93.42
2.2Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	156.0	100

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**15.44**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.45%	11.25
3.2 Patent müraciətləri	120	8.76
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	4.5%	16.47
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	32.1	18.24
4. Kreativ iqtisadiyyat		**40.79**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	3.5%	85.37

2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	n/a	
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	25.0%	72.44
6. İnfrastruktur		**90.02**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	98%	86.39
6.2Logistika Performans İndeksi (LPI)	3.2	73.68
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	58.0	100
6.4. Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	100%	100
7. İqtisadi performans		**20.3**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	9,500	16.78
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	3.0%	20
7.3 İllik inflyasiya (%)	8.0%	15.71
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	7.0%	28.72
8. Təhsil		**85.89**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	n/a	
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	99.5%	99.21
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	85.0%	89.51
8.4 Orta təhsil GER (%)	97.0%	96.3
8.5 Ali təhsil GER (%)	80.0%	66.67
8.6 PISA Riyaziyyat balı	418	45.27
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	25.0%	32.5
9. Səhiyyə		**73.13**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	82 il	100
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	2.8	0
9.3.Sağlam ömür müddəti (HALE)	75.0 il	100
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	7.5%	65.63
9.5. Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	7.5%	65.63
10. Sosial inklüzivlik		**33.77**
10.1. Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.68	79.71
10.2.Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	45.0%	66.45
10.3 Gini koeffisienti	30.0	15.89
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	15.0%	16.29

4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	1.8%	22.89
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	4.0%	64.18
5. Platforma və paylaşım İqtisadiyyatı		**47.03**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	3.2%	29.41
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	3.5%	29.41
5.3 Platforma istifadəsi (%)	55%	94.12

REYTİNQ #5

GÜRCÜSTAN 50.92

Cənubi Qafqazın "soft power" lideridir. Rəqəmsal bacarıq (76.8) və biznes mühitinin liberallığı güclü tərəfidir. Lakin iqtisadiyyatın turizm və xidmətdən asılılığı innovasiya (19.9) potensialını məhdudlaşdırır.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

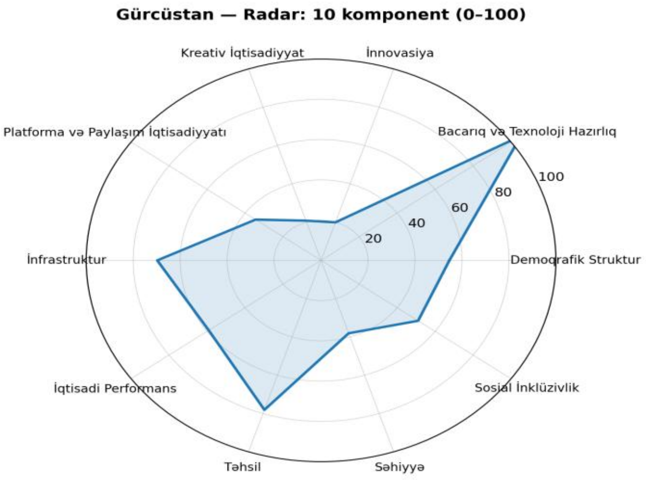

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	54.65	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	105.20	Yüksək
İnfrastruktur	Input	69.76	Orta
Təhsil	Input	78.08	Yüksək
Səhiyyə	Input	38.07	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	51.07	Orta
İqtisadi Performans	Input	59.12	Orta
İnnovasiya	**Output**	19.87	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	20.75	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	34.47	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**57.04**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)		**54.65**
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	62%	46.67
1.3 Median yaş (il)	60%	43.37
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq	37 il	73.91

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**19.87**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.32%	8.75
3.2 Patent müraciətləri	185	5.23
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	2.8%	8.24
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	31.2	15.29

2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)		**105.2**
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	88.4%	93.96
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	155.2	99.28
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	53.2	57.42
6. İnfrastruktur		**69.76**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.5	36.84
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	28.0	48.2
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	97%	94
7. İqtisadi performans		**59.12**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	24.850	52.08
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	7.5%	80
7.3 İllik inflyasiya (%)	1.1%	4.42
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	13.7%	100
8. Təhsil		**78.08**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	3.2%	26.53
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	100%	100
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	73.8%	75.19
8.4 Orta təhsil GER (%)	95.0%	92.59
8.5 Ali təhsil GER (%)	68.4%	55.93
8.6 PISA Riyaziyyat balı	438	55.22
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	32.0%	50
9. Səhiyyə		**38.07**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	74 il	50
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	9.0	11.13
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	65.0 il	56.14
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	7.2%	62.5
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	7.2%	62.5
10. Sosial inklüzivlik		**51.07**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.716	90.14
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	46.7%	69.26
10.3 Gini koeffisienti	34.2	35.51
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	15.6%	16.96

4. Kreativ iqtisadiyyat		**20.75**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	1.5%	18.07
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.9%	9.64
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	3.1%	41.79
5. Platforma və paylaşım İqtisadiyyatı		**34.47**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	2.5%	23.53
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	3.2%	23.53
5.3 Platforma istifadəsi (%)	48%	64.71

REYTİNQ #6

QAZAXİSTAN 49.71

Orta Asiyanın "Texnoloji Lokomotivi"dir. Yüksək texnoloji ixrac və patent (58.8) göstəriciləri ilə seçilir. Lakin neftdən asılılıq iqtisadi performansı (30.4) zəiflədir və kreativ sektorda durğunluq yaradır.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul. xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

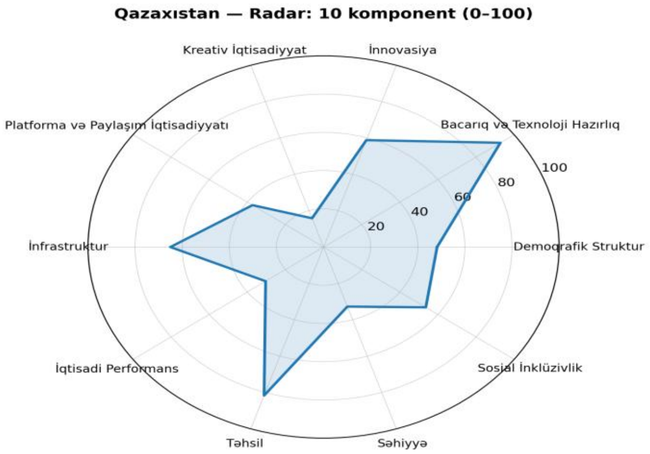

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	48.21	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	92.79	Yüksək
İnfrastruktur	Input	65.03	Orta
Təhsil	Input	81.66	Yüksək
Səhiyyə	Input	32.75	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	53.65	Orta
İqtisadi Performans	Input	30.41	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	58.80	Orta
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	15.83	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	37.27	Aşağı

Input komponentləri

Subindeks / Alt göstərici	Real dəyər	Bal (0-100)
1. Demoqrafik struktur		**48.21**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	62%	46.67
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	61%	45.78
1.3 Median yaş (il)	32 il	52.17
2. Bacarıq və texnoloji Hazırlıq		**92.79**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	92.9%	100

Output komponentləri

Subindeks / Alt göstərici	Real dəyər	Bal (0-100)
3. İnnovasiya		**58.8**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.13%	0
3.2 Patent müraciətləri	975	100
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	32.3%	100
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	39.0	38.24
4. Kreativ iqtisadiyyat		**15.83**

2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	96.0	45.95
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	59.6	82.42
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	27.4%	80.92
6. İnfrastruktur		**65.03**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.7	47.37
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	15.0	25.76
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	93.5%	87
7. İqtisadi performans		**30.41**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	34,530	74.34
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	3.5%	26.67
7.3 İllik inflyasiya (%)	8.4%	16.37
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	4.7%	4.26
8. Təhsil		**81.66**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	4.4%	51.02
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	99.8%	99.68
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	78.3%	80.95
8.4 Orta təhsil GER (%)	97.0%	96.3
8.5 Ali təhsil GER (%)	67.0%	54.63
8.6 PISA Riyaziyyat balı	425	48.76
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	30.0%	45
9. Səhiyyə		**32.75**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	74 il	50
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	9.6	12.21
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	64.2 il	52.63
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	3.8%	27.08
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	3.8%	27.08
10. Sosial inklüzivlik		**53.65**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.721	91.59
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	65.3%	100
10.3 Gini koeffisienti	29.2	12.15
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	5.2%	5.36

4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	1.8%	21.69
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	1.1%	11.45
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	2.5%	16.42
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**37.27**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	2.5%	23.53
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	3.9%	32.35
5.3 Platforma istifadəsi (%)	48.2%	64.71

REYTİNQ #7

ÖZBƏKİSTAN 43.99

Regionun "Yüksələn Ulduzu"dur.. Təhsilə rekord investisiyalar (68.9) və sənaye ixracatı innovasiyanı (56.7) gücləndirir. Əsas çağırış kreativ sektorun (15.7) və səhiyyə sisteminin zəifliyidir.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ → kommersiyalaş-dırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul. xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

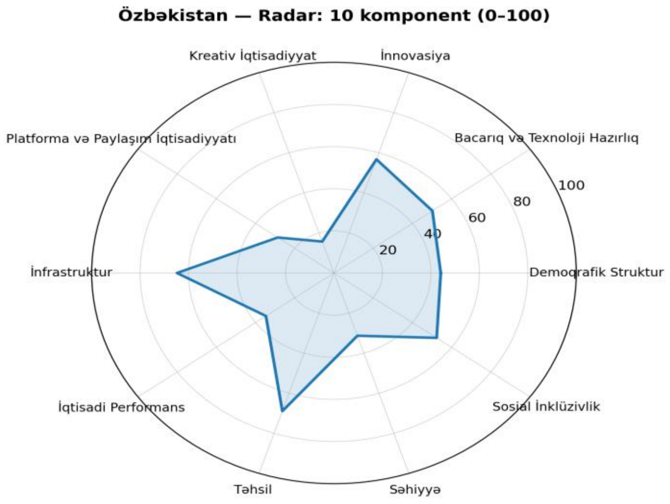

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	44.07	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	50.21	Orta
İnfrastruktur	Input	64.81	Orta
Təhsil	Input	68.92	Orta
Səhiyyə	Input	31.31	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	52.39	Orta
İqtisadi Performans	Input	34.72	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	56.71	Orta
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	15.69	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	28.68	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik Struktur		**44.07**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	63%	53.33
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	58.5%	39.76
1.3 Median yaş (il)	29 il	39.13
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**50.21**

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**56.71**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.16%	2.5
3.2 Patent müraciətləri	526	78.45
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	42.2%	100
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	32.5	20.59

2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	89.0%	94.77
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	82.0	33.33
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	46.9	32.81
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	15.8%	39.93
6. İnfrastruktur		**64.81**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.6	42.11
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	21.0	36.12
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	90.5%	81
7. İqtisadi performans		**34.72**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	11,500	21.38
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	5.6%	54.67
7.3 İllik inflyasiya (%)	10.8%	20.29
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	8.3%	42.55
8. Təhsil		**68.92**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	5.5%	73.47
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	99.3%	98.87
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	65.1%	64.07
8.4 Orta təhsil GER (%)	96.0%	94.44
8.5 Ali təhsil GER (%)	38.0%	27.78
8.6 PISA Riyaziyyat balı	364	18.41
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	22.0%	25
9. Səhiyyə		**31.31**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	72 il	37.5
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	13.3	18.85
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	62.8 il	46.49
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	5.2%	41.67
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	67	51.16
10. Sosial inklüzivlik		**52.39**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.681	80
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	38.6%	55.87
10.3 Gini koeffisienti	35.3	40.65
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	14.0%	15.18

4. Kreativ iqtisadiyyat		**15.69**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	1.3%	16.87
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.7%	6.02
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	2.2%	23.88
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**28.68**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	1.8%	11.76
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	2.1%	11.76
5.3 Platforma istifadəsi (%)	38%	58.82

REYTİNQ #8

AZƏRBAYCAN 42.11

Güclü rəqəmsal baza (82.6) və müasir infrastruktura malikdir. Lakin "İnnovasiya Paradoksu" yaşayır - yüksək potensial hələ də real innovativ məhsula (9.7) çevrilmir. ETTKİ və startap ekosistemi prioritet olmalıdır.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ → kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

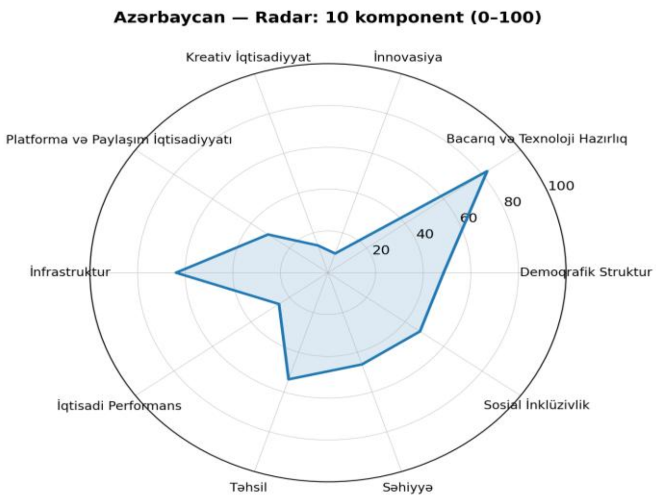

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	48.56	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	82.64	Yüksək
İnfrastruktur	Input	63.88	Orta
Təhsil	Input	53.62	Orta
Səhiyyə	Input	46.12	Orta
Sosial İnklüzivlik	Input	47.75	Orta
İqtisadi Performans	Input	25.47	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	9.67	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	13.70	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	31.12	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**48.56**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	67%	80
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	44%	4.82
1.3 Median yaş (il)	34 il	60.87
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**82.64**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	89.0%	94.77

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**9.67**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.18%	0
3.2 Patent müraciətləri	246	12.34
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	2.1%	0
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	28.5	8.76
4. Kreativ iqtisadiyyat		**13.7**

2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	110.8	59.28
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	62.7	94.53
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	27.7%	81.98
6. İnfrastruktur		**63.88**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.5	36.84
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	16.7	28.69
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	95%	90
7. İqtisadi performans		**48.56**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	67%	80
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	44%	4.82
7.3 İllik inflyasiya (%)	34 il	60.87
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)		**82.64**
8. Təhsil		**53.62**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	3.7%	36.73
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	99.0%	98.41
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	46.3%	40.03
8.4 Orta təhsil GER (%)	98.0%	98.15
8.5 Ali təhsil GER (%)	41.4%	30.93
8.6 PISA Riyaziyyat balı	397	34.83
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	26.5%	36.25
9. Səhiyyə		**46.12**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	74 il	50
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	18.6	28.37
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	64.5	53.95
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	5.5%	44.79
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	68	53.49
10. Sosial inklüzivlik		**47.75**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.692	83.19
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	62.8%	95.87
10.3 Gini koeffisienti	26.6	0
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	5.5%	5.69

4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	1.2%	15.24
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.8%	8.1
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	1.8%	20.97
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**31.12**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	2.1%	24.71
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	2.8%	23.53
5.3 Platforma istifadəsi (%)	42%	48.24

REYTİNQ #9

MONQOLUSTAN 41.83

Təhsil ocağıdır (86.5). İnsan kapitalına qoyulan investisiyalar müəyyən innovasiya yaradır (39.3). Lakin ölkənin rəqəm-sal platforma iqtisadiyyatı (10.4) və səhiyyə sistemi hələ də inkişafın ilkin mərhə-ləsindədir.

Prioritet (3–5 il): innovasiya eko-sistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzim-ləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul. xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

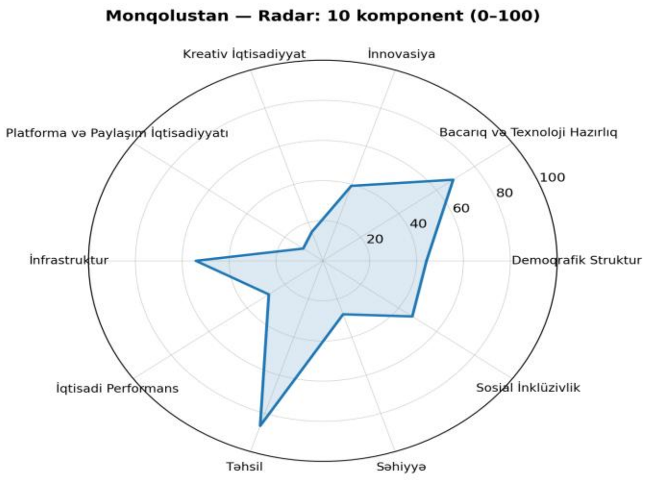

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	44.26	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	68.77	Orta
İnfrastruktur	Input	54.19	Orta
Təhsil	Input	86.51	Yüksək
Səhiyyə	Input	28.04	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	47.20	Orta
İqtisadi Performans	Input	28.50	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	39.27	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	15.14	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	10.37	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**44.26**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	65%	66.67
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	55%	31.33
1.3 Median yaş (il)	28 il	34.78
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**68.77**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	83.9 %	87.92
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	141.0	86.49

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**39.27**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.25%	8.75
3.2 Patent müraciətləri	320	45.67
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	15.2%	41.18
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	28.7	12.35
4. Kreativ iqtisadiyyat		**15.14**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	1.2%	14.46

2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	47.9	36.72
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	22.6 %	63.96
6. İnfrastruktur		**54.19**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	92%	45.58
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.6	42.11
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	28.5	49.07
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	90%	80
7. İqtisadi performans		**28.5**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	13,200	25.29
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	4.6%	41.33
7.3 İllik inflyasiya (%)	9.8%	18.66
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	7.0%	28.72
8. Təhsil		**86.51**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	4.5%	53.06
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	98.5 %	97.62
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	86.0 %	90.79
8.4 Orta təhsil GER (%)	94.0 %	90.74
8.5 Ali təhsil GER (%)	66.0 %	53.7
8.6 PISA Riyaziyyat balı	435	53.73
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	38.0 %	65
9. Səhiyyə		**28.04**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	71 il	31.25
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	14.0	20.11
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	62.0 il	42.98
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	4.5%	34.38
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	65	46.51
10. Sosial inklüzivlik		**47.2**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.73	94.2
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	52.8 %	79.34
10.3 Gini koeffisienti	32.7	28.5
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	27.8 %	30.58

4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.9%	10.84
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	2.8%	21.64
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**10.37**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	1.1%	5.88
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	1.5%	5.88
5.3 Platforma istifadəsi (%)	32%	23.53

REYTİNQ #10

QIRĞIZISTAN 40.00

Təhsil (72.3) və infrastruktur (76.8) göstəriciləri təəccüblü dərəcədə yaxşıdır. Lakin kreativ (12.7) və platforma iqtisadiyyatında dərin durğunluq yaşanır. Prioritet (3–5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma). startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

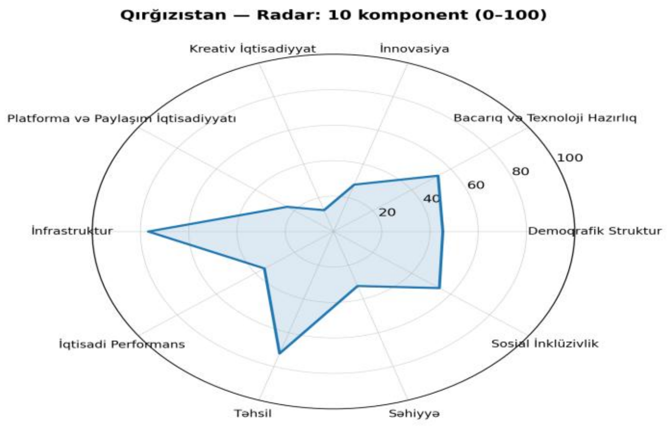

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	45.32	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	53.59	Orta
İnfrastruktur	Input	76.78	Yüksək
Təhsil	Input	72.30	Yüksək
Səhiyyə	Input	32.30	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	54.27	Orta
İqtisadi Performans	Input	35.40	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	27.82	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	12.67	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	23.72	Aşağı

Input komponentləri

Subindeks / Alt göstərici	Real dəyər	Bal (0-100)
1. Demoqrafik struktur		**45.32**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	60%	40
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	64%	50.6
1.3 Median yaş (il)	27 il	30.43
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**53.59**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	85.0%	89.53

Output komponentləri

Subindeks / Alt göstərici	Real dəyər	Bal (0-100)
3. İnnovasiya		**27.82**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.12%	0
3.2 Patent müraciətləri	98	0
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	1.2%	0
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	25.8	3.53
4. Kreativ iqtisadiyyat		**12.67**

2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	128.0	74.56
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	43.2	24.22
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	20.1%	52.41
6. İnfrastruktur		**76.78**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.4	31.58
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	12.5	21.5
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	92%	82
7. İqtisadi performans		**35.4**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	6,870	6.78
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	9.0%	100
7.3 İllik inflyasiya (%)	12.5%	24.71
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	6.2%	21.28
8. Təhsil		**72.3**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	6.8%	100
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	99.5%	99.21
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	62.4%	60.28
8.4 Orta təhsil GER (%)	92.0%	87.04
8.5 Ali təhsil GER (%)	52.0%	42.59
8.6 PISA Riyaziyyat balı	415	43.28
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	24.0%	30
9. Səhiyyə		**32.3**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	72 il	37.5
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	15.2	23.26
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	63.5 il	50.88
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	6.5%	54.17
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	64	44.19
10. Sosial inklüzivlik		**54.27**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.692	83.19
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	47.2%	70.12
10.3 Gini koeffisienti	33.4	33.18
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	20.1%	22.32

4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	0.9%	8.43
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.4%	2.41
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	1.9%	25.37
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**23.72**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	1.2%	5.88
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	2.0%	11.76
5.3 Platforma istifadəsi (%)	35%	52.94

REYTİNQ #11

İRAN 39.12

Texnoloji baza və insan kapitalı (69.7) güclüdür. Lakin sanksiyalar və daxili qapalılıq platforma iqtisadiyyatının (19.1) və kreativ sektorun inkişafını ciddi şəkildə əngəlləyir.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul. xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

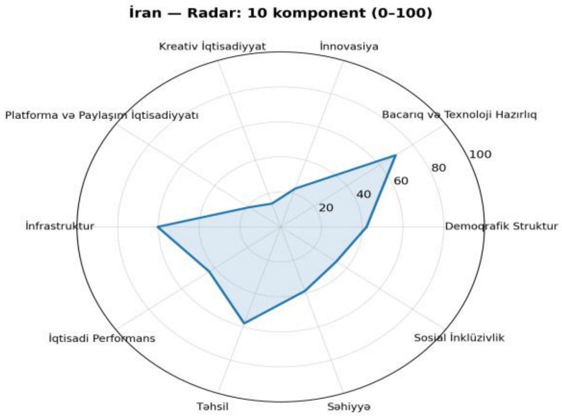

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	42.15	Orta
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	69.73	Orta
İnfrastruktur	Input	60.41	Orta
Təhsil	Input	57.99	Orta
Səhiyyə	Input	38.51	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	33.72	Aşağı
İqtisadi Performans	Input	43.39	Orta
İnnovasiya	**Output**	22.99	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	13.99	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	19.09	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**42.15**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	59%	33.33
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	46%	8.43
1.3 Median yaş (il)	33 il	56.52
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**69.73**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	84.1%	88.68
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	120.0	69.3
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	48.5	39.06

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**22.99**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.85%	37.5
3.2 Patent müraciətləri	285	38.27
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	5.8%	20
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	28.2	9.41
4. Kreativ iqtisadiyyat		**13.99**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	1.1%	11.83
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.6%	4.82

2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	24.2%	69.35
6. İnfrastruktur		**60.41**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	99%	98
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.4	31.58
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	18.2	31.29
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	94%	88
7. İqtisadi performans		**43.39**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	17,240	34.32
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	2.5%	13.33
7.3 İllik inflyasiya (%)	35.2%	68.24
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	9.6%	55.32
8. Təhsil		**57.99**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	3.5%	32.65
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	96.8%	95.24
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	70.2%	70.28
8.4 Orta təhsil GER (%)	88.0%	80.74
8.5 Ali təhsil GER (%)	65.0%	52.78
8.6 PISA Riyaziyyat balı	405	38.81
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	42.0%	75
9. Səhiyyə		**38.51**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	76 il	62.5
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	12.0	16.95
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	66.5 il	60.53
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	7.0%	58.33
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	74	67.44
10. Sosial inklüzivlik		**33.72**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.582	53.62
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	14.4%	15.87
10.3 Gini koeffisienti	40.0	65.42
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	18.7%	20.54

4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	2.3%	26.87
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**19.09**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	1.5%	11.76
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	1.8%	5.88
5.3 Platforma istifadəsi (%)	32%	41.18

REYTİNQ #12

TÜRKMƏNİSTAN 34.74

Sosial dəstək və infrastruktur (66.9) möhkəmdir. Lakin rəqəmsal təcrid innovasiya (0.0) və platforma iqtisadiyyatını tamamilə iflic edib. Əsas problem qapalılıqdır.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul. xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

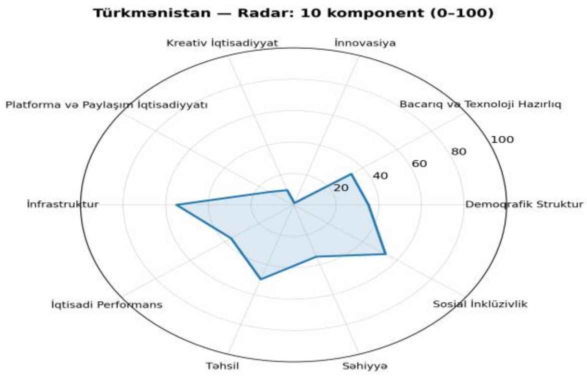

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	35.18	Aşağı
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	33.52	Aşağı
İnfrastruktur	Input	54.99	Orta
Təhsil	Input	49.87	Orta
Səhiyyə	Input	34.68	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	53.34	Orta
İqtisadi Performans	Input	36.26	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	1.25	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	9.86	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	14.00	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**38.92**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	58%	26,67
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	52%	25,30
1.3 Median yaş (il)	29 il	39,13
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		31,83
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	35,0%	30,23
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	85,0	36,84

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**1.25**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.05%	0
3.2 Patent müraciətləri	12	0
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	0.3%	0
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	18.4	2.94
4. Kreativ İqtisadiyyat		**9.86**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	0.5%	1.2

2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	28,5	0,00
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	12,5%	25,00
6. İnfrastruktur		0,00
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	0,00%	0,00
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	0	0,00
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	0,0%	0,00
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	n/a	0,00
7. İqtisadi performans		17,02
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	0,8%	5,42
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	0,3%	1,20
7.3 İllik inflyasiya (%)	1,2%	15,67
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)		4,78
8. Təhsil	0,5%	0,00
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	0,8%	0,00
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	12%	17,65
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)		66,89
8.4 Orta təhsil GER (%)	100%	100,00
8.5 Ali təhsil GER (%)	2,2	26,32
8.6 PISA Riyaziyyat balı	8,5	14,61
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	92%	82,00
9. Səhiyyə		34,84
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	18,670	37,29
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	2,0%	6,67
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	11,2%	22,06
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	4,4%	0,00
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)		54,99
10. Sosial inklüzivlik	3,8%	38,78
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	99,7%	99,46
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	58,0%	55,14
10.3 Gini koeffisienti	90,0%	83,33
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	35,0%	25,93

4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.2%	0.6
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	1.1%	13.43
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**14**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	0.8%	0
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	1.0%	0
5.3 Platforma istifadəsi (%)	18%	35.29

REYTİNQ #13

TACİKİSTAN 32.85

İqtisadiyyatın sosial (53.3) yönü qorunur. Lakin innovasiya (1.3) və kreativ sektor demək olar ki, mövcud deyil. Rəqəmsal savadlılıq və texnoloji baza çatışmazlığı əsas maneədir.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ → kommersiya-laşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

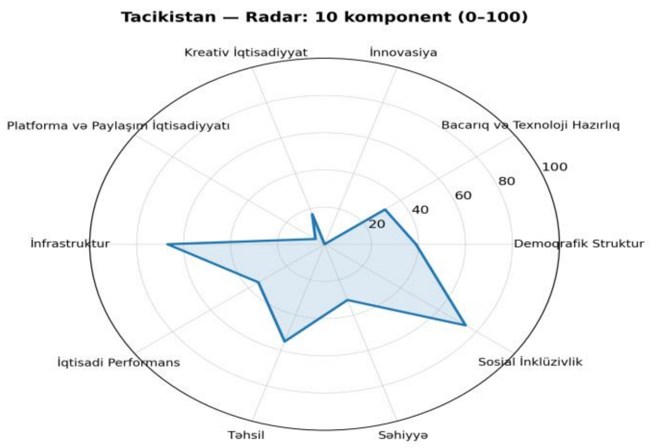

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	38.92	Aşağı
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	31.83	Aşağı
İnfrastruktur	Input	66.89	Orta
Təhsil	Input	54.99	Orta
Səhiyyə	Input	31.53	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	74.25	Yüksək
İqtisadi Performans	Input	34.84	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	0.00	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	17.02	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	4.78	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**38.92**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	58%	26.67
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	52%	25.3
1.3 Median yaş (il)	29 il	39.13
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**31.83**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	35.0%	30.23
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	85.0	36.84

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**0**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.00%	0
3.2 Patent müraciətləri	0	0
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	0.0%	0
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	n/a	0
4. Kreativ iqtisadiyyat		**17.02**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	0.8%	5.42

2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	28.5	0
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	12.5%	25
6. İnfrastruktur		**66.89**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	100%	100
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.2	26.32
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	8.5	14.61
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	92%	82
7. İqtisadi performans	12%	17.65
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)		**34.84**
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	18,670	37.29
7.3 İllik inflyasiya (%)	2.0%	6.67
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	11.2%	22.06
8. Təhsil		**54.99**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	3.8%	38.78
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	99.7%	99.46
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	58.0%	55.14
8.4 Orta təhsil GER (%)	90.0%	83.33
8.5 Ali təhsil GER (%)	35.0%	25.93
8.6 PISA Riyaziyyat balı	n/a	0
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	20.0%	20
9. Səhiyyə		**31.53**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	72 il	37.5
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	25.0	38.3
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	62.5 il	45.61
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	4.0%	29.17
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	60	37.21
10. Sosial inklüzivlik		**74.25**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.712	88.41
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	45.5%	67.39
10.3 Gini koeffisienti	35.5	41.12
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	4.8%	4.8

4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.3%	1.2
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	1.2%	15.67
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**4.78**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	0.5%	0
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	0.8%	0
5.3 Platforma istifadəsi (%)	12%	17.65

REYTİNQ #14

PAKİSTAN 22.20

Böyük demoqrafik potensiala malik olsa da, struktur problemlər (infrastruktur 33.5, təhsil 24.0) inkişafı ləngidir. Kreativ sektor (8.8) və rəqəmsal iqtisadiyyat böhran içindədir.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma)startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

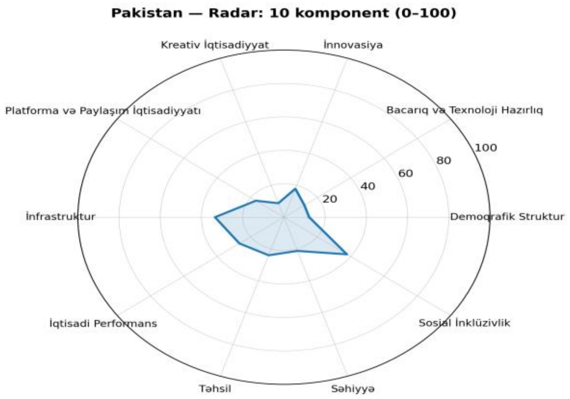

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	12.26	Aşağı
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	12.26	Aşağı
İnfrastruktur	Input	33.47	Aşağı
Təhsil	Input	23.95	Aşağı
Səhiyyə	Input	21.20	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	37.79	Aşağı
İqtisadi Performans	Input	26.71	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	17.93	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	8.81	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	16.80	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**12.26**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	45%	6.67
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	72%	85.54
1.3 Median yaş (il)	22 il	4.35
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**12.26**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	36.0%	31.4
2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	65.0	17.54
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	22.1	0

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**17.93**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.18%	3.75
3.2 Patent müraciətləri	45	0
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	1.1%	0
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	24.5	0
4. Kreativ iqtisadiyyat		**8.81**
4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	0.7%	4.22
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.3%	1.2

2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	8.5%	13.89
6. İnfrastruktur		**33.47**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	75%	27
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	2.5	36.84
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	3.2	5.49
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	65%	42
7. İqtisadi performans		**26.71**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	6,450	6.36
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	2.0%	6.67
7.3 İllik inflyasiya (%)	29.2%	100
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	8.5%	44.68
8. Təhsil		**23.95**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	2.1%	6.12
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	59.1%	32.54
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	38.0%	30.28
8.4 Orta təhsil GER (%)	45.0%	33.33
8.5 Ali təhsil GER (%)	12.0%	5.56
8.6 PISA Riyaziyyat balı	n/a	0
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	15.0%	10
9. Səhiyyə		**21.2**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	67 il	25
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	54.0	100
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	58.5 il	28.07
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	2.8%	8.33
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	42	9.3
10. Sosial inklüzivlik		**37.79**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.528	40.58
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	22.0%	29.35
10.3 Gini koeffisienti	31.6	23.36
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	39.3%	44.64

4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	1.2%	15.67
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**16.8**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	1.0%	0
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	1.2%	0
5.3 Platforma istifadəsi (%)	25%	47.06

REYTİNQ #15

ƏFQANISTAN 12.76

Humanitar böhran vəziyyətindədir. Yeni nəsil iqtisadiyyat göstəriciləri (innovasiya, kreativ, platforma) sıfır səviyyəsindədir. Yalnız baza sosial yardım mexanizmləri mövcuddur.

Prioritet (3-5 il): innovasiya ekosistemi (ETTKİ→kommersiyalaşdırma) startap/vençur maliyyəsi və kreativ-platforma sektorları üçün tənzimləmə+ixrac təşviqləri vasitəsilə input üstünlüklərini məhsul. xidmət və ixrac nəticələrinə çevirmək.

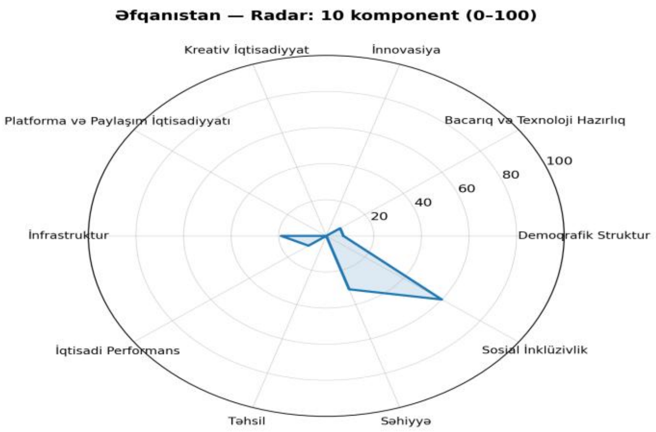

Komponent	Qrup	Bal (0–100)	Səviyyə
Demoqrafik Struktur	Input	7.21	Aşağı
Bacarıq və Texnoloji Hazırlıq	Input	7.21	Aşağı
İnfrastruktur	Input	19.00	Aşağı
Təhsil	Input	0.00	Aşağı
Səhiyyə	Input	31.14	Aşağı
Sosial İnklüzivlik	Input	60.00	Orta
İqtisadi Performans	Input	9.23	Aşağı
İnnovasiya	**Output**	0.00	Aşağı
Kreativ İqtisadiyyat	**Output**	0.00	Aşağı
Platforma və Paylaşım İqtisadiyyatı	**Output**	0.00	Aşağı

Input komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
1. Demoqrafik struktur		**7.21**
1.1 İşçi yaşlı əhalinin payı (%)	42%	0
1.2 Yaş asılılıq əmsalı	78%	100
1.3 Median yaş (il)	19 il	0
2. Bacarıq və texnoloji hazırlıq		**7.21**
2.1 İnternet istifadəçilərinin payı (%)	18.4 %	0

Output komponentləri		
Subindeks / Alt göstərici	**Real dəyər**	**Bal (0-100)**
3. İnnovasiya		**0**
3.1 ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.00%	0
3.2 Patent müraciətləri	0	0
3.3 Yüksək texnoloji məhsul ixracı (%)	0.0%	0
3.4 İnnovasiya ekosistemi (GII score)	n/a	0
4. Kreativ iqtisadiyyat		**0**

2.2 Mobil genişzolaqlı abunəlik (100 nəfərə)	45.0	0
2.3 Rəqəmsal bacarıq indeksi (0-100)	12.3	0
2.4 Ali təhsilli yetkin əhali (%)	3.2%	0
6. İnfrastruktur		**19**
6.1 Əhalinin elektrik enerjisinə çıxışı (%)	42%	0
6.2 Logistika Performans İndeksi (LPI)	1.5	0
6.3 Sabit genişzolaqlı internet (100 nəfərə)	0.8	0
6.4 Təmiz su və sanitariya çıxışı (%)	48%	0
7. İqtisadi performans		**9.23**
7.1 Adambaşına ÜDM (PPP. $)	1,650	0
7.2 ÜDM-in real artım tempi (%)	1.2%	0
7.3 İllik inflyasiya (%)	9.7%	18.46
7.4 İşsizlik dərəcəsi (%)	14.0 %	100
8. Təhsil		**0**
8.1 Təhsil xərcləri (% ÜDM)	1.5%	0
8.2 Savadlılıq dərəcəsi (%)	43.0 %	0
8.3 Məktəbəqədər təhsil (GER. %)	25.0 %	0
8.4 Orta təhsil GER (%)	35.0 %	0
8.5 Ali təhsil GER (%)	8.0%	0
8.6 PISA Riyaziyyat balı	n/a	0
8.7 STEM məzunlarının payı (%)	5.0%	0
9. Səhiyyə		**31.14**
9.1 Gözlənilən ömür müddəti (il)	65 il	12.5
9.2 Uşaq ölümü göstəricisi (‰)	45.0	100
9.3 Sağlam ömür müddəti (HALE)	56.0 il	21.93
9.4 Səhiyyə xərcləri (% ÜDM)	2.5%	4.17
9.5 Universal səhiyyə əhatə indeksi (UHC)	35	0
10. Sosial inklüzivlik		**60**
10.1 Gender Bərabərliyi İndeksi (GGI)	0.45	0
10.2 Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı (%)	16.0 %	19.57
10.3 Gini koeffisienti	27.8	0
10.4 Yoxsulluq dərəcəsi (%)	54.3 %	100

4.1 Kreativ xidmət ixracının payı (%)	0.1%	0
4.2 Kreativ mal ixracının payı (%)	0.1%	0
4.3 Kreativ sektor məşğulluğu (%)	0.5%	0
5. Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı		**0**
5.1 Platforma xidmətlərinin ÜDM-də payı (%)	0.2%	0
5.2 Platforma işçilərinin payı (%)	0.3%	0
5.3 Platforma istifadəsi (%)	5%	0

V Hissə. Azərbaycan üzrə sistemləşdirilmiş təhlil və siyasət yol xəritəsi

5.1. İcra xülasəsi

Hesablamalara əsasən Azərbaycan YNİİ üzrə 42.11 bal toplayaraq 15 ölkə arasında 8-ci yerdə qərarlaşır. Profilin əsas xüsusiyyəti "orta-yüksək input – aşağı output" strukturudur. Input subindeksi 53.92 olduğu halda Output subindeksi 17.03 təşkil edir. Bu fərq insan kapitalı, təhsil və infrastruktur üzrə formalaşmış resursların innovasiya, kreativ iqtisadiyyat və platforma əsaslı biznes modellərində yetərincə nəticəyə çevrilmədiyini göstərir.

YNİİ balı	Reytinq	Input	Output	Profil
42.11	8/15	34.12	8.00	Orta-yüksək input / aşağı output

5.2 Mövqe və input-output diaqnostikası

Azərbaycanın 8/15 mövqeyi seçmə daxilində orta səviyyəyə yaxın göstəricini əks etdirir. Bununla belə, input və output komponentləri arasındakı kəskin fərq (34.12 vs 8.00) resursların nəticəyə çevrilməsi mexanizmlərində institusional və bazar boşluqlarına işarə edir. Diaqnostik baxımdan, siyasət müdaxilələrinin prioriteti output blokunu gücləndirməklə yanaşı, input potensialının səmərəli "transformasiya zəncirinə" daxil edilməsidir (təhsil → bacarıq → innovasiya → platforma/kreativ sektor → ixrac və məhsuldarlıq).

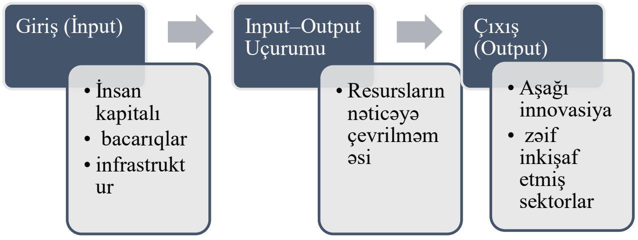

Şəkil 17. Input-output transformasiya zənciri: resursların innovasiya və yeni bazar nəticələrinə çevrilməsi.

5.3. Komponent profili və struktur boşluqlar

Komponentlər üzrə nəticələr göstərir ki, ən güclü töhfələr bacarıq və texnoloji hazırlıq, təhsil və infrastrukturdan gəlir. Ən zəif nəticələr isə innovasiya, kreativ iqtisadiyyat və makroiqtisadi performans komponentlərində cəmləşir.

Cədvəl 5.1. Azərbaycan üzrə komponent nəticələri (çəki, töhfə və 0–100 normallaşdırılmış performans)

Komponent	Çəki (%)	Töhfə (0–çəki)	Performans (0–100)
Bacarıq və texnoloji hazırlıq	12%	9.92	82.7
İnfrastruktur	10%	6.39	63.9
İqtisadi performans	10%	2.55	25.5
Təhsil	12%	6.43	53.6
Səhiyyə	8%	3.69	46.1
Sosial inkluziv	10%	4.77	47.7
Demoqrafik struktur	6%	2.91	48.5
İnnovasiya	15%	0.97	6.5
Kreativ	8%	1.37	17.1
Platforma və paylaşım iqtis	9%	3.11	34.6

Şəkil 3. Komponent profili (0-100): güclü input və zəif output balanssızlığı

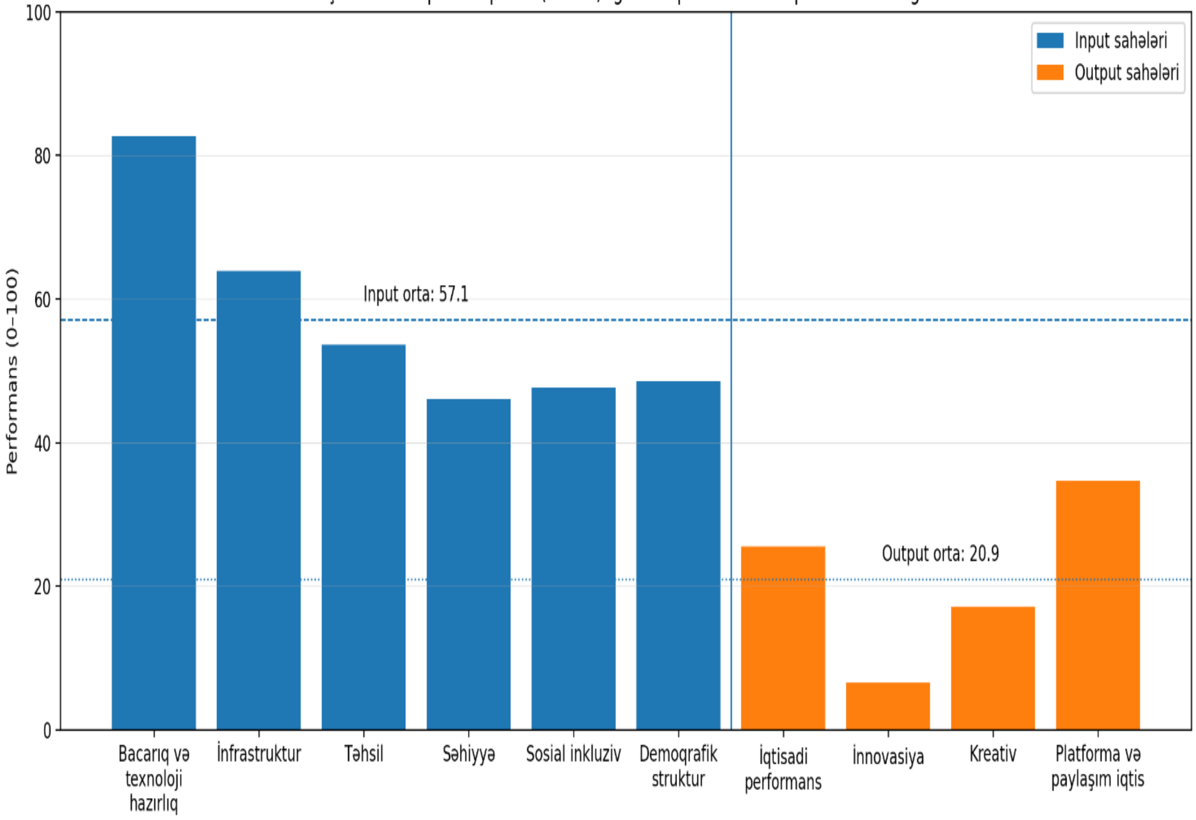

Güclü tərəflər

- Bacarıq və texnoloji hazırlıq: seçmə daxilində yüksək performans (82.7/100) rəqəmsal savadlılığın və İKT bacarıqlarının yüksəldiyini göstərir.
- Təhsil: formal təhsil əhatəsi və ali təhsilli əhali payı regional müqayisədə rəqabətqabiliyyətlidir. STEM yönümlü kadr hazırlığının genişləndirilməsi potensial yaradır.
- İnfrastruktur: genişzolaqlı internet və mobil şəbəkə əhatəsi, logistika və əsas infrastrukturun yenilənməsi yeni nəsil iqtisadiyyatın texniki bazasını gücləndirir.

Zəif tərəflər və risklər

- İnnovasiya: ETTKİ, patent aktivliyi, kommersiyalaşdırma və startap ekosisteminin dərinliyi üzrə göstəricilər çox aşağıdır (6.5/100).
- Kreativ iqtisadiyyat: yaradıcı sənayelərin iqtisadi çəkisi və ixrac potensialı məhduddur (17.1/100). Sektorun rəqəmsal platformalarla inteqrasiyası zəifdir.
- Platforma və paylaşım iqtisadiyyatı: e-ticarət və gig/freelance modelləri məhdud miqyasdadır (34.6/100). Tənzimləmə və ödəniş-logistika inteqrasiyası tam dərinləşməyib.
- Makroiqtisadi performans: iqtisadi şoklara həssaslıq və diversifikasiya çağırışları səbəbilə performans aşağıdır (25.5/100).

Bu zəifliklər birbaşa input-output uçurumunu dərinləşdirir və resursların yüksək əlavə dəyər yaradan sahələrə yönəlməsini tələb edir.

Güclü tərəflər (S)	**Zəif tərəflər (W)**
• Yüksək rəqəmsal bacarıqlar • Qənaətbəxş rəqəmsal/fiziki infrastruktur • Gənc demoqrafik baza	• Aşağı innovasiya nəticələri • Kreativ sektorun zəifliyi • Input-output uçurumu
İmkanlar (O)	**Təhdidlər (T)**
• Regional hab rolu (TDT/CAREC) • Qeyri-neft iqtisadiyyatına keçid gündəliyi • Uğurlu islahat modellərinin adaptasiyası	• Resurs asılılığı və islahatların ləngiməsi • Beyin axını • Regional rəqabətdə geri qalma riski

Şəkil 18. SWOT matrisi: güclü tərəflərin output boşluqları ilə əlaqələndirilmiş diaqnostikası.

5.4. Strateji prioritetlər və siyasət paketi

Siyasət prioritetləri iki paralel xətt üzrə qurulmalıdır:

(i) input bazasının dərinləşdirilməsi (insan kapitalı, data və infrastruktur, institusional keyfiyyət);

(ii) output nəticələrinin sürətləndirilməsi (innovasiya, kreativ sənayelər, platforma iqtisadiyyatı).

Aşağıdakı paketlər input-output uçurumunu azaltmağa yönəlib.

İnsan kapitalı və gələcəyin bacarıqları

- Təhsil proqramlarının yenilənməsi: kodlaşdırma, data düşüncə, alqoritmik məntiq və kibertəhlükəsizlik modulunun mərhələli tətbiqi.
- Ömürboyu təhsil: reskilling/upskilling

üçün milli onlayn platformalar və mikro-sertifikat modelləri, regionlarda rəqəmsal təlim mərkəzləri.

İnnovasiya ekosistemi və ETTKİ

- ETTKİ maliyyələşməsinin artırılması və şaxələndirilməsi: matching grant, innovasiya vauçeri və nəticə əsaslı qrant mexanizmləri.
- Texnologiya transferi: universitetlərdə Texnologiya Transferi Ofislərinin (TTO) qurulması və kommersiyalaşdırma prosedurlarının sadələşdirilməsi.
- Startap maliyyəsi: milli vençur/seed fondu, inkubasiya-akselerasiya şəbəkəsi, vergi və tənzimləmə təşviqləri.

Platforma və kreativ iqtisadiyyat

- E-ticarət və rəqəmsal ödəniş-logistika inteqrasiyası: KOB-lar üçün hazır həll paketləri və 'smart logistics' xidmətləri.
- Gig/freelance əmək bazarı üçün çərçivə: sosial təminat, müqaviləlşmə və vergi statusunun aydınlaşdırılması.
- Kreativ sektor üçün ixrac yönümlü proqram: kreativ klasterlər, kontent istehsalı (gaming, media), müəllif hüquqları və marketplace çıxışı üzrə dəstək.

İnstitusional keyfiyyət və koordinasiya

- Siyasətlərin zəncirvari dizaynı: təhsil-bacarıq-innovasiya-platforma/kreativ sektor-ixrac arasında ardıcıllığın təmin edilməsi.
- Pilot rejimlər və 'sandbox' mexanizmləri (fintech, regtech, healthtech): innovasiyanın hüquqi qorunması və sürətli test mühiti.

Yol xəritəsi (mərhələli fəaliyyət planı)

Qısa müddət (1-2 il)

Məlumat boşluqlarının xəritələnməsi və proksi göstəricilərin tətbiqi; milli statistik imkanların gücləndirilməsi.

İnnovasiya və kreativ sahələrdə pilot layihələr; TTO və inkubator mexanizmlərinin ilkin qurulması.

Rəqəmsal bacarıqlar üzrə kütləvi təlim proqram-larının başlanması.

Orta müddət (3-5 il)

Vençur kapitalı bazarının dərinləşdirilməsi; dövlət-özəl birgə fond modelləri.

Kreativ sənayelərin iqtisadi çəkisini artıran proqramlar; ixrac təşviqləri.

Platforma iqtisadiyyatı üçün müasir hüquqi çərçivə və rəqəmsal bazarların tənzimlənməsi.

Uzun müddət (5+ il)

YNİİ-nin dövlət strategiyalarının monitorinqi üçün rəsmi alət kimi institusionallaşdırılması.

Yeni komponentlərin (məs., idarəetmə və institutlar, AI və kibertəhlükəsizlik hazır-lığı) indeksə mərhə-ləli inteqrasiyası.

Səbəb-nəticə əlaqələrini ölçmək üçün ekonometrik modelləşdirmə və siyasət qiymətləndirməsi (ex-ante/ex-post).

Şəkil 19. Mərhələli yol xəritəsi: qısa, orta və uzun müddətli prioritet fəaliyyətlər.

5.5. Monitorinq üçün ölçülə bilən göstəricilər (KPI-lar)

Siyasət paketlərinin effektivliyi YNİİ subindeksləri ilə xəritələnmiş KPI-lar vasitəsilə izlənməlidir. Aşağıdakı nümunələr monitorinq çərçivəsi üçün minimum set kimi tövsiyə olunur.

Cədvəl 26. Monitorinq KPI-ları: siyasət paketlərinin YNİİ komponentləri ilə əlaqələndirilmiş ölçülə bilən indikatorları.

KPI istiqaməti	Nümunə ölçü vahidi	YNİİ komponenti
ETTKİ xərclərinin artımı	% ÜDM	İnnovasiya
Startap maliyyəsi və deal sayı	USD / il; say	İnnovasiya
Patent və lisenziya aktivliyi	say / il	İnnovasiya
Kreativ məhsul və xidmət ixracı	USD; % ümumi ixrac	Kreativ iqtisadiyyat
E-ticarət payı və rəqəmsal ödənişlər	% pərakəndə; tranzaksiya sayı	Platforma iqtisadiyyatı
Rəqəmsal bacarıq sertifikatları	say / il	Bacarıq və texnoloji hazırlıq

5.6. Azərbaycan və keçid iqtisadiyyatları üzrə strateji transformasiya hesabatı

Azərbaycanın YNİİ profili resurs bazasının formalaşdığını, lakin nəticə yaradan mexanizmlərin zəif qaldığını göstərir. Prioritet fokus innovasiya-kreativ-platforma sahələrində outputun sürətləndirilməsi, eyni zamanda insan kapitalı və infrastruktur üstünlüklərinin kommersiyalaşdırma və ixrac kanallarına bağlanması olmalıdır.

Analitik bençmarkinq: oxşar ölkələr qrupu

YNİİ reytinqində Azərbaycan (42.11 bal) orta-yüksək nəticə ilə ECO regionunda 3-cü, CAREC məkanında 5-ci yerdədir. Analiz üçün seçilmiş bençmark qrupuna aşağıdakı ölkələr daxildir:

- **Özbəkistan (~44.0):** Rəqəmsal infrastruktur və dövlət dəstəyi üzrə lider.
- **Gürcüstan (~51.0):** Startap ekosistemi və innovasiya qrantları üzrə qabaqcıl.
- **Monqolustan (~41.8):** Təhsil əhatəliliyi və köçəri rəqəmsallaşma təcrübəsi.

Strukturlaşdırılmış siyasət tövsiyələri:

➢ Rəqəmsal strategiyanın intensiv icrası

Kağız üzərindəki planların real iqtisadi outputa çevrilməsi üçün Özbəkistanın "İT Park" modeli (2040-cı ilədək vergi azadlığı) bençmark kimi götürülməlidir.

- **İcra mexanizmi:** Hər bir rəqəmsal hədəf üçün konkret KPI (Əsas Performans Göstəricisi) təyin edilməli və rüblük monitorinq aparılmalıdır.
- **İnvestisiya cəlbi:** "Bir pəncərə" prinsipi ilə xarici texnoloji investisiyalar üçün mənfəət və dividend vergisinin minimallaşdırılması (Özbəkistan təcrübəsi - 5% dividend vergisi).

➢ İnnovasiya ekosistemi və "bacarıqdan mənfəətə" keçid.

Azərbaycanın yüksək rəqəmsal bacarıq aktivlərini innovativ məhsula çevirmək üçün aşağıdakı addımlar zəruridir:

- **Texnologiya transfer ofisləri (TTO):** Universitetlərin elmi kəşflərini bazara çıxaran institusional qurumların yaradılması.
- **İT-Viza və yaşıl dəhliz:** Xarici mütəxəssislər üçün 3 illik çoxdəfəlik viza rejimlərinin tətbiqi (Özbəkistan modeli).
- **Vençur kapitalı:** "Venture Capital" qanunvericiliyinin sadələşdirilməsi və startaplara investisiya qoyanlar üçün vergi kreditlərinin verilməsi.

➢ İnsan kapitalı və gələcəyin bacarıqları

Təhsilin keyfiyyət uçurumunu aradan qaldırmaq üçün:

- **STEM və AI kurikulumu:** Süni intellekt və robototexnikanın orta təhsilə inteqrasiyası. "1 milyon süni intellekt lideri" proqramı (Özbəkistan nümunəsi) regional model olaraq tətbiq edilməlidir.
- **Kütləvi reskilling:** İşsiz və ya köhnəlmiş ixtisas sahibləri üçün intensiv "Rəqəmsal Bootcamp"ların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi.

➢ Kreativ iqtisadiyyatın ixrac gücü

Kreativ sənayelərin ixrac potensialını artırmaq üçün:

- **Rəqəmsal brendləşmə:** "Creative Azerbaijan" platformasının startap akseleratoruna çevrilməsi.
- **Global Access:** Yerli oyun və dizayn developerlərinin Steam, AppStore və Etsy kimi qlobal bazarlara çıxışı üçün hüquqi və maliyyə subsidiyalarının verilməsi.

➢ Sosial inklüzivlik və regional rəqəmsallaşma

- **Gender Bərabərliyi:** Gürcüstanın GENIE layihəsi (benefisiarların 50%-i qadınlardır) nümunəsində qadınların İKT-də iştirakı üçün kvotaların və qrantların ayrılması.
- **Rəqəmsal Qovşaqlar:** Regionlarda "Co-working" mərkəzləri və kənd yerləri üçün mobil internet qruplarının yaradılması (Monqolustan təcrübəsi).

➢ Yekun Yol Xəritəsi (KPI Hədəfləri)

- **ETTKİ xərcləri:** ÜDM-in 1%-ə çatdırılması.
- **Rəqəmsal Savadlılıq:** Əhalinin 80%-nin baza kodlaşdırma biliklərinə malik olması.
- **İKT İxracı:** Qeyri-neft ixracında İKT-nin payının doubling (ikiqat artım) edilməsi.

5.7. Azərbaycanın Yeni Nəsil İqtisadiyyata keçid strategiyası: "Bacarıqdan dəyərə"

1. Cari vəziyyətin diaqnostikası: "İnput-Output" paradoksu

YNİİ üzrə təhlillər göstərir ki, Azərbaycanın inkişaf modeli unikal bir struktur disbalansı ilə xarakterizə olunur. Ölkə 42.11 bal ilə 15 ölkə arasında 8-ci yerdə qərarlaşır, lakin bu orta göstəricinin arxasında kəskin bir uçurum dayanır.

1.1. İnput-Output uçurumu (The Gap Analysis)

- **İnput Potensialı (34.12 bal):** Azərbaycan insan kapitalı, təhsil və infrastruktur üzrə regionun ən güclü ölkələrindən biridir. Rəqəmsal bacarıqlar (82.7 bal) və infrastruktur (63.9 bal) üzrə nəticələr ölkənin rəqəmsal transformasiyaya texniki olaraq tam hazır olduğunu göstərir.

- **Output nəticəsi (8.00 bal):** Lakin bu güclü baza real iqtisadi nəticəyə çevrilmir. İnnovasiya (6.5 bal) və Kreativ İqtisadiyyat (17.1 bal) göstəricilərinin kəskin aşağı olması, mövcud potensialın "kapitalizasiya" edilə bilmədiyini sübut edir.

Diaqnostik nəticə: Azərbaycanın əsas strateji problemi resurs çatışmazlığı deyil, mövcud resursların (bacarıq, infrastruktur) innovativ məhsula və xidmətə çevrilməsi mexanizminin zəifliyidir.

2. Yol Xəritəsi: KPI hədəfləri

İndikator	Cari	Qısa-müddətli hədəf	Uzun-müddətli hədəf
YNİİ Ümumi balı	42.11	50.00	65.00+
İnnovasiya balı	6.5	25.0	50.0+
ETTKİ xərcləri (% ÜDM)	0.18%	0.8%	1.5%
İKT ixracı (qeyri-neft payı)	<1%	5%	10%+
Startap sayı (Aktiv)	~100	500	1500+

3. Strateji hədəflər və siyasət paketləri

Hədəf 1: İnnovasiya ekosisteminin "Sıçrayış" modeli

Mövcud 0.18%-lik ETTKİ (R&D) xərclərini artırmaq və innovasiyanı stimullaşdırmaq üçün:

- **İnnovasiya islahatı:** Özəl sektorun elmi tədqiqat və startaplara yatırdığı hər 1 manatın, vergi bazasından 2 manat olaraq silinməsi mexanizminin tətbiqi.
- **Milli Vençur Fondu:** Dövlət Neft Fondu və ya digər suveren fondların iştirakı ilə yerli startaplara "matching funds" (birgə investisiya) modelinin tətbiqi.
- **Texnologiya transfer ofisləri (TTO):** Universitetlərdə yaradılan elmi ixtiraların patentləşdirilməsi və biznesə satılması üçün peşəkar vasitəçi qurumların yaradılması.

Hədəf 2: Kreativ iqtisadiyyatın ixrac potensialı

Kreativ sektorun ÜDM-dəki payını və ixracatını artırmaq üçün:

- **"Creative Azerbaijan" akseleratoru:** Oyun sənayesi (gaming), animasiya və rəqəmsal dizayn sahəsində fəaliyyət göstərən gənclər üçün qlobal bazarlara (Steam, AppStore) çıxış dəstəyi.
- **İxrac subsidiyaları:** Rəqəmsal xidmət və kreativ məhsul ixrac edən şirkətlərə marketinq və lisenziya xərclərinin 50%-nin dövlət tərəfindən qarşılanması.

Hədəf 3: Platforma iqtisadiyyatı və rəqəmsal ticarət

- **E-Ticarət logistikası:** "Rəqəmsal İpək Yolu" layihəsi çərçivəsində Azərbaycanın regional e-ticarət qovşağına (fulfillment center) çevrilməsi.
- **GİG economy tənzimləməsi:** Frilanserlərin və platforma işçilərinin sosial müdafiəsini təmin edən, lakin vergi yükünü minimuma endirən sadələşdirilmiş "mikro-sahibkar" statusunun tətbiqi.

Hədəf 4. Regional bençmarkinq və təcrübə transferi

Azərbaycanın inkişafı üçün ən uyğun modellər:

- **Özbəkistan modeli (İT Park):** Vergi güzəştləri və İT vizaları ilə

qlobal talentlərin cəlbi. Azərbaycan bu təcrübədən "Rəqəmsal Köçəri Viza"sını təkmilləşdirmək üçün istifadə etməlidir.

- **Gürcüstan modeli (GENIE):** Dünya Bankı ilə birgə həyata keçirilən innovasiya qrantları layihəsi. Azərbaycan bu modeli regionlarda innovasiya mərkəzləri yaratmaq üçün tətbiq etməlidir.

Yekun nəticə

Azərbaycanın strateji vəzifəsi "Bacarıq Paradoksu"nu həll etməkdir. Mövcud yüksək rəqəmsal savadlılıq və infrastruktur bazası, düzgün institusional islahatlar və maliyyə stimulları ilə qısa müddətdə iqtisadi mənfəətə çevrilə bilər. 2030-cu ilə qədər Azərbaycanın regionun "Rəqəmsal İnnovasiya Habı"na çevrilməsi üçün bütün fundamental şərtlər mövcuddur.

VI Hissə. Nəticə və strateji tövsiyələr

6.1. Gələcək trendlər və ssenario analizi (2025-2030)

Yaxın 5 il üçün YNİİ dinamikasını formalaşdıracaq əsas qlobal trendlər süni intellektin (AI) inteqrasiyası, yaşıl texnologiyalara keçid və qlobal dəyər zəncirlərinin regionalizasiyasıdır. Bu trendlər fonunda ölkələr üçün üç potensial ssenario proqnozlaşdırılır:

📈 Sürətli Transformasiya (Optimistik Ssenario)

- Ölkələr (məs. Özbəkistan, Gürcüstan) hədəfli islahatlar və beynəlxalq əməkdaşlıqla "input-output" boşluğunu sürətlə azaldır, YNİİ reytinqində 3-5 pillə yüksəlirlər.

📊 Status-Kvo Trayektoriyası (Realistik Ssenario)

- İnkişaf tempi dəyişmir. Liderlər mövqelərini qoruyur, təqibçilər isə (məs. Azərbaycan) "orta gəlir tələsi"nə bənzər "orta YNİİ tələsi"ndə qalır.

📉 Struktur Durğunluq (Pessimistik Ssenario)

- Qlobal iqtisadi şoklar və daxili islahatların ləngiməsi səbəbindən aşağı performanslı ölkələr daha da geridə qalır, rəqəmsal və iqtisadi qütbləşmə artır.

6.2 Risk Analizi və Çağırışlar

Yeni nəsil iqtisadiyyata keçid prosesi bir sıra risklərlə müşayiət olunur:

Rəqəmsal uçurum və texnoloji işsizlik

Sürətli avtomatlaşdırma və AI tətbiqi aşağı bacarıqlı işçi qüvvəsi üçün kütləvi işsizlik riski yaradır. Təhsil sistemi bu sürətə uyğunlaşa bilmədikdə, cəmiyyətdə sosial gərginlik arta bilər.

Kibertəhlükəsizlik və məlumat məxfiliyi

Rəqəmsal iqtisadiyyatın dərinləşməsi kritik infrastrukturlara və şəxsi məlumatlara qarşı kiberhücum risklərini artırır. Zəif institusional müdafiə mexanizmləri olan ölkələr daha həssasdır.

İnstitusional ətalət

Çevik və innovativ iqtisadiyyat çevik tənzimləmə tələb edir. Köhnəlmiş qanunvericilik və bürokratiya startapların, platforma iqtisadiyyatının və kreativ sənayelərin inkişafını boğur.

6.3. Yekun nəticələr və siyasət tövsiyələri

6.3.1. Yekun nəticələr

Bu hesabat çərçivəsində hazırlanmış YNİİ ölkələrin inkişaf səviyyəsini ənənəvi makroiqtisadi göstəricilərlə məhdudlaşdırmadan, bilik, insan kapitalı, rəqəmsallaşma, innovasiya, kreativlik, platforma iqtisadiyyatı və sosial inklüzivlik kimi XXI əsrin əsas determinantlarını vahid analitik çərçivədə qiymətləndirməyə imkan vermişdir.

Aparılan konseptual və empirik təhlillər aşağıdakı əsas nəticələri ortaya qoyur:

- **Yeni nəsil iqtisadiyyat çoxölçülü struktura malikdir**

YNİİ nəticələri göstərir ki, yüksək ÜDM artımı və makroiqtisadi sabitlik təkbaşına dayanıqlı və rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat üçün kifayət deyil. Təhsil, bacarıq və texnoloji hazırlıq, innovasiya ekosistemi və rəqəmsal infrastruktur kimi struktur amillər həlledici rol oynayır.

- **İnsan kapitalı və bilik əsaslı komponentlər YNİİ-nin əsas determinantlarıdır.**

Təhsil, bacarıq və texnoloji hazırlıq, innovasiya və infrastruktur subindeksləri yekun YNİİ ilə ən güclü müsbət əlaqə nümayiş etdirir. Bu, yeni nəsil iqtisadiyyatın mərkəzində məhz insan kapitalı və texnologiyanın dayandığını təsdiqləyir.

- **Input-output balansı ölkələrin inkişaf trayektoriyasını müəyyən edir.**

Korrelyasiya və struktur təhlili göstərir ki, bəzi ölkələrdə güclü input bazasına baxmayaraq output nəticələri zəifdir (istifadə olunmamış potensial), digərlərində isə məhdud input bazası seçilmiş sahələrdə yüksək outputla kompensasiya olunur. Bu fərqlər inkişaf siyasətlərinin keyfiyyətini və institusional səmərəliliyi əks etdirir.

- **Sosial inklüzivlik avtomatik nəticə deyil.**

Sosial inklüzivlik və bərabərlik subindeksinin YNİİ ilə zəif və bəzi hallarda mənfi əlaqəsi göstərir ki, iqtisadi və texnoloji irəliləyişlər bərabər imkanların avtomatik artımını təmin etmir. İnklüzivlik ayrıca siyasət prioriteti kimi dizayn edilməlidir.

- **YNİİ analitik və strateji alət kimi yüksək tətbiq potensialına malikdir.**

İndeks yalnız ölkələrin reytinqini müəyyənləşdirmir, eyni zamanda struktur boşluqları aşkarlayır, siyasət prioritetlərinin formalaşdırılması üçün "strateji xəritə" rolunu oynayır və beynəlxalq müqayisələr üçün metodoloji əsas yaradır.

6.3.2. Siyasət tövsiyələri

YNİİ nəticələrinə əsaslanaraq, yeni nəsil iqtisadiyyata keçidi sürətləndirmək üçün aşağıdakı əsas siyasət istiqamətləri tövsiyə olunur:

1. İnsan kapitalı və bacarıqların prioritetləşdirilməsi

- Təhsil sisteminin əmək bazarı və texnoloji transformasiya ilə daha sıx inteqrasiyası;
- Rəqəmsal, analitik və innovativ bacarıqlar üzrə ömürboyu təhsil modellərinin tətbiqi;
- STEM və yaradıcı bacarıqların paralel inkişafının təşviqi.

2. İnnovasiya və kreativ ekosistemin gücləndirilməsi

- ETTKİ xərclərinin artırılması və özəl sektorun innovasiyaya cəlb edilməsi;
- Startaplar, kreativ sənayelər və texnologiya əsaslı biznes modelləri üçün hədəfli təşviqlər;
- Texnologiya transferi və kommersiyalaşdırma mexanizmlərinin institusional gücləndirilməsi.

3. Platforma və rəqəmsal iqtisadiyyatın dərinləşdirilməsi

- E-ticarət, rəqəmsal xidmətlər və platforma əsaslı məşğulluq üçün çevik, lakin şəffaf normativ baza;
- Rəqəmsal ödənişlər, logistika və data infrastrukturunun genişləndirilməsi;
- Rəqabət və istehlakçı hüquqlarının qorunması ilə yanaşı innovasiyaya açıq mühitin saxlanılması.

4. İnfrastruktur və institusional mühitin təkmilləşdirilməsi

- Rəqəmsal və fiziki infrastrukturun regionlar üzrə balanslı inkişafı;
- Açıq data, e-hökumət və şəffaf idarəetmə mexanizmlərinin gücləndirilməsi;
- Makroiqtisadi sabitliyin struktur islahatlarla tamamlanması.

5. İnklüziv və balanslı inkişafın təmin edilməsi

- Sosial siyasətlərin iqtisadi transformasiya strategiyaları ilə inteqrasiyası;
- Həssas qrupların əmək bazarına və rəqəmsal imkanlara çıxışının genişləndirilməsi;
- Regional bərabərsizliklərin azaldılmasına yönəlmiş hədəfli proqramlar.

6.3.3. Yekun qiymətləndirmə

Nəticə etibarilə, YNİİ müasir iqtisadi inkişafın mahiyyətini daha dəqiq əks etdirən, ölçülə bilən və müqayisəli analitik çərçivə təqdim edir. YNİİ göstərir ki, dayanıqlı və rəqabətqabiliyyətli inkişaf yalnız iqtisadi artım templəri ilə deyil, insan kapitalının keyfiyyəti, innovasiya qabiliy-

yəti, rəqəmsal uyğunlaşma və sosial inklüzivlik ilə müəyyən olunur.

Bu baxımdan, YNİİ həm qlobal, həm regional, həm də ölkə səviyyəsində yeni nəsil iqtisadi siyasətlərin hazırlanması və qiymətləndirilməsi üçün etibarlı elmi və praktik baza kimi çıxış edir.

YNİİ 2025 hesabatının əsas nəticələri aşağıdakılardır:

Qlobal liderlik

- **Çin** innovasiya və platforma iqtisadiyyatı sahəsində qlobal miqyasda yüksək rəqabətqabiliyyət nümayiş etdirir. 74.42 ballıq YNİİ göstəricisi ilə Çin həm input, həm də output blokunda güclü performans göstərir. Xüsusilə output sahəsində 30.72 bal əldə edərək digər ölkələrdən əhəmiyyətli dərəcədə qabaqlayır.
- **Macarıstan və Türkiyə** regional liderlər kimi çıxış edir. Avropa və regional bazarlara inteqrasiya sayəsində güclü nəticələr əldə edirlər. Macarıstan 58.98, Türkiyə isə 53.73 bal toplayaraq yüksək performans kateqoriyasında yer alır.

Regional trendlər

TDT ölkələri

- rəqəmsal bacarıqlar və infrastruktur sahəsində əhəmiyyətli irəliləyişlər müşahidə olunur. Lakin innovasiya ekosisteminin dərinləşdirilməsi ümumi çağırış olaraq qalır. TDT üzv ölkələrinin orta YNİİ göstəricisi 45.87, müşahidəçi ölkələrinin isə 48.98-dir.

CAREC regionu

- Region Çin təsir imkanları fonunda yüksək potensiala malikdir. Lakin üzv ölkələr arasında inkişaf fərqləri kifayət qədər böyükdür. Regionun orta YNİİ göstəricisi 40.48 olsa da, Çin (74.42) və Əfqanıstan (12.76) arasında 61.66 ballıq fərq mövcuddur.

İƏT

- regionu ən böyük variasiyanı nümayiş etdirir. 37.10 orta göstərici ilə region Türkiyə (53.73) və Əfqanıstan (12.76) kimi əks qütbləri əhatə edir.

Ümumi çağırışlar

Tədqiq edilən əksər ölkələr üçün aşağıdakı məhdudiyyətlər müəyyən edilmişdir:

ETTKİ investisiyalarının azlığı:
- Elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə investisiyaların ÜDM-də payı aşağıdır.

Patent fəallığının zəifliyi:
- Innovasiya potensialının patent və əqli mülkiyyət hüquqlarına çevrilməsi zəifdir.

Kreativ ixracın aşağı səviyyəsi:
- Kreativ sənayelərin ixrac potensialından tam istifadə edilmir.

İstifadə olunmamış potensial:
- Bir çox ölkədə yüksək input göstəriciləri aşağı output nəticələri ilə müşayiət olunur.

6.3.4. Strateji tövsiyələr

Yüksək performans ölkələri üçün

Çin, Macarıstan, Türkiyə, Şimali Kipr və Gürcüstan kimi yüksək performans göstərən ölkələr üçün:

İnnovasiya ekosisteminin dərinləşdirilməsi:
- Elmi-tədqiqat institutları ilə sənaye arasında əlaqələrin gücləndirilməsi
- Vençur kapital və risk investisiyalarının stimullaşdırılması
- Beynəlxalq innovasiya şəbəkələrinə inteqrasiya

Beynəlxalq əməkdaşlıqların genişləndirilməsi:
- Qlobal dəyər zəncirlərinə daha dərin inteqrasiya
- Texnologiya transferi mexanizmlərinin inkişafı
- Beynəlxalq tədqiqat layihələrində iştirak

Regional liderlik rolunun gücləndirilməsi:
- Regional innovasiya mərkəzləri kimi çıxış
- Qonşu ölkələrə texniki yardım və bilik transferi
- Regional platformaların və şəbəkələrin yaradılması

Orta performanslı ölkələr üçün

Qazaxıstan, Özbəkistan və Azərbaycan kimi orta performans göstərən ölkələr üçün:

ETTKİ investisiyalarının artırılması:	• ETTKİ xərclərinin ÜDM-də payının minimum 2%-ə çatdırılması • Özəl sektorun ETTKİ fəaliyyətinə vergi təşviqləri • Dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı modelləri
Patent fəallığının stimullaşdırılması:	• Patent müraciətləri üçün maliyyə dəstəyi • Əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması mexanizmlərinin gücləndirilməsi • Patent kommersiyalaşdırılması platformalarının yaradılması
Rəqəmsal infrastrukturun təkmilləşdirilməsi:	• 5G şəbəkələrinin genişləndirilməsi • Data mərkəzlərinin inkişafı • Kibertəhlükəsizlik sistemlərinin möhkəmləndirilməsi
İnsan kapitalının inkişafı:	• STEM təhsilinin gücləndirilməsi • Rəqəmsal bacarıqların tədrisi proqramları • Beynəlxalq təhsil və təlim proqramlarına çıxış

Aşağı performanslı ölkələr üçün

Monqolustan, Qırğızıstan, İran, Türkmənistan, Tacikistan, Pakistan və Əfqanıstan kimi aşağı performans göstərən ölkələr üçün:

Əsas infrastrukturun inkişafı:	• Fiziki infrastrukturun (yol, enerji, su) təkmilləşdirilməsi • İnternet və telekommunikasiya şəbəkələrinin genişləndirilməsi • Əsas xidmətlərə çıxışın təmin edilməsi
İnsan kapitalına investisiya	• Əsas təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi • Peşə təhsili sisteminin inkişafı • Səhiyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi
Beynəlxalq texniki yardım proqramları:	• Beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq • Texnologiya transferi proqramları • utumun artırılması (capacity building) layihələri
İnstitusional islahatlar:	• İdarəetmənin şəffaflığının artırılması • Korrupsiya ilə mübarizə mexanizmləri • Biznes mühitinin yaxşılaşdırılması

Bütün ölkələr üçün ümumi tövsiyələr:

Kreativ iqtisadiyyatın inkişafı:	Platforma iqtisadiyyatının dəstəklənməsi:	Yaşıl transformasiya:	Regional əməkdaşlığın gücləndirilməsi:
• Kreativ sənayelərə dəstək proqramları • Mədəni-yaradıcı məhsulların ixracının stimullaşdırılması • Rəqəmsal məzmun istehsalının inkişafı	• Yerli rəqəmsal platformaların yaradılması üçün şərait • E-ticarət və fintech sektorlarının inkişafı • Paylaşma iqtisadiyyatı modellərinin tətbiqi	• Bərpa olunan enerji mənbələrinə keçid • Dövri iqtisadiyyat prinsiplərinin tətbiqi • İqlim dəyişikliyinə adaptasiya strategiyaları	• Regional innovasiya şəbəkələrinin yaradılması • Bilik və təcrübə mübadiləsi platformaları • Birgə tədqiqat və inkişaf layihələri

6.4. Metodologiyanın təkmilləşdirilməsi və gələcək istiqamətlər

6.4.1. Mövcud metodologiyanın güclü və zəif tərəfləri

Güclü tərəflər:	Təkmilləşdirmə sahələri:
Çoxölçülü yanaşma	Həndəsi orta metodunun tətbiqi imkanları
Beynəlxalq standartlara uyğunluq	Daha çox göstəricinin əlavə edilməsi
Input-Output balansı	Regional spesifikliyin artırılması
Şəffaf hesablama metodları	Dinamik dəyişikliklərin izlənməsi

6.4.2. Gələcək trendlər

YNİİ-nin gələcək versiyalarında nəzərə alınmalı olan yeni trendlər:

Süni intellekt və avtomatlaşdırma	Kibertəhlükəsizlik	İqlim dəyişikliyi və dayanıqlılıq:	Sosial inklüzivlik:
•Sİ texnologiyalarının adaptasiya səviyyəsi •Avtomatlaşdırmanın işçi qüvvəsinə təsiri •Sİ etikası və tənzimləmə çərçivələri	•Milli kibertəhlükəsizlik strategiyaları •Kritik infrastrukturun qorunması •Rəqəmsal suverenlik	•Karbon neytral iqtisadiyyata keçid •Yaşıl texnologiyaların payı •İqlim risklərinə hazırlıq	•Rəqəmsal bölgü •Gender bərabərliyi •Sosial müdafiə sistemləri

6.5. Strateji Hesabat və Yol Xəritəsi: Transformasiya Strategiyası 2030

1. Metodoloji kontekst və strateji çərçivə

YNİİ sadəcə iqtisadi mənzərəni təsvir etmir, həm də dövlət siyasətinin effektivliyini ölçən bir idarəetmə alətidir. Hesabatın bu hissəsi indeksin zəif tərəflərini minimallaşdırmaq və imkanlarını maksimallaşdırmaq üçün dərinləşdirilmiş strateji yanaşmanı əks etdirir.

1.1. Metodoloji təkmilləşdirmə və data inteqrasiyası

- **Dinamik çəkiləndirmə:** Gələcəkdə çəki əmsallarının PCA (Əsas Komponent Analizi) əsasında hər bir ölkənin gəlir qrupuna (HHI - High, Middle, Low income) uyğun olaraq diferensiallaşdırılması təklif olunur.
- **Həndəsi orta üsuluna keçid:** Komponentlər arasındakı "kompensasiya effektini" (məsələn, Çindəki yüksək innovasiyanın sosial inklüzivlikdəki boşluqları örtməsini) aradan qaldırmaq üçün Həndəsi Orta metodunun tətbiqi indeksin dəqiqliyini artıracaqdır.
- **Yeni Nəsil İndikatorlar:** İndeksə "Kibertəhlükəsizlik Hazırlığı", "Süni İntellekt Adaptasiyası" və "Dairəvi İqtisadiyyat (Circular Economy)" indikatorlarının inteqrasiya edilməsi zəruridir.

2. Strateji prioritetlər: dərinləşdirilmiş analiz

YNİİ nəticələrinə əsasən, region ölkələri üçün transformasiyanın 5 əsas sütunu müəyyən edilmişdir:

Mərhələ 1: İnsan kapitalının "gələcək hazırlığı" (Future-Readiness)

- **PISA və STEM sinerjisi:** Orta təhsil sistemində riyaziyyat və elm (Science) nəticələrinin yüksəldilməsi üçün laboratoriya əsaslı təhsilə keçid.
- **Rəqəmsal ömürboyu təhsil (Lifelong Learning):** 40+ yaş qrupu

üçün "Rəqəmsal Reskilling" proqramlarının dövlət-özəl tərəfdaşlığı (PPP) modeli ilə həyata keçirilməsi.

- **Beyin axınının qarşısının alınması:** İxtisaslı kadrların ölkədə qalması üçün "Rəqəmsal Köçəri" (Digital Nomad) viza rejiminin və vergi güzəştlərinin tətbiqi.

Mərhələ 2: İnnovasiya ekosisteminin "İnput-Output" transmissiyası

- **ETTKİ (R&D) maliyyələşdirilməsi:** ÜDM-də ETTKİ xərclərinin payının 2030-cu ilə qədər 1.5%-ə çatdırılması hədəfi.
- **Vençur kapitalı islahatı:** Erkən mərhələli startaplar üçün "Matching Funds" (Dövlət-Özəl Birgə Fondu) yaradılması.
- **Patentləşdirmə təşviqi:** Universitetlərin elmi işlərinin kommersiyalaşdırılması üçün "Texnologiya Transfer Ofisləri"nin (TTO) hüquqi statusunun gücləndirilməsi.

Mərhələ 3: Rəqəmsal infrastruktur və platforma iqtisadiyyatı

- **"Hyper-Connectivity":** Ucqar regionlarda fiber-optik və 5G infrastrukturunun genişləndirilməsi (İnfrastruktur subindeksinin yüksəldilməsi).
- **Platforma tənzimlənməsi:** Paylaşım iqtisadiyyatı (Uber, Airbnb, Freelance) iştirakçılarının sosial və hüquqi müdafiəsini təmin edən qanunvericilik bazasının qurulması.
- **E-ticarət qovşağı:** Transsərhəd elektron ticarətin asanlaşdırılması üçün gömrük prosedurlarının tam rəqəmsallaşdırılması.

Mərhələ 4: Kreativ iqtisadiyyatın ixrac potensialı

- **Kreativ klasterlər:** Media, dizayn, oyun (gaming) və proqram təminatı sahələrini vahid ekosistemdə birləşdirən "Kreativ Hub"ların yaradılması.
- **İntellektual mülkiyyət fondu:** Kreativ məhsulların qlobal bazarda müəllif hüquqlarının qorunması üçün dövlət dəstəkli hüquqi yardım mexanizmi.

Mərhələ 5: İnstitusional idarəetmə və şəffaflıq

- **E-hökumət 3.0:** Bütün dövlət xidmətlərinin süni intellekt əsaslı platformalar üzərindən həyata keçirilməsi.
- **Data-driven siyasət:** Strateji qərarların real vaxt rejimində indeks məlumatları əsasında qəbul edilməsi mexanizminin qurulması.

6.6. Regional strateji matris (genişləndirilmiş)

Region / Blok	Strateji Fokus	Müdaxilə Sahəsi	Gözlənilən Output (2030)
Çin Modeli	Keyfiyyətli Artım	Sosial İnkluzivlik	Gəlir bərabərsizliyinin 20% azaldılması
İƏT (TDT) Bloku	Texnoloji Sinerji	Birgə R&D Mərkəzləri	Vahid regional texnologiya bazarı
Orta Asiya	İnfrastruktur	Rəqəmsal Logistika	"Digital Silk Road" qovşağına çevrilmə
Cənubi Qafqaz	Bacarıqlar	İnsan Kapitalı İxracı	Regional IT Hub statusu

Mərhələli zaman qrafiki və KPI-lar

I MƏRHƏLƏ: institusional baza (2025-2026)

- **Hədəf:** Qanunvericiliyin yenilənməsi, data boşluqlarının 90% doldurulması.
- **KPI:** YNİİ Ümumi balında 5% artım.

II MƏRHƏLƏ: ekosistem partlayışı (2027-2028)

- **Hədəf:** Universitet-sənaye tərəfdaşlığı, ilk yerli "Unicorn"un (1 milyard dollarlıq startap) dəstəklənməsi.
- **KPI:** ETTKİ xərclərinin ÜDM-də payının 0.8%-ə çatması.

III MƏRHƏLƏ: qlobal inteqrasiya (2029-2030)

- **Hədəf:** Milli platformaların qlobal bazara çıxışı, rəqəmsal iqtisadiyyatın ÜDM-də payının doubling (ikiqat artım).
- **KPI:** İnnovasiya və kreativ iqtisadiyyat subindekslərində 50+ bal.

6. Risk analizi və dayanıqlılıq (Resilience)

- **Texnoloji geriləmə riski:** Süni intellekt trendindən geri qalmamaq üçün "Milli AI Strategiyası" dərhal icra olunmalıdır.
- **Kiber-təhdidlər:** İnfrastrukturun rəqəmsallaşması fonunda kritik sistemlərin qorunması üçün dövlət "Cyber-Shield" proqramı yaradılmalıdır.
- **Beyin axını:** Yüksək ixtisaslı kadrların ölkədə qalması üçün rəqabətli biznes mühiti təmin edilməlidir.

Yekun nəticə

YNİİ üzrə aparılan kompleks təhlillər göstərir ki, müasir qlobal iqtisadiyyatda rəqabət qabiliyyəti artıq ənənəvi resurslardan deyil, rəqəmsal aktivlərin və intellektual kapitalın səmərəli idarə olunmasından asılıdır. 2030-cu ilə qədər olan strateji dövrdə əsas hədəf mövcud rəqəmsal potensialın (input) real iqtisadi dəyərə (output) çevrilməsini təmin edən institusional ekosistemi qurmaqdır.

Təklif olunan bu yol xəritəsi dövlət qurumları, özəl sektor və akademik dairələr üçün vahid fəaliyyət platforması rolunu oynayır. Yeni nəsil iqtisadiyyata uğurlu keçid, çevik idarəetmə və mütəmadi monitorinq mexanizmlərinin tətbiqi ilə ölkələrin qlobal texnoloji xəritədə mövqeyini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT VƏ MƏNBƏLƏR SİYAHISI

Məlumat bazaları və indeks platformaları

World Bank. (n.d.). *World Bank Open Data*. Retrieved January 14, 2026, from https://data.worldbank.org/

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (n.d.). *World Population Prospects*. Retrieved January 14, 2026, from https://population.un.org/wpp/

International Telecommunication Union. (n.d.). *ITU ICT statistics*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx

World Economic Forum. (n.d.). *Reports*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.weforum.org/reports/

Coursera. (n.d.). *Global Skills Report*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.coursera.org/skills-reports/global

World Intellectual Property Organization. (n.d.). *Global Innovation Index*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/

World Bank. (n.d.). *Science and technology*. Retrieved January 14, 2026, from https://data.worldbank.org/topic/science-and-technology

United Nations Conference on Trade and Development. (n.d.). *Creative economy*. Retrieved January 14, 2026, from https://unctad.org/topic/creative-economy

UNESCO Institute for Statistics. (n.d.). *Education statistics*. Retrieved January 14, 2026, from http://uis.unesco.org/en/topic/education-statistics

International Labour Organization. (n.d.). *ILOSTAT database*. Retrieved January 14, 2026, from https://ilostat.ilo.org/

International Labour Organization. (n.d.). *Digital labour platforms*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.ilo.org/global/topics/digital-labour-platforms/

Statista. (n.d.). *Digital market outlook*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.statista.com/outlook/digital-markets

World Bank. (n.d.). *Logistics Performance Index*. Retrieved January 14, 2026, from https://lpi.worldbank.org/

WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply, Sanitation and Hygiene. (n.d.). *JMP data*. Retrieved January 14, 2026, from https://washdata.org/data

International Monetary Fund. (n.d.). *World Economic Outlook database*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.imf.org/en/Publications/WEO

OECD. (n.d.). *Programme for International Student Assessment (PISA)*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.oecd.org/pisa/

World Bank. (n.d.). *Education statistics*. Retrieved January 14, 2026, from https://datatopics.worldbank.org/education/

World Health Organization. (n.d.). *Global Health Observatory (GHO) data*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.who.int/data/gho

United Nations Development Programme. (n.d.). *Human Development Reports*. Retrieved January 14, 2026, from http://hdr.undp.org/

World Bank. (n.d.). *Poverty and Equity Portal*. Retrieved January 14, 2026, from https://pip.worldbank.org/

World Economic Forum. (2024). *Global Gender Gap Report 2024*. World Economic Forum. https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2024/

Beynəlxalq təşkilatların hesabatları

OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume I): The state of learning and equity in education*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/53f23881-en

World Economic Forum. (2024). *The Global Risks Report 2024* (19th ed.). World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf

World Intellectual Property Organization. (2024). *Global Innovation Index 2024: Unlocking the promise of social entrepreneurship* (17th ed.). WIPO. https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf

Independent Evaluation Group. (2024). *Implementation completion report review: Georgia—National Innovation Ecosystem (GENIE) Project (P152441)* (Report No. ICRR0023873). World Bank. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099031324062529888/pdf/ICRR0023873-ICR-Review-Sequence-No-1.pdf

Dövlət strategiyaları və normativ sənədlər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. (2021, 2 fevral). *Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər*in təsdiq edilməsi haqqında sərəncam. President.az. https://president.az/az/articles/view/50474

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. (2022, 22 iyul). *Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası*. President.az. https://president.az/az/articles/view/56578

President of the Republic of Uzbekistan. (2020, October 5). *On approval of the Strategy Digital Uzbekistan–2030 and measures for its effective implementation (Decree No. PF-6079)*. Lex.uz. https://lex.uz/en/docs/5039611

Media və digər internet mənbələri

IT Park Uzbekistan. (2026, January 7). *Tax incentives for startups and foreign investors in Uzbekistan's IT sector*. https://it-park.uz/en/itpark/news/tax-incentives-for-startups-and-foreign-investors-in-uzbekistan-s-it-sector

Joint SDG Fund. (n.d.). *Strengthening Digital E Mongolia Services and Communities (DEMOSC)*. Retrieved January 14, 2026, from https://www.jointsdgfund.org/programme/strengthening-digital-e-mongolia-services-and-communities

Daxili sənədlər

YNİİ Tədqiqat Qrupu. (2025). *Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi 2025: Metodologiya və qlobal reytinq hesabatı* [Daxili sənəd, nəşr olunmamış]

Əlavələr

Əlavə A. Texniki metodologiya

A.1. Hesablama metodologiyası

Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksinin (YNİİ) hesablanması bir neçə ardıcıl mərhələdən ibarətdir:

- Məlumatların hazırlanması
- Normallaşdırma
- Neqativ göstəricilərin tərsi
- Subindekslərin hesablanması
- Çəki təyinetmə ← (buraya əvvəl verdiyimiz “çəki + cədvəl”)
- Seçilmiş çəki strukturunun əsaslandırılması ← (əsaslandırma mətnin)
- Yekun YNİİ.

A.1.1. Məlumatların hazırlanması

İndeksin hesablanmasında N ölkə və M göstərici nəzərə alınır.

$(i = 1, 2, \ldots, N)$ – ölkələri,

$(j = 1, 2, \ldots, M)$ – göstəriciləri,

$(k = 1, 2, \ldots, K)$ – subindeksləri (komponentləri) ifadə edir.

Hər bir göstərici üçün ilkin, “xam” statistika belə işarə olunur:

X_{ij} - i-ci ölkənin j-ci göstərici üzrə ilkin (normallaşdırılmamış) dəyəri. Göstəricilər altindekslər üzrə qruplaşdırılır. Məsələn, k-cı subindeksə aid göstəricilər çoxluğu:

$J_k = j : j$ k-cı subindeksə aiddir.

A.1.2. Normallaşdırma

Göstəricilər müxtəlif ölçü vahidlərində olduqları üçün onları birbaşa müqayisə etmək mümkün deyil. Buna görə bütün göstəricilər vahid şkalaya gətirilir. Bu hesabatda iki əsas normallaşdırma üsulu nəzərdən keçirilir:

- **Z-score standartlaşdırılması.**

Bu halda hər bir göstəricinin orta qiyməti çıxılır və standart kənarlaşmasına bölünür. Ümumi düstur:

$$z_{ij} = (x_{ij} - \bar{x}_j) / \sigma_j$$

burada:

- x_{ij} – j-ci göstərici üzrə i-ci ölkənin faktiki dəyəri,
- x_j^- – həmin göstəricinin bütün ölkələr üzrə orta qiyməti,
- σ_j – göstəricinin standart kənarlaşması.

Bu yanaşma göstəricilərin paylanmasını nəzərə alır və xüsusilə statistik təhlil və korrelyasiya analizlərində əlverişlidir.

- **Min-max normallaşdırma.**

Burada göstəricilər 0–1 (və ya 0–100) intervalına gətirilir.

Hər bir göstərici üçün normallaşdırılmış bal aşağıdakı kimi hesablanır:

$$X_{ij}' = (x_{ij} - x_{minj}) / (x_{maxj} - x_{minj})$$

burada:

- x_{ij}– j-ci göstərici üzrə i-ci ölkənin dəyəri,
- x_{minj} və x_{maxj} – həmin göstərici üzrə bütün ölkələr arasında minimum və maksimum dəyərlərdir.
- x' normallaşdırılmış qiymət

Bu üsulun üstünlüyü ondan ibarətdir ki, bütün göstəricilər açıq və intuitiv 0–1 şkalasına keçirilir.

$$x' = \frac{x - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \times 100.$$

.

Qeyd: Metodoloji müzakirə çərçivəsində alternativ olaraq Z-score standartlaşdırma üsulu da nəzərdən keçirilə bilər

A.1.3. Neqativ yönlü göstəricilərin tərsinə çevrilməsi.

Bəzi göstəricilər (məsələn, işsizlik səviyyəsi, inflyasiya, yoxsulluq göstəriciləri və s.) üçün aşağı dəyər daha yaxşı nəticəni ifadə edir. Bu halda normallaşdırmadan əvvəl və ya normallaşdırma prosesində dəyərlər tərsinə çevrilir ki, bütün göstəricilər üçün yüksək bal həmişə daha yaxşı nəticəyə uyğun gəlsin. Məsələn, min-max üçün:

$$X'_{'ij} = 1 - x'_{ij}$$

Beləliklə, ilkin olaraq böyük olan mənfi göstəricilər indeksdə aşağı bal kimi əks olunur.

A.1.4. Çəki təyinetmə

İndeksin tərkib hissələrinin (göstərici və ya altindekslərin) yekun nəticədə hansı payla iştirak edəcəyini müəyyən etmək üçün çəki vermə mərhələsi keçirilir. Çəki əmsallarının seçilməsi metodologiyanın ən mübahisəli hissələrindən ola bilər, çünki müxtəlif çəki seçimləri ölkələrin ümumi indeks dəyərinə və reytinq sırasına əhəmiyyətli təsir göstərə bilər.

Beynəlxalq praktikada bir neçə əsas yanaşma mövcuddur:

- ❖ **Bərabər çəki üsulu:** Ən çox rast gəlinən üsullardan biri bütün göstəricilərə eyni çəkini verməkdir. Bu halda indeks sadəcə bütün normallaşdırılmış indikatorların (və ya alt-indekslərin) arifmetik ortası kimi hesablanır. Bərabər çəki o demək deyil ki, "çəki yoxdur" – əksinə, bu, bütün indikatorların indeks üçün bərabər əhəmiyyətdə olduğuna dair dəyər mühakiməsidir. Bu üsulun üstünlüyü sadəlik və şəffaflıqdır. Xüsusilə də indikatorların nisbi əhəmiyyəti barədə yetərli empirik məlumat olmadığı hallarda tətbiq edilir. Lakin diqqət yetirilməlidir ki, əgər altindekslərdə fərqli sayda indikatorlar varsa, sadə bərabər çəki onlardan ibarət altindekslərə dolayısı ilə fərqli ağırlıq verə bilər (məsələn, daha çox indikator toplayan alt- indeks ümumi indeksdə daha çox paya malik olur). Buna görə, bərabər çəkidən istifadə edilərsə, komponent quruluşu balanslı seçilməli və ya çox sayda yüksək korrelyasiyalı indikator daxil edilərək "ikili sayma" (double counting) effekti yarandığı halda uyğun düzəlişlər edilməlidir.
- ❖ **Ekspert qiymətləndirməsinə əsaslanan çəki:** Bu yanaşmada sahə üzrə mütəxəssislərin rəy və prioritetləri əsasında müxtəlif komponentlərə fərqli önəm

əmsalları verilir. Məsələn, ekspert paneli müxtəlif altindekslərin indeks üçün nisbi əhəmiyyətini yüzdə paylar şəklində qiymətləndirə bilər. Bu məqsədlə Analitik Hierarxiya Prosesi (AHP) və ya büdcə ayırma (budget allocation) kimi formal qərar üsullarından istifadə oluna bilər. Ekspert əsaslı çəki təyini siyasət prioritetlərini və nəzəri çərçivənin vurğuladığı sahələri əks etdirməyə imkan verir. Lakin bu metod müəyyən subyektivlik daşıyır və seçilən ekspert qrupunun tərkibindən asılı ola bilər. Buna görə tövsiyə olunur ki, mümkün olduğu halda ekspertlərin coğrafi, sektor və cinsiyyət müxtəlifliyi təmin edilsin və birgə müzakirə ilə konsensus çəkiləri formalaşdırılsın.

- ❖ **Statistik əsaslı çəki (PCA/FA):** Tarixi məlumatlara əsaslanaraq statistik modellərlə daha dəqiq çəkilərin hesablanması da mümkündür. Əsas komponentlər analizi (Principal Components Analysis - PCA) və ya faktor analizi, indikatorların ümumi variyansını izah edən faktorları çıxarmaqla hər bir indikator üçün statistik çəki təyin edə bilər. Bu üsul, indikatorlar arasında əlaqələri nəzərə alaraq daha obyektiv ağırlıqlar müəyyənləşdirir. Məsələn, bir tədqiqatda PCA tətbiqi nəticəsində ilk faktor yükünə əsasən dörd altindeksdən üçünə 30%, birinə 10% çəki verilib. Statistik üsulların üstünlüyü ondan ibarətdir ki, subyektiv mühakimələri minimuma endirir və məlumatların daxili strukturu əsasında çəkiləri formalaşdırır. Lakin sırf statistik yöntəmlər bəzi hallarda indeksin konseptual izahını çətinləşdirə bilər - yəni, yaranmış çəki bölgüsünün niyə məhz belə olduğu qərarvericilər üçün aydın olmaya bilər. Buna görə bəzən statistik yanaşma ilə ekspert yanaşmasının birləşməsi istifadə olunur: məsələn, ilk olaraq eyni çəkilər verilir, sonradan həddindən artıq korrelyativ göstəricilər tapılarsa onların çəkisi azaldılır, yaxud PCA nəticələri ekspert panelində müzakirə edilərək məntiqlilik yoxlanılır.

Qeyd: *İstənilən çəki sisteminin indeksin nəticələrinə həssaslığı test edilməlidir. Alternativ çəki ssenariləri üzrə hesablamalar aparmaqla (məs., bütün altindekslərə bərabər çəki, ekspert çəkiləri, PCA çəkiləri) reytinq cədvəlinin nə dərəcədə dəyişdiyi təhlil olunmalıdır. Bu cür həssaslıq analizi indeksin etibarlılığı üçün beynəlxalq standartlarda vacib şərt kimi qoyulur . Əgər fərqli çəki üsulları ciddi sıralama dəyişikliklərinə səbəb olmursa, bu, indeksin möhkəmliyinin yüksək olduğunu göstərir.*

A.1.5. Aqreqasiya

Aqreqasiya və yekun düstur: Normallaşdırılmış və çəkiləndirilmiş göstəricilər əvvəlcə müvafiq subindeks dəyərlərini yaratmaq üçün birləşdirilir. Hər bir subindeks üçün, göstəricilərin aqreqasiyası üçün ədədi ortalamadan (toplama və ya orta hesabla) istifadə edilə bilər. Normallaşdırılıb çəkiləndirilmiş göstəriciləri birləşdirmək üçün arifmetik orta (linear toplama) üsulundan istifadə olunacaq. Yəni indeks, onun tərkib hissələrinin cəmi və ya ortalaması kimi hesablanır:

Əvvəlcə hər bir subindeks özünün aid olduğu normallaşdırılmış göstəricilərin çəkiləndirilmiş ortalaması kimi tapılır. Məsələn, subindeks S_k ona daxil olan indikator üzrə belə hesablanar:

$$S_k = \sum_{j=1}^{n} w_j \times I_j,$$

Burada I_j– normallaşdırılmış j-ci göstəricinin qiymətidir, w_{j-} isə həmin göstərici üçün təyin olunmuş çəkidir (bərabər çəki halında sadəcə olur).

Sonra, hər bir komponentin balı onu təşkil edən subindekslərin orta qiyməti kimi tapılır.

Məsələn, texnoloji komponent iki subindeksdən ibarətdirsə (A və B deyək), texnoloji bal = (A +B) / 2 (bərabər çəki ilə).

Sonda, Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi:

$$\text{YNİİ (İndeks)} = \sum_{k=1}^{n} w_k \times S_k,$$

burada S_k – k-cı subindeks, , w_k– həmin göstəricinin subindeksdə çəkisidir (cəmi 1 olacaq şəkildə).

A.2. Korrelyasiya analizinin rolu

YNİİ-nin metodologiyasında korelyasiya analizi iki əsas məqsəd daşıyır: (i) subindekslərin yekun indeksə təsir gücünü qiymətləndirmək, (ii) göstərici və subindeks səviyyəsində mümkün multikolinearlıq və "iki dəfə sayılma" riskini minimuma endirmək.

İlkin mərhələdə subindekslərlə yekun YNİİ arasında Pearson korelyasiya əmsalı hesablanır. Bu əmsal hər bir subindeksin yekun indekslə statistik əlaqəsinin istiqamətini və intensivliyini (müsbət, mənfi, zəif, orta, güclü) göstərir və beləliklə, hansı komponentlərin yeni nəsil iqtisadiyyatın formalaşmasında daha dominant rol oynadığını müəyyən etməyə imkan verir. Yüksək müsbət korelyasiya (məsələn, $r > 0,8$) həmin subindeksin YNİİ-nin səviyyəsi ilə sıx bağlı olduğunu göstərir; zəif və ya mənfi korelyasiya isə komponentin daha çox "şərtləndirici mühit" rolu oynadığını və ya digər amillərlə kompensasiya oluna bildiyini göstərir.

Korrelyasiya analizi həmçinin subindekslər arasında daxili əlaqələrin strukturunu anlamağa kömək edir. Məsələn, innovasiya, təhsil və bacarıq-texnoloji hazırlıq subindekslərinin öz aralarındakı yüksək korelyasiya bilik və insan kapitalı bloku ilə yeni nəsil iqtisadiyyat arasında güclü qarşılıqlı asılılıqdan xəbər verir. Eyni zamanda sosial inklüzivlik və makroiqtisadi sabitlik kimi komponentlərlə YNİİ arasındakı nisbətən zəif (və bəzən mənfi) əlaqələr iqtisadi artımın keyfiyyət ölçüləri ilə sosial nəticələr arasında tam sinxronluğun hələ təmin olunmadığını göstərir.

N – indekse daxil edilmiş ölkələrin sayı;

K – subindekslərin sayı;

YNİİ_i – i-ci ölkənin yekun Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi balı;

S_{ik} – i-ci ölkənin k-cı subindeks üzrə balı (məsələn, təhsil, innovasiya və s.).

Burada:

$i = 1, 2, ..., N$

$k = 1, 2, ..., K$

2.5.2. Pearson korelyasiya əmsalının hesablanması

İki dəyişən arasındakı (məsələn, YNİİ və hər hansı bir subindeks) Pearson korelyasiya əmsalı r aşağıdakı formula ilə hesablanır:

$$r = \Sigma[(X_i - \bar{X}) \cdot (Y_i - \bar{Y})] / \sqrt{[\Sigma(X_i - \bar{X})^2 \cdot \Sigma(Y_i - \bar{Y})^2]}$$

burada:

X_i – i-ci ölkənin X dəyişəni üzrə (məsələn, S_{ik} – hər hansı subindeks) balı,

Y_i – i-ci ölkənin Y dəyişəni üzrə (məsələn, $YNI\dot{I}_i$ – yekun indeks) balı,

$\bar{X}$ – X dəyişəni üzrə orta qiymət,

$\bar{Y}$ – Y dəyişəni üzrə orta qiymət,

Σ – i = 1-dən N-ə qədər cəmləmə işarəsidir.

Korelyasiya əmsalının interpretasiyası

İşdə istifadə oluna biləcək tipik interpretasiya şkalası:

$|r| < 0.3$ → zəif əlaqə

$0.3 \leq |r| < 0.5$ → zəif–orta əlaqə

$0.5 \leq |r| < 0.7$ → orta–güclü əlaqə

$0.7 \leq |r| < 0.9$ → güclü əlaqə

$0.9 \leq |r| \leq 1.0$ → çox güclü əlaqə

Əlamətin işarəsi:

$r > 0$ → müsbət əlaqə (bir dəyişən artırsa, digəri də meylli artır)

$r < 0$ → mənfi əlaqə (biri artırsa, digəri meylli azalır)

Statistik əhəmiyyətlilik (istəsən əlavə kimi)

Əgər korelyasiya əmsalının statistik əhəmiyyətliliyini də qeyd etmək istəsən, klassik t-test formulunu yaza bilərsən:

$$t = r \cdot \sqrt{[(N - 2) / (1 - r^2)]}$$

burada N – müşahidələrin (ölkələrin) sayıdır, azadlıq dərəcəsi $df = N - 2$.

Əldə olunan t qiyməti Studentin t-paylanması ilə müqayisə olunur və müəyyən əhəmiyyətlilik səviyyəsində (məsələn, $\alpha = 0.05$) korelyasiyanın statistik cəhətdən əhəmiyyətli olub-olmaması qiymətləndirilir.

Əgər məqalə çox yüklənməsin deyirsənsə, bunu qısa 1 abzas kimi yaza bilərsən, cədvəldə isə "r" əmsallarını göstərmək kifayətdir.

Əlavə B. Göstəricilərin tam siyahısı

Qeyd: "İl" sütunu göstərici adında il göstərildiyi hallarda həmin ili, digər hallarda isə hesablama üçün götürülən son mövcud ili (2022–2025) ifadə edir.

Kod	Subindeks	Adı	Tərif	Ölçü vahidi	Mənbə	İl
S01.01	Demoqrafik struktur	İşçi Yaşlı Əhali (%)	15–64 yaş qrupuna aid əhalinin ümumi əhaliyə nisbəti; əmək potensialını xarakterizə edir (faizlə).	%	UN DESA 2024	2022–2025
S01.02	Demoqrafik struktur	Yaş Asılılıq (%)	Asılı yaş qruplarının (0–14 və 65+ yaş) 15–64 yaş qrupuna nisbəti; demoqrafik yüklülüyü göstərir (faizlə).	%	UN DESA 2024	2022–2025
S01.03	Demoqrafik struktur	Median Yaş (il)	Əhalinin median yaşı (il ilə); yaşlanma dinamikasını və demoqrafik strukturun yetkinliyini göstərir.	il	UN DESA 2024	2022–2025
S02.01	Bacarıq və texnoloji hazırlıq	İnternet (%)	İnternetdən istifadə edən əhalinin ümumi əhaliyə nisbəti (faizlə).	%	ITU 2024 / WEF 2019 / UNESCO 2023	2022–2025
S02.02	Bacarıq və texnoloji hazırlıq	Mobil (100 nəfərə)	Mobil abunəliklərin 100 nəfərə düşən sayı (mobil rabitə və/və ya mobil genişzolaqlı abunələr).	100 nəfərə	ITU 2024 / WEF 2019 / UNESCO 2023	2022–2025
S02.03	Bacarıq və texnoloji hazırlıq	Rəqəmsal Bacarıq (0-100)	Əhalinin rəqəmsal bacarıqlarını ümumiləşdirən indeks (0–100 şkalası).	indeks balı (0–100)	ITU 2024 / WEF 2019 / UNESCO 2023	2022–2025
S02.04	Bacarıq və texnoloji hazırlıq	Ali Təhsil (25+, %)	25+ yaş əhali arasında ali təhsilə (tertiary) malik olanların payı (faizlə).	%	ITU 2024 / WEF 2019 / UNESCO 2023	2022–2025
S03.01	İnnovasiya	ETTKİ (% ÜDM)	Elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə (ETTKİ/Ar-Ge) çəkilən xərclərin ÜDM-də payı (faizlə).	ÜDM-də pay (%)	WIPO GII 2025 / WIPO	2022–2025

S03.02	İnnovasiya	Patent (illik)	Patent müraciətlərinin (və ya verilmiş patentlərin) illik sayı; innovasiya aktivliyinin göstəricisi.	say (illik)	WIPO GII 2025 / WIPO	2022–2025
S03.03	İnnovasiya	Yüksək Tex, İxracı (%)	Yüksək texnologiyalı ixracın payı (faizlə; ümumi ixracda və ya ixrac strukturunda).	%	WIPO GII 2025 / WIPO	2022–2025
S03.04	İnnovasiya	İnnovasiya scor(GII 2025)	Global Innovation Index (GII) üzrə ölkənin balı (0–100 şkalası) – 2025 buraxılışı.	indeks balı (0–100)	WIPO GII 2025 / WIPO	2025
S04.01	Kreativ iqtisadiyyat	Xidmət İxracı (%)	Kreativ/yaradıcı xidmət ixracının payı (faizlə; ümumi xidmət ixracında və ya ixrac strukturunda).	%	UNCTAD 2024	2022–2025
S04.02	Kreativ iqtisadiyyat	Mal İxracı (%)	Kreativ/yaradıcı mallar ixracının payı (faizlə; ümumi mal ixracında və ya ixrac strukturunda).	%	UNCTAD 2024	2022–2025
S04.03	Kreativ iqtisadiyyat	Kreativ İşçilər (%)	Kreativ/mədəni sahələrdə çalışanların ümumi məşğulluqda payı (faizlə).	%	UNCTAD 2024	2022–2025
S05.01	Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı	Platforma ÜDM (%)	Platforma əsaslı iqtisadi fəaliyyətin ÜDM-də təxmini payı (faizlə).	%	PwC 2023 / WB Survey 2024	2022–2025
S05.02	Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı	Platforma İşçiləri (%)	Platforma əsaslı məşğulluqda (gig/platform work) çalışanların ümumi məşğulluqda payı (faizlə).	%	PwC 2023 / WB Survey 2024	2022–2025
S05.03	Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı	İstifadə (%)	Platforma və/və ya paylaşma xidmətlərindən istifadə edənlərin payı (faizlə).	%	PwC 2023 / WB Survey 2024	2022–2025
S06.01	İnfrastruktur	Elektrik (%)	Əhalinin elektrik enerjisinə çıxış səviyyəsi (faizlə).	%	WB 2023 / ITU 2023 / UNICEF 2023	2022–2025
S06.02	İnfrastruktur	LPI 2023	Logistika Performans İndeksi (LPI) balı; 1–5 intervalında logistika sistemlərinin keyfiyyətini ölçür (2023 buraxılışı).	bal (0–5)	WB 2023 / ITU 2023 / UNICEF 2023	2023

S06.03	İnfrastruktur	Sabit İnternet (100 nəfərə)	Sabit internet/enişzolaqlı abunəliklərin 100 nəfərə düşən sayı.	100 nəfərə	WB 2023 / ITU 2023 / UNICEF 2023	2022–2025
S06.04	İnfrastruktur	Su/Kanalizasiya (%)	Təhlükəsiz içməli su və əsas sanitariya xidmətlərinə çıxışın göstəricisi (faizlə).	%	WB 2023 / ITU 2023 / UNICEF 2023	2022–2025
S07.01	İqtisadi performans	ÜDM (PPP, $)	Adambaşına ÜDM (PPP) göstəricisi; alıcılıq qabiliyyəti pariteti ilə ölçülən rifah səviyyəsi (adətən min ABŞ dolları).	min ABŞ dolları (PPP)/nəfər	IMF WEO Oct 2024	2022–2025
S07.02	İqtisadi performans	ÜDM Artımı (%)	Real ÜDM artım tempi (illik), faizlə.	%	IMF WEO Oct 2024	2022–2025
S07.03	İqtisadi performans	İnflyasiya (%)	İllik inflyasiya (istehlak qiymətləri indeksi üzrə), faizlə.	%	IMF WEO Oct 2024	2022–2025
S07.04	İqtisadi performans	İşsizlik (%)	İşsizlik səviyyəsi (əmək qüvvəsində işsizlərin payı), faizlə.	%	IMF WEO Oct 2024	2022–2025
S08.01	Təhsil	Təhsil xərcləri (% ÜDM)	Təhsilə dövlət xərclərinin ÜDM-də payı (faizlə).	ÜDM-də pay (%)	UNESCO 2023/OECD	2022–2025
S08.02	Təhsil	Savadlılıq (%)	Savadlılıq səviyyəsi – oxuyub-yaza bilən əhalinin payı (faizlə).	%	UNESCO 2023/OECD	2022–2025
S08.03	Təhsil	Məktəbəqədər uşaq (% GER)	Məktəbəqədər təhsildə ümumi əhatəlilik (GER), faizlə.	% (GER)	UNESCO 2023/OECD	2022–2025
S08.04	Təhsil	Orta təhsil GER (%)	Orta təhsildə ümumi əhatəlilik (GER), faizlə.	% (GER)	UNESCO 2023/OECD	2022–2025
S08.05	Təhsil	Ali təhsil GER (%)	Ali təhsildə ümumi əhatəlilik (GER), faizlə.	% (GER)	UNESCO 2023/OECD	2022–2025
S08.06	Təhsil	PISA 2022 Riyaziyyat	PISA beynəlxalq qiymətləndirməsi üzrə riyaziyyat sahəsində orta bal (2022 dalğası).	bal	UNESCO 2023/OECD	2022
S08.07	Təhsil	STEM Məzunları (%)	STEM ixtisasları üzrə məzunların ümumi məzunlar içində payı (faizlə).	%	UNESCO 2023/OECD	2022–2025
S09.01	Səhiyyə	Yaşlılıq Orta (il)	Doğuşda gözlənilən ömür uzunluğu (il ilə).	il	WHO 2023	2022–2025

S09.02	Səhiyyə	Uşaq Ölümü (‰)	Körpə ölümü (1 yaşadək) – 1000 diri doğuşa düşən ölüm sayı (promil).	‰ (1000 diri doğuşa)	WHO 2023	2022–2025
S09.03	Səhiyyə	HALE (il)	Sağlam ömür uzunluğu (HALE – Healthy Life Expectancy), il ilə.	il	WHO 2023	2022–2025
S09.04	Səhiyyə	Səhiyyə Xərcləri (% ÜDM)	Səhiyyə xərclərinin ÜDM-də payı (faizlə).	ÜDM-də pay (%)	WHO 2023	2022–2025
S09.05	Səhiyyə	UHC İndeksi	Universal Health Coverage (UHC) xidmət əhatəliliyi indeksi (0–100).	indeks balı (0–100)	WHO 2023	2022–2025
S10.01	Sosial inklüzivlik	GGI (0-1)	Gender Gap Index (GGI): gender bərabərsizliyini ölçən indeks (0–1; 1 = tam bərabərlik).	indeks (0–1)		2022–2025
S10.02	Sosial inklüzivlik	Qadın İştirakı (%)	Qadınların əmək bazarında iştirakı (əmək qüvvəsində iştirak səviyyəsi), faizlə.	%		2022–2025
S10.03	Sosial inklüzivlik	Gini Koeffisienti	Gəlir bərabərsizliyini ölçən Gini əmsalı (0–1 şkalası; bəzi mənbələrdə 0–100).	əmsal		2022–2025
S10.04	Sosial inklüzivlik	Yoxsulluq (%)	Yoxsulluq səviyyəsi – yoxsulluq xəttindən aşağı yaşayan əhalinin payı (faizlə).	%		2022–2025
S10.05	Sosial inklüzivlik	Engel Əmsalı (%)	Ərzaq xərclərinin ümumi istehlak xərclərində payı (faizlə); rifahın dolayı göstəricisi.	%		2022–2025
S10.06	Sosial inklüzivlik	Engel B40 (%)	Ərzaq xərclərinin payı (Bottom 40% – ən aşağı gəlirli 40% qrup üzrə), faizlə.	%		2022–2025

Əlavə C. Ölkələr üzrə detallı nəticələr

Bu əlavədə YNİİ üzrə ölkələrə aid yekun bal, subindeks balları, input–output aqreqatları və qruplaşdırma nəticələri təqdim olunur.

Cədvəl C.1. Ölkələr üzrə subindeks balları və YNİİ

Reytinq	Ölkə	Qrup	YNİİ (yekun bal)	Input subindeksi (bal)	Output subindeksi (bal)	Demoqrafik struktur	Təhsil	Bacarıq və texnoloji hazırlıq	Səhiyyə	İnfrastruktur	İqtisadi performans	Sosial inkluzivlik	İnnovasiya	Kreativ iqtisadiyyat	Platforma və paylaşma iqtisadiyyatı
1	Çin	Lider	74.42	43.71	30.72	3.65	10.16	9.07	4.44	9.17	2.73	4.48	13.72	8.0	9.0
2	Macarıstan	Yüksək	58.98	41.49	17.49	3.97	8.59	9.21	5.0	8.69	2.72	3.3	7.35	4.75	5.39
3	Türkiyə	Yüksək	53.73	41.8	11.93	3.21	8.16	7.93	4.09	8.0	6.73	3.69	4.42	2.54	4.97
4	Şimali Kipr	Yüksək	53.23	42.9	10.33	3.42	8.59	10.63	5.85	9.0	2.03	3.38	1.54	4.08	4.7
5	Gürcüstan	Yüksək	50.92	43.41	7.51	3.28	7.81	10.52	3.81	6.98	5.91	5.11	1.99	2.08	3.45
6	Qazaxıstan	Orta	49.71	38.52	11.19	2.89	8.17	9.28	3.28	6.5	3.04	5.37	5.88	1.58	3.73
7	Özbəkistan	Orta	43.99	33.89	10.11	2.64	6.89	6.03	3.13	6.48	3.47	5.24	5.67	1.57	2.87
8	Azərbaycan	Orta	42.11	36.66	5.45	2.91	6.43	9.92	3.69	6.39	2.55	4.77	0.97	1.37	3.11
9	Monqolustan	Orta	41.83	35.35	6.48	2.66	8.65	8.25	2.8	5.42	2.85	4.72	3.93	1.51	1.04
10	Qırğızıstan	Aşağı	39.8	33.38	6.42	2.57	7.68	5.36	3.23	5.57	3.54	5.43	2.78	1.27	2.37
11	İran	Aşağı	39.12	33.51	5.61	3.14	5.8	6.97	3.85	6.04	4.34	3.37	2.3	1.4	1.91
12	Türkmənistan	Aşağı	34.74	32.56	2.18	2.83	5.79	3.18	3.15	6.69	3.48	7.42	-	1.7	0.48
13	Tacikistan	Aşağı	32.85	30.34	2.51	2.13	5.5	3.35	3.47	6.93	3.63	5.33	0.12	0.99	1.4
14	Pakistan	Çox aşağı	22.2	17.84	4.35	2.12	2.21	1.23	2.49	3.35	2.67	3.78	1.79	0.88	1.68
15	Əfqanıstan	Çox aşağı	12.76	12.76	0.0	2.0	0.0	0.72	3.11	0.0	0.92	6.0	-	0.0	0.0

Cədvəl C.2. Input-Output balansı

Reytinq	Ölkə	YNİİ (yekun bal)	Input subindeksi (bal)	Output subindeksi (bal)	Output payı (%)	Qrup
1	Çin	74.42	43.71	30.72	41.3	Lider
2	Macarıstan	58.98	41.49	17.49	29.7	Yüksək
3	Türkiyə	53.73	41.8	11.93	22.2	Yüksək
4	Şimali Kipr	53.23	42.9	10.33	19.4	Yüksək
5	Gürcüstan	50.92	43.41	7.51	14.7	Yüksək
6	Qazaxıstan	49.71	38.52	11.19	22.5	Orta
7	Özbəkistan	43.99	33.89	10.11	23.0	Orta
8	Azərbaycan	42.11	36.66	5.45	12.9	Orta
9	Monqolustan	41.83	35.35	6.48	15.5	Orta
10	Qırğızıstan	39.8	33.38	6.42	16.1	Aşağı
11	İran	39.12	33.51	5.61	14.3	Aşağı
12	Türkmənistan	34.74	32.56	2.18	6.3	Aşağı
13	Tacikistan	32.85	30.34	2.51	7.6	Aşağı
14	Pakistan	22.2	17.84	4.35	19.6	Çox aşağı
15	Əfqanıstan	12.76	12.76	0.0	0.0	Çox aşağı

Qeyd: *Input = Demoqrafik + Bacarıq + İnfrastruktur + Makro(İqtisadi perf.) + Təhsil + Səhiyyə + Sosial inkl.; Output = İnnovasiya + Kreativ + Platforma. (Səndəki cədvəldə bunlar artıq* ***çəki tətbiq olunmuş ballar*** *olduğu üçün input və output sadəcə müvafiq sütunların cəmidir.)*

Cədvəl C.3. Qruplar üzrə xülasə

Qrup	Say	YNİİ_orta	Input_orta	Output_orta
Aşağı	4	36.63	32.45	4.18
Lider	1	74.42	43.71	30.72
Orta	4	44.41	36.11	8.31
Yüksək	4	54.21	42.4	11.81
Çox aşağı	2	17.48	15.3	2.18

Qeyd*: Bəzi ölkələr üzrə (məs., Türkmənistan və Əfqanıstan) müəyyən subindekslər üçün məlumat boşluqları mövcuddur. Mövcud metodologiyaya uyğun olaraq həmin komponentlər üzrə bal "0" kimi daxil edilmişdir (çəkinin yenidən paylanması aparılmamışdır).*

Əlavə D. YNİİ 2025 - ƏTRAFLƏ STATİSTİK TƏHLİL HESABATI

D.1. İcra xülasəsi

Bu hesabat Yeni Nəsil İqtisadiyyat İndeksi (YNİİ) 2025 məlumatları əsasında korelyasiya, reqressiya və proqnozlaşdırma təhlillərini təqdim edir. Təhlil 14 ölkəni əhatə edir və Azərbaycan üçün 2030-cu ilə qədər 3 ssenari proqnozu təqdim edir.

D.2. Əsas statistik xülasə

Mərkəzi tendensiyanın ölçüləri

Göstərici	Ortalama	Median	Std. Sapma	Min	Max
YNİİ	44.10	43.01	13.81	20.87	74.42
Input	36.61	38.18	6.78	20.12	43.70
Output	7.50	4.82	8.33	0.45	30.72
Səmərəlilik	0.18	0.13	0.19	0.02	0.70

Əsas müşahidələr

- **Yüksək variasiya** - YNİİ standart sapması (13.81) ortalamaya nisbətən yüksəkdir (31%) - Bu, ölkələr arasında böyük fərqlərin olduğunu göstərir
- **Asimmetrik bölgü** - Output üçün ortalama (7.50) mediandan (4.82) yüksəkdir - Bu, Çinin dominant təsirini göstərir (outlier effekti)
- **Səmərəlilik problemi** - Ortalama səmərəlilik yalnız 0.18-dir - Ölkələrin əksəriyyəti potensiallarını tam istifadə etmirlər

D.3. Korelyasiya təhlili

Input komponentləri arasında əlaqələr

Çox Güclü Korelyasiyalar (r > 0.95):

Komponent 1	Komponent 2	Korelyasiya	İzah
Təhsil	Səhiyyə	**0.990**	Təhsil və səhiyyə bir-birini gücləndirir
Bacarıq	Təhsil	**0.984**	Yüksək təhsil → Yüksək bacarıqlar
Bacarıq	Səhiyyə	**0.977**	Sağlam əhali → Daha yaxşı təhsil
İnfrastruktur	Səhiyyə	**0.961**	İnfrastruktur səhiyyəyə çıxışı asanlaşdırır
Təhsil	İdarəetmə	**0.961**	Təhsil idarəetmə keyfiyyətini artırır

Qrafik 1: Korelyasıya təhlilləri

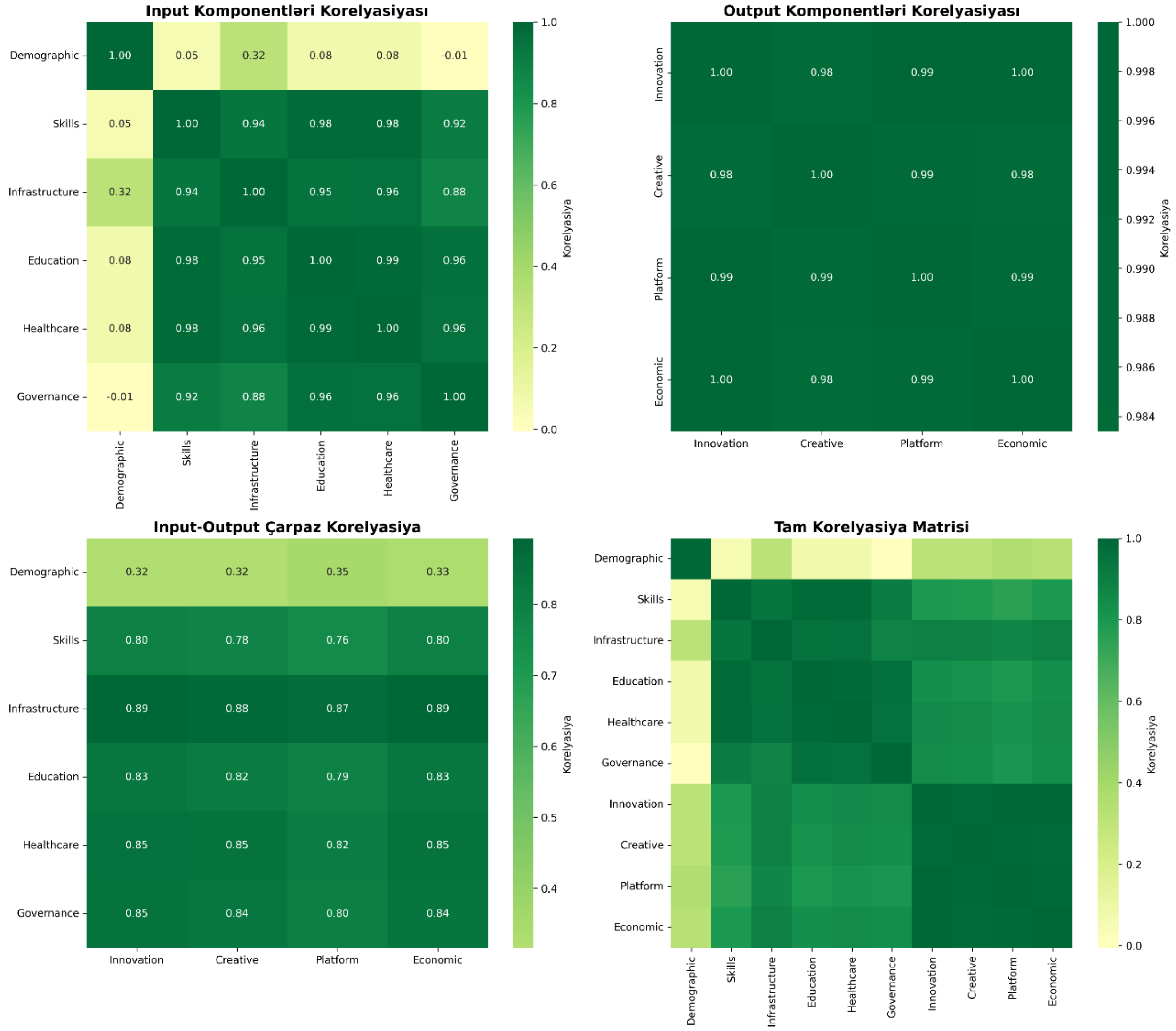

Nəticə: - Input komponentləri arasında güclü müsbət əlaqələr var. Bir komponentə investisiya digərlərini də təkmilləşdirir. Sistem yanaşması zəruridir.

Output komponentləri arasında əlaqələr

Çox güclü korelyasiyalar (r > 0.98):

Komponent 1	Komponent 2	Korelyasiya	İzah
İnnovasiya	İqtisadi Performans	**0.997**	İnnovasiya birbaşa iqtisadi nəticələrə təsir edir
İnnovasiya	Platforma	**0.993**	Rəqəmsal platformalar innovasiya tələb edir
Platforma	İqtisadi Performans	**0.991**	Platformalar iqtisadiyyatı stimullaşdırır
İnnovasiya	Yaradıcı İqtisadiyyat	**0.983**	İnnovasiya yaradıcılığı stimullaşdırır

Nəticə: - Output komponentləri çox yüksək əlaqəlidir (r > 0.98). Bir komponentdə uğur digərlərində də uğur deməkdir. İnnovasiya mərkəzi roldadır.

Input-Output çarpaz əlaqələr

Ən güclü əlaqələr:

Input	Output	Korelyasiya	Təsir
İnfrastruktur	İnnovasiya	**0.893**	Çox Güclü
İnfrastruktur	İqtisadi Performans	**0.891**	Çox Güclü
İnfrastruktur	Yaradıcı İqtisadiyyat	**0.884**	Çox Güclü
İnfrastruktur	Platforma	**0.870**	Çox Güclü
Səhiyyə	İnnovasiya	**0.854**	Güclü
İdarəetmə	İnnovasiya	**0.846**	Güclü
Təhsil	İnnovasiya	**0.835**	Güclü
Bacarıq	İnnovasiya	**0.795**	Güclü

Qrafik 1 : sol alt

ƏSAS NƏTİCƏLƏR:

- **İnfrastruktur kritik amildir**
  1. Bütün output komponentləri ilə güclü əlaqə (r > 0.85)
  2. İnfrastruktur investisiyaları maksimum təsir yaradır
- **Demoqrafik göstəricilər zəif əlaqəlidir**
  3. Demoqrafiya ilə output arasında zəif əlaqə (r ≈ 0.32)
  4. Ölçü deyil, keyfiyyət vacibdir
- **İnsan kapitalı vacibdir**
  5. Bacarıq, təhsil, səhiyyə innovasiya ilə güclü əlaqəlidir
  6. İnsan kapitalına investisiya uzunmüddətli nəticə verir

D.4. REQRESSİYA TƏHLİLİ

➢ **Output = F(Input) - Xətti Reqressiya**

Model:

Output = 0.8199 × Input - 22.5199

Statistik göstəricilər:

R^2 = 0.446 (44.6% izah edilir)

Korrelyasiya (r) = 0.668 (orta-güclü)

Qrafik: sol üst

İnterpretasiya:

Orta əlaqə:

- Input outputun yalnız 44.6%-ni izah edir
- Digər amillər də vacibdir (səmərəlilik, idarəetmə, xarici amillər)

Hər 1 bal input artımı:

- Output 0.82 bal artır
- Lakin, bu ölkədən ölkəyə fərqlidir

Qeyri-xətti əlaqə:

- Xətti model tam uyğun deyil
- Yüksək input həmişə yüksək output vermir

➢ **YNİİ = F(Komponentlər) - Çoxdəyişənli Reqressiya**

Model performansı:

R^2 = 0.999 (99.9% izah edilir). Çox yüksək dəqiqlik

Komponent əhəmiyyəti (reqressiya əmsalları):

Reytinq	Komponent	Əmsal	Təsir İstiqaməti
1	Platforma İqtisadiyyatı	+9.12	🟢 Çox Güclü Müsbət
2	Təhsil	+6.05	🟢 Güclü Müsbət
3	Səhiyyə	+5.92	🟢 Güclü Müsbət
4	İqtisadi Performans	+2.00	🟢 Müsbət
5	Demoqrafiya	+1.22	🟢 Zəif Müsbət
6	İdarəetmə	-1.09	🔴 Zəif Mənfi
7	Bacarıq	-2.07	🔴 Mənfi
8	İnfrastruktur	-3.19	🔴 Mənfi
9	Yaradıcı İqtisadiyyat	-4.00	🔴 Güclü Mənfi
10	İnnovasiya	-5.63	🔴 Çox Güclü Mənfi

Qrafik 2: Reqressiya təhlili

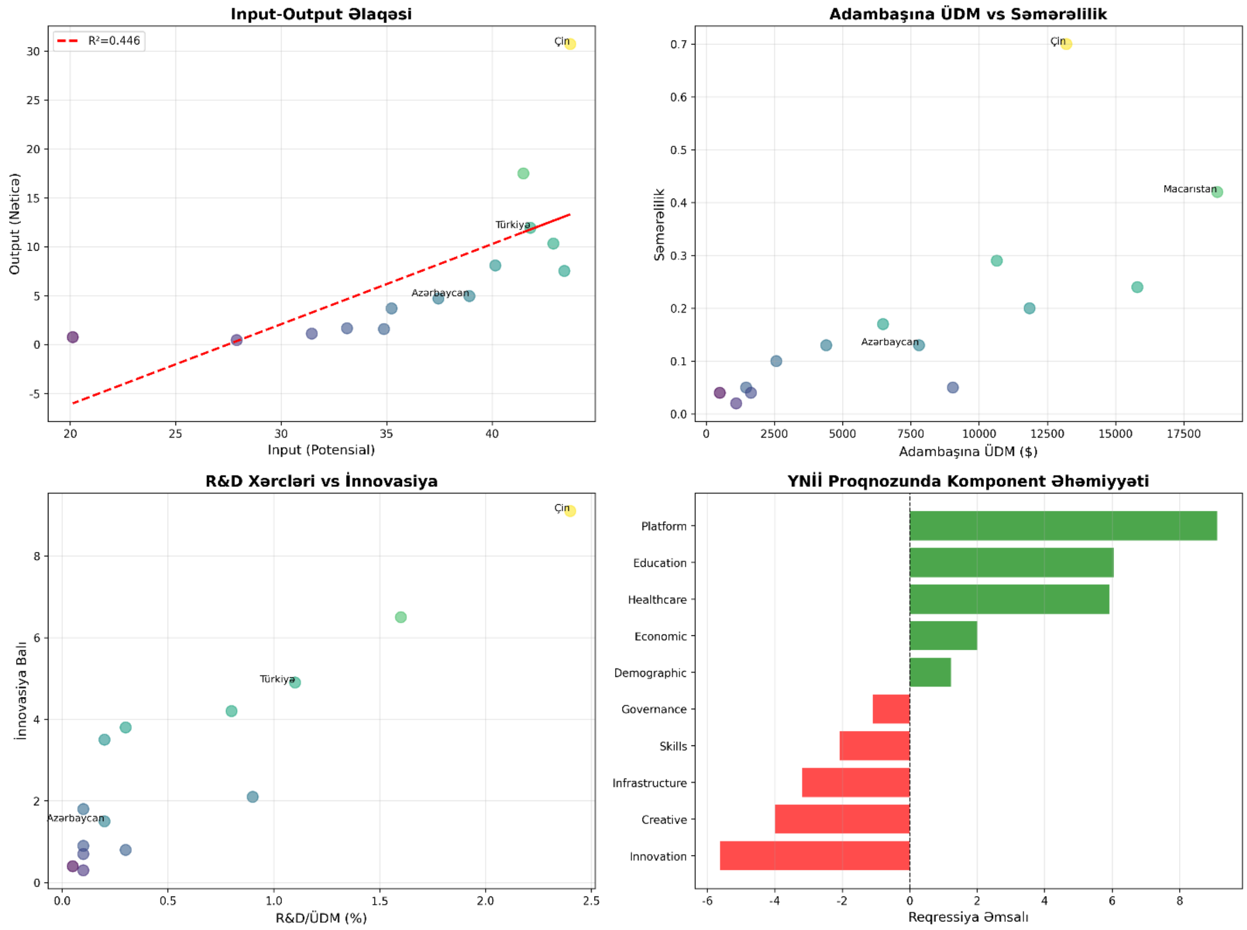

Qeyd: *Mənfi əmsallar multikollinearlik probleminə işarədir. Komponentlər arasında yüksək korelyasiya var.*

Düzgün interpretasiya:

Bu model **proqnozlaşdırma** üçün yaxşıdır, lakin **səbəb-nəticə** əlaqələrini göstərmir. Əmsalların işarəsi aldadıcı ola bilər.

➢ **Səmərəlilik = F(makroiqtisadi göstəricilər)**

Model:

Səmərəlilik = 0.0347 × (Adambaşına ÜDM) + 0.1473 × (R&D/ÜDM)

(Normallaşdırılmış dəyərlər üçün)

Statistik Göstəricilər: **R^2 = 0.915** (91.5% izah edilir). Çox güclü modeldir.

Qrafik 2 - sağ üst və sol alt

ƏSAS NƏTİCƏLƏR:

ETTKİ/ÜDM daha güclü təsir göstərir

- Əmsal: 0.147 vs 0.035
- R&D investisiyaları səmərəliliyi 4x daha çox artırır

Adambaşına ÜDM vacibdir

- Zəngin ölkələr daha səmərəlidir
- Lakin, kifayət deyil - R&D lazımdır

Azərbaycan üçün nəticə:

- Adambaşına ÜDM artımı: +15% səmərəlilik
- R&D/ÜDM artımı: +60% səmərəlilik
- R&D prioritetdir!

D.5. PROQNOZLAŞDIRMA: AZƏRBAYCAN 2030

Ssenari parametrləri

Parametr	Cari (2024)	Konservativ	Baza	Optimist
R&D/ÜDM	0.2%	0.5%	1.0%	1.5%
Adambaşına ÜDM	$7,800	$9,000	$11,000	$13,000
İnnovasiya Balı	1.5	2.5	4.0	5.5
Platforma Balı	1.1	2.5	4.0	5.5

Proqnozlaşdırılan nəticələr (2030)

AZƏRBAYCAN 2030 PROQNOZLARI				
Göstərici	Cari (2024)	Konservativ	Baza	Optimist
YNİİ	43.87	46.27	49.27	52.27
Input	38.92	38.92	38.92	38.92
Output	4.95	7.35	10.35	13.35
Səmərəlilik	0.13	0.17	0.29	0.42

Qrafik: Azərbaycan ssenarisi

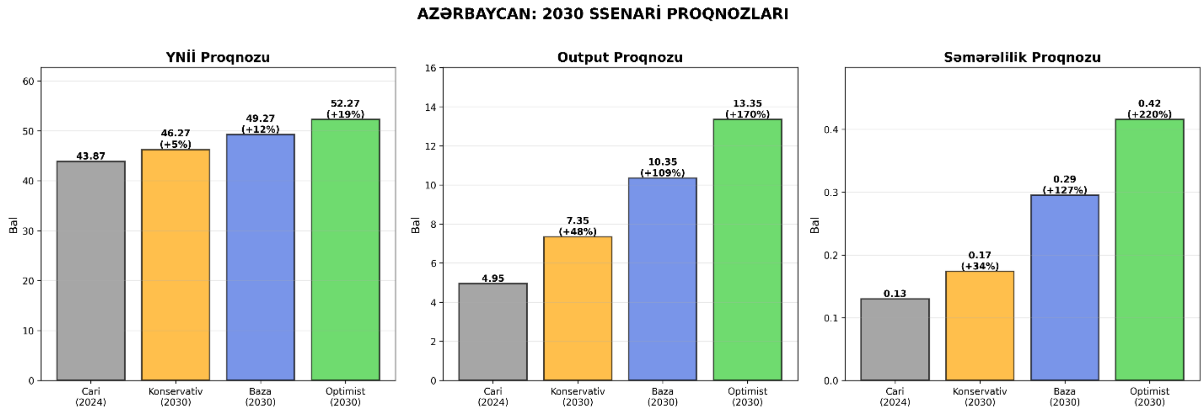

Artım faizləri (2024 → 2030)

Göstərici	Konservativ	Baza	Optimist
YNİİ	+5.5%	+12.3%	+19.1%
Output	+48.5%	+109.1%	+169.7%
Səmərəlilik	+33.8%	+126.8%	+219.9%

SSENARİ TƏHLİLİ

➢ Konservativ ssenari

- **Fərziyyələr:** - ETTKİ/ÜDM: 0.2% → 0.5% (2.5x artım) - Adambaşına ÜDM: +15% artım - İnnovasiya və platforma: orta inkişaf
- **Nəticələr:** - YNİİ: 43.87 → 46.27 (+5.5%) - Output: 4.95 → 7.35 (+48.5%) - Səmərəlilik: 0.13 → 0.17 (+33.8%)
- **Qiymətləndirmə:** - ✅ Realist və əldə edilə bilən - ⚠️ Yavaş inkişaf - ⚠️ Liderlərlə fərq artır

➢ Baza ssenari (tövsiyə edilən)

- **Fərziyyələr:** - ETTKİ/ÜDM: 0.2% → 1.0% (5x artım) - Adambaşına ÜDM: +41% artım - İnnovasiya və platforma: güclü inkişaf
- **Nəticələr:** - YNİİ: 43.87 → 49.27 (+12.3%) - Output: 4.95 → 10.35 (+109.1%) - Səmərəlilik: 0.13 → 0.29 (+126.8%)
- **Qiymətləndirmə:** - ✅ Balanslaşdırılmış yanaşma - ✅ Əhəmiyyətli təkmilləşdirmə - ✅ Regional liderliyə yaxınlaşma

TÖVSİYƏ: Bu ssenari optimal risk-fayda nisbətinə malikdir.

➢ Optimist ssenari

- **Fərziyyələr:** - ETTKİ/ÜDM: 0.2% → 1.5% (7.5x artım) - Adambaşına ÜDM: +67% artım - İnnovasiya və platforma: çox güclü inkişaf

- **Nəticələr:** - YNİİ: 43.87 → 52.27 (+19.1%) - Output: 4.95 → 13.35 (+169.7%) - Səmərəlilik: 0.13 → 0.42 (+219.9%)
- **Qiymətləndirmə:** - ✅ Maksimum potensial - ⚠️ Çox iddialı - ⚠️ Yüksək risk

QEYD: Bu ssenari yalnız aqressiv islahatlar və böyük investisiyalarla mümkündür.

D.6. ƏSAS NƏTİCƏLƏR VƏ TÖVSİYƏLƏR

➢ Əsas nəticə

- ❖ **İnfrastruktur kritik amildir** - Bütün output komponentləri ilə güclü əlaqə (r > 0.85) **Tövsiyə:** İnfrastruktur investisiyalarına prioritet
- ❖ **R&D səmərəliliyin açarıdır -** ETTKİ/ÜDM səmərəliliyi 4x daha çox artırır. **Tövsiyə:** R&D xərclərini ÜDM-in 1%-ə çatdırmaq
- ❖ **İnnovasiya mərkəzi roldadır** - Bütün output komponentləri ilə çox güclü əlaqə (r > 0.98) **Tövsiyə:** İnnovasiya ekosisteminin yaradılması
- ❖ **Ölçü kifayət deyil** - Demoqrafiya ilə output arasında zəif əlaqə (r ≈ 0.32) **Tövsiyə:** Keyfiyyətə fokuslanmaq
- ❖ **Sistem yanaşması zəruridir** - Input komponentləri arasında güclü əlaqələr. **Tövsiyə:** Kompleks investisiya proqramları

➢ Azərbaycan üçün Prioritet Tədbirlər

Qısamüddətli (2025-2027)

- ❖ **İnnovasiya infrastrukturu** - ✅ 5 texnopark yaratmaq - ✅ İnnovasiya Fondu (100 mln AZN) - ✅ Patent sisteminin sadələşdirilməsi - **Gözlənilən təsir:** İnnovasiya balı 1.5 → 2.5
- ❖ **R&D investisiyaları** - ✅ ETTKİ/ÜDM: 0.2% → 0.5% - ✅ Universitet-sənaye əməkdaşlığı - ✅ Beynəlxalq tədqiqat layihələri - **Gözlənilən təsir:** Səmərəlilik +34%
- ❖ **Rəqəmsal transformasiya** - ✅ E-ticarət platforması - ✅ Fintech sandbox - ✅ 5G şəbəkəsi - **Gözlənilən təsir:** Platforma balı 1.1 → 2.5

Ortamüddətli (2028-2030)

- ❖ **İnnovasiya ekosistemi** - ✅ ETTKİ/ÜDM: 0.5% → 1.0% - ✅ 10+ texnopark - ✅ 500+ startup - Gözlənilən təsir: İnnovasiya balı 2.5 → 4.0
- ❖ **İqtisadi diversifikasiya** - ✅ Qeyri-neft ixrac: 2.5 mlrd → 10 mlrd USD - ✅ Rəqəmsal ixrac: 100 mln → 1 mlrd USD - ✅ Turizm gəlirləri: 3 mlrd USD - Gözlənilən təsir: İqtisadi performans balı +3.0
- ❖ **İnsan kapitalı** - ✅ STEM təhsilinin gücləndirilməsi - ✅ Ömür boyu təhsil proqramları - ✅ Beynəlxalq tələbə mübadiləsi - Gözlənilən təsir: Bacarıq və təhsil balı +1.5

➢ **Gözlənilən nəticələr (baza ssenari)**

2030 HƏDƏFLƏR (baza ssenari)	
YNİİ Balı:	43.87 → 49.27 (+12.3%)
Output:	4.95 → 10.35 (+109.1%)
Səmərəlilik:	0.13 → 0.29 (+126.8%)
Reytinq:	8/15 → 5/15 (3 pillə yüksəlmə)
Regional Mövqe:	TDT-də 3-cü → 2-ci

D.7. METODOLOJİ QEYDLƏR

Məlumat mənbələri

- YNİİ 2025 Hesabatı (15 ölkə)
- Komponent balları (10 komponent)
- Makroiqtisadi göstəricilər (Dünya Bankı, BVF)

İstifadə olunan metodlar

- **Korelyasiya:** Pearson korrelyasiya əmsalı
- **Reqressiya:** Xətti və çoxdəyişənli reqressiya (OLS)
- **Normallaşdırma:** Z-score standardizasiyası
- **Proqnozlaşdırma:** Ssenari əsaslı yanaşma

Məhdudiyyətlər

- **Kiçik nümunə:** Yalnız 15 ölkə
- **Multikollinearlik:** Input və output komponentləri arasında yüksək korelyasiya
- **Səbəb-nəticə:** Korelyasiya səbəbiyyət demək deyil
- **Ekstrapolyasiya:** 2030 proqnozları fərziyyələrə əsaslanır

Etibarlılıq

- **Korelyasiya təhlili:** Yüksək etibarlılıq (n=14)
- **Reqressiya modelləri:** $R^2 > 0.90$ (çox yaxşı)
- **Proqnozlar:** Orta etibarlılıq (çoxlu fərziyyələr)

“Gələcəyin iqtisadi strategiyasını formalaşdıran barometr.”

YNİİ 2025 yeni nəsil iqtisadiyyatın “nəbzini” ölçən ilk regional-qlobal barometrdir. 15 ölkə, 10 subindeks və 40+ göstərici əsasında hazırlanan bu hesabat ölkələrin rəqəmsal hazırlıq, innovasiya, insan kapitalı və yaşıl transformasiya potensialını müqayisəli şəkildə təqdim edir.

Bu nəşr reytinqdən daha artıqdır - güclü və zəif tərəfləri görünən edən, 2030 hədəfləri üçün prioritetləri və strateji addımları aydınlaşdıran ölçülə bilən yol xəritəsidir. YNİİ hökumətlər, biznes və cəmiyyət üçün bir çağırışdır - davamlı, inklüziv və rəqəmsal gələcəyə doğru birlikdə addımlamaq.

office@esri.gov.az
www.esri.gov.az
ngei.theesri.com

İqtisadi Elmi Tədqiqat İnstitutu